

TARTALOM

LŐRINCZ P. GABRIELLA: Anyám ringat, Erotika, Előttem út (versek)	2
ORTUTAY PÉTER: A borralaló (novella)	5
ZSELICKI JÓZSEF: Még most is..., törvények, tegnap, fénykép, Magamul, október, szerettem, kinek, Az alma (versek)	12
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	17
NÉMETI ANETT: Ha szúr, ha kínoz is (vers).....	27
CSORDÁS LÁSZLÓ: Különbékét kötni (Oláh András versei elé) (jegyzet)	28
OLÁH ANDRÁS: kísértések, utolsó lélegzet (versek)	29
KOPRIVA NIKOLETT: A piros kockás takarómon, Ötvenöt százalék (versek)	31
SZÖLLŐSY TIBOR: Ördögőrös emlékek (katonanapló)	34
GÁL MAGDI: Kusza család (kisregény, részlet)	41
HÁJAS CSILLA: Irma néni, Örökségeim, Részlet egy másik életből, Kis Vanília, Az én Szobotkám (novellák)	51
SZÁRNYPRÓBA: TÓTH DOMINIKA: csak lennék, csak beköszönök, nem lakik (versek)	56
POMOGÁTS BÉLA: Nemzeti ünnep – nemzeti szolidaritás nélkül (tanulmány)	59
OROSZ LÁSZLÓ: Beregi tájak (esszé)	63
KOPASZ GYULA: Demográfiai változások a Szernye-mocsár magyarlakta településein 1784-1939 között (tanulmány)	69
DUPKA GYÖRGY: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (tanulmány, befejező rész)	76
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	96

LŐRINCZ P. GABRIELLA

ANYÁM RINGAT

*Anyám ringat ringatom anyámat
Elalszik elalszom
Apró testemen fehér a rékli
Apró testén fekete viselet*

*Zelk Zoltánt olvasok
Miért őt
Nézd ő ezerkilencszáznolcvanegy
Április huszonharmadikán továbbment
Én ezerkilencszáznolcvankettő
Március huszonharmadikán érkeztem
Szóval pont semmi közünk nincs egymáshoz
Mikor a kék keserűvé vált
Mindenre más fény derült
Én anyám lettem és ölembe vettem magam
Izgatottan lapozok és elmesélem
Hogy vers nélkül nem lehet
Befalom az oldalak illatát*

*Karjaim között anyahang anyaillat
Dallama ringat és lapozok
És lapoz
Megértettem hogy hogyan kerültek
A Keréknyomok az égre
Hogyan lettünk mi egyből kettő
Hogyan leszünk újra egy
Mint a halálfélelem és a gyermekzsivaj
Mióta alszom
Álmodom hogy anyám vagyok
Mindig kettő
Mindig egy
Ringatva olvasva ringva
Mert mi épp jókor elkerültük egymást*

EROTIKA

A férfi

A férfiak talán

Forró ölekre vágnak

Dús keblek formás combok között

Pihenni el

Hús párnák

Gyűrött lepedő

Végtelen egymásnak feszülés

Izzadt hajnalig összeforrva

A férfiak talán nem várnak csodát

A nő

A nők talán ölelni vágnak

Simulni erős férfi testhez

Anyából nővé növekedni

Adni mindenből mindent

A szerető összes bájával

Selyemtakarók alatt

Izzadt reggelig szeretni

A nők talán csodára vágnak

ELŐTTEM ÚT

*Várnak rám sebes vízesegek
Tengermorajlás és omladozó szikla
Az elvágás itt kering az ereimben
Ilyenkor kinyitom az ablakot
Hogy huzatot kapjak és fájjon a fülem
Vagy magamra zárom az ajtót
És megfulladok
Szobám sarkában kuporogva
Egy marék nyugtató majd segít
Miótán kihánytam minden elvagyódást
Ökölbe szorított kézzel ragaszkodom az éber jelenléte
A józanság száz százalékával
Bizonytalankodok
Itt marasztalom magam
Az összes vanba és nincsbe
Az igenbe és nembe
A másodperc észrevétlen töredékébe
Az ismeretlen tudomány képleteibe
A fán felejtett falevélbe
A fűből fel nem száradt harmatcseppbe
Az elszívott cigaretták füstjébe
Kapaszkodom
Én rettegek az indulástól*

ORTUTAY PÉTER

A BORRAVALÓ

Apai nagyanyámra hat vagy hét éves korom óta emlékszem tudatosan. Azelőtt is, még a szebb időkben, minden bizonnyal, sokszor voltunk együtt, de igazándiból csak akkor figyeltem fel rá jobban, amikor 1949 februárjában a görög katolikus papi családokat mind – gyerekestül, öregestül, minden cókmókoszul – kilakoltatták a püspöki palota luxuslakásaiból az ungvári utcára. Esett a hó, meg fagyott kissé, de nem nagyon, és mi, gyerekek még élveztük is, hogy a szabad levegőn lehetünk. Fel s alá ugrálhattunk az ágyon, a havas matracon. Egész jó volt. Ám jó apámnak, aki e kilakoltatás „fő bűnöse” volt görög és katolikus papsága miatt, albérlet, pontosabban albérletek után kellett futkosnia. Nagy volt a család, jó nagy. Az asszony meg a négy gyerek, és az összes rokon. De ügyes volt az apám. Estefelé már költözhattünk is. „Ó, milyen szép nagy ez a szoba”, örvendezett anyám a tulajnak, amikor a Margitsziget utcai (*ul. Osztrovszkaja*) egy szobát, közös konyhát Badik bácsiéknál meglátta. Voltak még jó emberek is akkoriban Ungváron, akik segítettek. Nekünk az egykori cseh tanítónál, a sánta Badik bácsinál, nagyanyámnak meg a Kerekes-házban talált albérletet az apám. Kerekesék jó módú orvos család volt. Igazi jó emberek. Ott laktak a Váralja utca elején, szemben a *himfák*-kal, mely az egyetem vegyészeti kara, az egykori Drugeth Gimnázium volt, ahol Szabó Dezső, és apám is tanított anno. Manapság már alig lehet ilyen jó emberekkel találkozni. Emlékszem rájuk. Ők a szép nagy, vastag fakapuval ellátott, „dufartos” (ó, be kitűnően lehetett labdázni abban a „dufartban”) ház emeletén laktak, négy vagy öt szobában. Maga Kerekes Feri bácsi, aki orvos volt, kitűnő ügyes kezű sebész, Éva néni, a felesége, Éva lányuk, a legidősebb, majd Zsuzsa és Ferike. A későbbiekben lazább baráti társaságot is alkottunk. Évával jóba is voltam egy darabig. Egy-két évvel volt idősebb nálam, és mindig bámultam, hogy milyen szép. Egyébként nem volt az, de hát a szerelem vak, *love is blind*, ahogy azt Shakespeare mondja. A Zsuzsa velem egykorú, sőt talán fiatalabb is volt, de őt nem szerettem. Talán azért, mert volt neki egy „jó” barátnője, szintén egy Zsuzsa, Molnár Zsuzsa, aki egyszer a lépcsőfeljárón egy nagy sárgarépat tett a két combja közé, hangosan vihogva, mutatván nekünk, hogy a fiúknak milyen csúnya micsodája van. Undorítónak találtam, és Zsuzsát is megutáltam. Olyan spontán gyerekutálattal.

Szóval nagyanyámat, a húgát, Emma nénit, kis Ilonkát, nagyanyám unokahúgát, és Juliska nénit, azt hiszem, nagyanyámnak vagy nagynénje, vagy unokatestvére lehetett, pontosan nem emlékszem, meg ez akkoriban egyáltalán nem volt számomra fontos, mármint az, hogy ki kicsoda – Juliska néni és kész –, a Kerekes-ház földszinti részében két szobába sikerült bekvártélyozni. A két szoba mesterségesen lett leválasztva a lakás többi részétől, s az első, bejárati szoba felét nagyanyám konyhának alakította át. Sokat jártam oda. Sőt, hét évig talán többet voltunk nagyanyáméknál mi, unokák, mint otthon. Vagyis ott, ahol tulajdonképpen laktunk, Badik bácsiéknál a Margitsziget utcán, albérletben. Nagymama „vigyázott” ránk, mert jó anyám szinte éjjel-nappal lótot, futott és robotolt, hogy megkeresse a betevőt.

Nos, a poén megértéséhez, bevezetőnek ez talán elég is lesz. Nagyanyámról viszont, mivel ez a történet tulajdonképpen róla szól, még mondanom kell egy s mást. Legjellemzőbb tulajdonsága, amennyire vissza tudok rá emlékezni, az volt, hogy végtelenül egyenes, becsületes és őszinte volt mindig. Hogy mennyire, azt egy történet is bizonyítja, mely szerint hogy s miként lett nagyapám felesége. Idősebb rokonaim, nagynénik és nagybácsik mesélték. Elmondták, hogy gyönyörűsége szép leány volt a Papp Ilonka, mármint a nagyanyám. Fekete szemű, fekete hajú, kecses és sudár. Művelt és okos, úgy zongorázott, hogy Liszt Ferenc se jobban. (A nagy fekete zongorára még valahogy emlékszem, de később persze azt is eladtuk, vagy talán azt is elvették, már nem tudom). Udvarlója is, meg kérője is annyi volt, mint a pelyva. És az egyiknek elígérkezett, sőt, gyűrűs menyasszonya is lett. Ám aztán egy *soirée*-n, estélyen, úri összejövetelen vagy ki tudja, hogy is hívták azt akkoriban, ma egyszerűen csak buli, a finomabb lelkületűeknek „párti”, összetalálkozott nagyapámmal, aki szintén nem volt akárki, már azon kívül, hogy olyan kétméteres izmos dalia is lehetett. Meg kékszemű. És okos. S aztán... Hát ott helyben és azon nyomban egymásba gabalyodtak. Állítólag ilyesmi is elő szokott fordulni az életben, mondják egyesek. Nagyanyám még azon az estén félrehívta a vőlegényét, és pontosan a következőket mondta neki: „Kedves Toncsi (ezt a nevet említették nagynénéim), tudja, mégsem lehetek a maga felesége. Én az Ortutay Jenőt szeretem, és az övé leszek.” És ezzel lehúzta ujjáról a gyűrűt, és visszaadta Toncsi bácsinak, mesélték még évekkel azután is elképedt rokonaim. Egy másik szép tulajdonsága nagyanyámnak, ami szintén a természetéből fakadt, és aminek úgyszintén kevés hasznát vette később a megváltozott világban, az volt, hogy szeretett adni.

Amíg gazdag, sőt azt is rebesgette a fáma, hogy a vidék egyik leggazdagabb asszonya volt, és nagyságos asszony, akinek mindenki, kicsi és nagy, kezét csókolt, mert ez neki dukált, adott ő mindent: ételt, ruhát és alamizsnát a szegénynek, pénzt, szőlőt és családi házat (!) az új házasoknak, ha rokonok voltak és nem volt miből az új életet elkezdni. Amikor pedig szegény lett, mint a templom egere, hát legalább világmegváltó szeretetéből osztogatott mindenkinek egy kis darabot. Még a szegény koldust sem restellte megölelni és megpuszítani, ha már mást nem adhatott neki (mert hát koldus lett ő is), amitől még végtelenül jó és mindent és mindenkit megértő szegény anyám is fintorgatta az orrát. De hát ő, mármint apai nagyanyám, ilyen volt. Vérében volt, hogy szeretetet nem csak kapni, hanem adni is kell. Ezért soha senkivel sem kiabált vagy veszekedett. Legalább is én nem hallottam. Halk duruzsoló hangon beszélt mindenkivel. És ha tehetete, megsimogatta és megcsókolta az illetőt. Én egyszer olyan vadóc koromban, el is kaptam a fejem egy ilyen simogatása elől. Máig is szégyellem magam azért, hogy elutasítottam simogatását, szeretete jelének ezt a kis megnyilvánulását. Na de most már mindegy! Emellett igazi úrinő is volt nagyanyám. Még szegényen, elesetten is. Olyan régi vágású úrinő, mint például Baradlayné *A kőszívű ember fiaiban*. S ezt nem én mondtam. Ha mások előtt szóba került a nagyanyám, ez volt az első, amit róla elmondtak, hogy úrinő. „Ungváron voltak Jenő bácsi Ilonka néniével, és aztán a többiek”, mondotta egyik USA-ba szakadt rokonom egészen magától értetődő módon, amikor arra kértem, hogy jellemezze szülővárosom társadalmi helyzetét a második világháború előtt és idején. Jenő bácsi, a nagyapám volt a híres, nevezetes Beregszász polgármestere, aztán ungvári (ceholnyai) fő esperes, és országgyűlési képviselő, a már említett kétnégyes izmos dalia, akibe nagymama első látásra beleszeretett és viszont. Ábeszben, egy uráli szovjet koncentrációs táborban halt meg 1952 karácsonyán, Szentestén! Zsidó rabbi temette, mert az volt az utolsó kívánsága, hogy mindenképpen pap temesse. Pap meg csak egy zsidó rabbi akadt abban a táborban. Végül is, ő is csak pap, nem? – mondták rabtársai egymásnak, hogy mégis csak eleget tegyenek nagyapám utolsó kérésének. Ám azelőtt, mielőtt a sors keze így elbánt volna vele, ő volt az ungvári úri társaság lelke és motorja. Talpig úriember. Ezt még azok is elismerték róla, akik nem igazán kedvelték. Például anyai nagyanyám, aki – mivel csak egy „egyszerű pesti polgárasszony” volt – nem nagyon szerette apai nagyanyámat, a nagyságos úriasszonyt. Szóval nagyanyámat a szíve élte. És ha jótékonykodásai miatt (bőkezű alamizsna a koldusnak, gazdag ajándék a cselédnek, családi ház a rokonnak) szemrehányást tettek

neki, merthogy pazarol, elsírta magát. S nagyapám, mint mondták, nem tudta elviselni, ha felesége könnyezett. Ezért midig csak annyit mondott, hogy ejnye de bejnye, Ilonka, ne sírjon (ők még magázódtak). És, mint említettem, zongorázott, verseket és elbeszéléseket, cikkeket is írt az újságba nagyanyám. Úgy tudott mesélni életéről, mint Mikszáth Kálmán, akit egyébként nagyon szeretett. Mi, gyerekek szájtátva hallgattuk. Elmesélte, nem egyszer, nem kétszer, hogy például Kőrösmezőn, ahol eredetileg élt kislány korában, hogy vonítottak télen a farkasok az erdőben, még aludni is nehezen lehetett tőlük, meg hogy bejöttek ám a faluba is, olyan éhesek voltak, és széttépték a juhokat, sőt még a kutyákat is, juj. Félték is a farkasoktól az emberek mind. Ő pedig, mármint nagymama, nem. Egyszer puskával a kezében űzött el egy egész falkát a faluból, mesélte. Jött az a sok szegény állat a faluba, mert éhesek voltak, mondta, én meg levettem a nagyapa puskáját a falról, mert ott tartotta, s bumm, közéjük lőttem. Meg elmondta, hogy pottyant bele egyszer egy függőhídról a Tiszába, télvíz idején, mert megcsúszott, és mindenki sikoltozott, meg pánikba esett, hogy szegény Ilonka, most elviszi a jeges víz, vége van, jaj, jaj, jaj, de ő egyáltalán nem esett pánikba, hanem bátran kiúszott a partra a jégtáblákat maga előtt tolvá. Arról is mesélt, hogy még az első világháborúban hogyan özönlöttek lefelé a cári orosz hadsereg katonái a hegyekből, ahol áttörték a frontot. Szinte feketéllett a hegyoldal az embertömegtől, és több orosz tisztet – nagyon piszkosak, és tetvesek voltak *szegények* (nagyanyám még a farkasokat és az ellenséget sem tudta nem szeretni) – nekik is be kellett fogadni a házba, de csak addig, amíg a magyar meg a német katonák vissza nem verték őket. Futott az orosz sereg, mint a nyúl, mondta nagyanyám büszkén hős katonáinkra. És még sok ehhez hasonló történetet mesélt, melyeknek egy része valószínűleg olvasmányjaiban gyökerezett, illetve azok is megihlethették kissé. Olvasni ugyanis nagyon szeretett. Mindig ott hevert mellette valahol egy nyitott könyv. Néha maga mellé tette, és elmélázott. Ilyenkor, tudtam meg később, férjére gondolt, akibe egyszer oly annyira szerelmes volt és haláláig az is maradt, de most távol volt tőle, éhezik és fázik, talán jobban, mint az erdei farkas, akire régen rálőtt, szenved. Arra is emlékszem még, hogy sok volt a könyv nagyanyám lakásán. A nagy békebeli könyvtár egy része még megmaradt, de aztán nagyanyám később apránként eladogatta az értékes könyveket. Kellott a pénz, nagy volt a család, és sok az éhes száj. Ő meg munkát sem kapott. Ami érhető, mert történetesen a nép ellenségének volt a felesége. S annak már az is ajándék, ha élni hagyják.

Ám a múltból térjünk vissza oda, ahonnan eredetileg kiindultunk. Az ötvenes évekbe.

Jó apám hét év fogság után mégis csak megérkezett a sark-körön túlról, a vorkutai munkatáborból, amit a „szakzsargon” lágernek nevezett. „Rögtön” hazaengedték a nagy Sztálin halála után három és fél évvel. Tévedésből ítélték el, mondták neki a fogva tartók. Ezt ők, mint hithű és becsületes kommunisták, akik egészen más fából vannak faragva, mondták, mint a többi átlagember, most őszintén elismerik, s ezért bocsánatot is kérnek tőle. *Izvinitye*, és ugye, nincs harag, egy szál se. Mert nehogy mán az legyen, mert akkor ő, mármint az apám, nem jó ember. *Nye porjádocsnij cselovek*. Hisz lám, ők őszintén bevallják, hogy hibáztak. Hát nem megható. Mert hát, ugye, apám jól tudja, mert hát ő is pap, vagy *szvjáscsennyik*, vagy mifene, meg tudós, olvasott, *nácsitánnij*, ember, hogy Jézus is azt mondta, „bocsáss meg” vagy valami ehhez hasonlót. A bibliában is benne van, no, ugye? Szóval: a rabságot, mint sokan mások, sőt, mint a legtöbb nem rendes ember – *nye porjádocsnij cselovek* – nem úszta meg ő sem. A vorkutai szénbányákban raboskodott. Szabadulása után természetesen rögtön munkába szeretett volna állni, hogy segítsen anyámnak a családfenntartásban, de priuszos voltára tekintettel állást nem kapott. Merthogy hát téves ítélet ide vagy oda, mégis csak „ült”. Alkalmi munkából, no meg az ungvári jó emberek által nyújtott segélyekből éldegélt, éldegéltünk és tengődünk valahogy. Szegényesen, sőt szegényen. Olyannyira, hogy gyakran a falat kenyér is probléma volt. Mi, gyerekek, igaz, ezt nem nagyon észleltük, éreztük, mert hát nekünk ott voltak szüleink védőpajzsoknak. Nagyjából mégis csak megvolt mindenünk. Könyv és táska, télen meg ruha, cipő és kabát, mert nyáron úgyis meleg van és lehet egy szál pendelyben, a fiúknak meg klott-nadrágban meg mezítláb szaladgálni, mert úgy a legjobb, nem? Egyszer még egy labdát is vett nekünk az apánk. És jó nagyot is rúgott belé, hogy lássuk, milyen jól pattan, és örüljünk neki, mert nagy ajándék. Csakugyan az volt, a legnagyobb, évek óta és évekip. Legfeljebb a szüleink, vagy a nagymama nem ettek. Vagy csalámfőzeléket ettünk, ami nagyanyám szerint igencsak egészséges és tápláló eledel. Meg vitamindús. Erősíti a csontokat, mert tele van mindenféle á meg cé vitaminnal, mondta, s rögtön a szájába is tett egy kanállal. Kicsit fintorgott hozzá, de azért lenyelte.

A történetet apámtól hallottam. Úgy, ahogy megesett. És ahogy ő mesélte. És akkor már volt ereje mosolyogni is rajta.

Egy hideg délelőtt, épp Szenteste előtt, jó apám meglátogatta édesanyját, a nagymamát, a Kerekes-házban. Nagymama a hideg kályha előtt gubbasztott, szegény, és talán imádkozott, mert két keze össze volt kulcsolva. Apám azzal – a kissé vagy többé-kevésbé titkos szándékkal is – ment oda, hogy hátha az anyja megkínálja valamivel. Még aznap nem igen evett. Előbb a gyerekek, gondolhatta. Mi pedig gyakran csodálkoztunk is azon, hogy jó apánk például miért csak a tyúknak a nyakát szereti és csak azt hajlandó megenni, ha jó anyánk pipi levest főzött, meg ilyesmit. Soha mást. De szerette nézni, ahogy mi a pipi lábát szopogatjuk. Sőt, még meg is kérdezte: „Az is jó? Hm, nahát.” Szóval, jó apám éhes lehetett kissé. Vagy nagyon. S épp Szenteste előtt. Benézett tehát az anyjához. „Kezét csókolom, anyuka”, köszönt illedelmesen. De nem kínálták meg. „Nincs semmim, fiacskám”, mondta a nagyanyám röstelkedve. „Majd este, ha ad az Isten”.

Apám fogta magát, és elment. Erősen bízott Istenben ő is, de azért tudta: ha nem segítsz magadon, Ő sem igen szokott ugrani az első szóra. Mert az azért nem úgy van, hogy „Istenem, engedd, hogy ötös találatom legyen a lottón”, és az máris megvan, pláne úgy, hogy még ki sem töltötted a szelvényt. Szóval elment. A piacra, a templomba, vagy máshova, ahol a jó emberek is meg szoktak fordulni. De a lényeg, hogy dél körül visszament nagyanyámhoz egy szekér fával, és talán öt rubellel, ami akkoriban nagy pénz volt... És azt mondta: „Anyuka, hoztam fát, tessék (apám még tetszik tudni-kozta a szüleit, mi tegeztük őket, nagyanyámat is), szóval: tessék három rubelért felvágatni, és a maradék két rubelből valami enniivalót vásárolni. Most elmegyek, mert dolgom van. Este visszajövök. És engem is tessék megkínálni, mert éhes leszek. Meg egyébként is mindig az vagyok”. „Jó, jó, fiacskám”, mondta a nagyanyám örömmel. „Úgy lesz, ahogy mondom. Gyere csak, gyere. Főzök valami finomat. És köszönöm, fiacskám, köszönöm. A fát meg a pénzt. Látod, milyen jó az Isten? Mindig megsegít.”

Apám úgy tett, ahogy mondta. Elment, hogy este visszajöjjön. Vissza is jött. Jókedvűen. Boldog volt, mert tudta, hogy ma este az anyja nem fázhat. Van tűzifája. Azt vitt. Meg vacsorája, mert adott rá pénzt. S abból ő is eszik.

A tűzifával, látta, nincs gond. A farakás, ahogy akkoriban mondtuk, felvágva, glédába rakva ott sorakozott szépen, az udvaron. Odament, megnézte, száraz-e vagy vizes, ropogni, pattogni fog-e a kályhában, vagy pediglen sírni. Pattogni bizony, ha begyújtják. Elégedett volt a fával és ma-

gával is. Bement. Kezet csókolt az anyjának, majd leült a cserépkályha mellé, mely hál' istennek be volt fűtve, két tenyerét jólesően melegítve a kályha tűzénél. Kint úgy mínusz tíz fok lehetett. Aztán az anyjára nézett, aki mintha feszengett volna valamiért. Izgett, mozgott, szemét néha lesütötte, majd oldalvást ránézett a fiára. „Anyuka, mit tetszett főzni?” – kérdezte apám. Nagymama egyébként, bár ugye úriasszonynak nevelték, tudott sütni, főzni, de nem nagyon szeretett. Szívesebben olvasott inkább. Jókait, Zolát meg Kurtzmahleert szerette, és valamiért Adyt, vagy csak úgy elbeszélgetett az emberekkel. Mindenkivel, legyen az gazdag vagy szegény, orosz vagy ruszin, koldus vagy cigány, aki csak hajlandó volt vele szóba elegyedni. Mindenki számára volt mondanivalója, egy-két kedves simogató szava és nézése. Még meg is puszilta őket. Csak úgy, szeretetből. De ezt mintha már mondtam volna. Egyáltalán nem azért, hogy lám, ő az úrinő, ilyesmit sem restell megtenni. – Jaj, fiacskám, jaj – mondta szegyenlősen a nagymamám. Még el is pirult. – Nem tudtam ma vacsorát készíteni neked. – Hogy-hogy nem? Hiszen adtam pénzt, anyuka. Öt egész rubelt. Három rubelt a favágónak, és két rubelt ennivalóra. Nem tetszett kimenni a piacra? Miért nem tetszett venni semmit? – kérdezte apám, és erősen bosszankodott. Meg is haragudott az anyjára.

Nagyanyám, aki a hazugságot halálos bűnnek tartotta, s ezért sohasem hazudott, pityeregni kezdett:

– Tudod, fiacskám, azt a két rubelt is odaadtam a favágónak. Borravalónak. Képtelen voltam elengedni borralaló nélkül. Nehéz munkát végzett, és megkínálni semmivel se tudtam. És még borralalót se adjak? Pont a szeretet ünnepe, karácsony előtt? Meg aztán olyan aranyos volt az az ember. Hozott be fát, és tüzet is rakott. Pedig már végzett a favágással, elmehetett volna. Olyan kedves, aranyos volt, még kezet is csókolt – mondta szegény, és könnyeit törölgette.

ZSELICKI JÓZSEF

MÉG MOST IS...

Petro Szkunc barátomhoz

*Péter,
ki a szentek
oldalához tértél
megtaláltad
a beengedőt*

*Felhőkön
túl vagy már*

*Valahol
jeges csend ragyog*

Egyenlet nincs

*Szent dühöd
Péter,
még most is érvényben van*

*Egy az egyben
a mocskok
az mocskot okád*

*Ukrajna legszebb kurvái
mossák
englisek, taljánok
koszos tányérjait*

*A nép
éhen fagyni
nagyon utál*

*De, Péter, a nép
a nép
a maga ura*

törvények

*reggelről
reggelre
új törvényt
hoznak fölém*

a jog vérpecsét

*bántani
senki se merje*

*kérdezd mit érez a rög
tapossák
döngölik
leköpi*

égbe is vágják

tegnap

*a tegnap
elhagyott
már megint*

*a ma
megcsalni készül*

*dörögnek
hitnek álcázott érdekek
fegyverei*

fénykép

(Gyermekvers)

*a lelki nyomor
országától
megszabadult
a bolond*

*előntötte
boldog vigyor
tisztá szívből
lelkesen*

*ide nézett
oda nézett
nem kérdezték
merre mehet*

*most
gyomornyomor
országában
koldusbotján
vigyorog*

MAGAMUL

*kikezdett velem
belehalt*

*kikezdttem
magammal*

október

*mikor a csönd
is elkezd
fázni
sosemvolt bicskám
zsebemben
hogy nyílna ki
mikor
épp most
mosolygott rám
egy sárgaszoknyás
pici tölgy*

szerettem

*szerettem egy lányt
mert a hétegektől is
szebb volt
messzire ment
most szerethetem
a hétegeket*

KINEK

*akinek van
ki szeresse
örökre nem pusztulhat el*

*szívem mellett
barangolnak
jámbor csillagok
nem hullanak le
nem soha*

*anyám
mezőt eget őrzött
apám a hitnek
tetőt ácsolt
az nem ázik be
nem soha*

AZ ALMA

*Add!
Nem.
De.
Dehogy.
Csakis.
Akkor is.
Bármikor.
Örökké.*

Csak a semmi az örök.

*Én ettől
Többet akarok:*

Az almát.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

(RÉSZLET)

* * *

A konyhaajtó napközben tavasztól késő ősziig nyitva áll, csak éjszakára szoktuk betenni, azt is csak a nagyobb nyugalom végett. Ha nyáron sok a légy, egy könnyű tüllfüggöny van az ajtónyílásba akasztva, s azt már a kutya is respektálja, mert kívül marad inkább, mint hogy a pofájára tapadva birkózzon véle, de – mondjuk – egy kisgyerekeknek sem olyan könnyű átjutni rajta. Belegabalyodtam most is, hogy a hirtelen jött kíváncsiságnak engedve neki-lódultam a kijáratnak, mert a szomszéd udvar felől szokatlan hangoskodás hallatszott. Egyértelmű, hogy az Erzsi néni portáján történhetett valami. A vénasszony hangosan jajbékol, de már a Mariska néni hangja is behallatszik a házba. Nagymamát nem igen érdekli, mi történik a mások háza táján, ami érdekesnek ígérkezik, előbb-utóbb úgyis kiderül. Jön is a hírhozó, aki naponta többször is megfordul nálunk, a Boriska nénénk hajadon lánya, Elvira.

– Keresztanya – szól köszönés helyett – nincs egy ki feketekávéja?

– Mire kell a', te? – kérdez vissza Nagymama.

– Hát tessék elképzelni, ez a Béluka úgy be van rúgva, hogy szinte nem is eszmél. Annak kéne, hogy kijózanodjon egy cseppet, mert ilyen állapotban le se tudja vetkeztetni a nagyanyja, hogy ágyba dugja.

Az én nagyanyám tágra nyitott szemmel néz Elire, de már indul a tűzhely felé, ahol kis sötétre égett lábaskában lötyög még egy kevés árpából és cikóriából erőszakolt feketelé. Amíg a színét egy pohárba óvatosan lecsorgatja, Eli gyorsan leadja, hogy a fiú megtalálta a literes boros üveget, amit nagyanyja Rozmán Palinak tett félre a dióverésért, és ez most az utolsó cseppig felhajtotta. Béluka a lépcsőn eldőlvé nyöszörög, a száját ki sem nyitja, amikor Elvira a kávéval kínálja, de Eli erélyes nőszemély. Bal kézzel felemeli fejét, és a poharat ajkai közé erőlteti. A fiú tiltakozik, a folyadékot szétfröcsköli, de így legalább magához tér és megszólal:

– Na, hagyjatok! – mondja ingerülten fejét rázva, s két kezével kétfelé csap.

– Ittenem, Ittenem, mék csak tiszéves, és má' mikeket csinál nekem! Te hát, mióta mekhalt szekény Markit jányom, aszóta nincs, aki nevelje, mer

énrám má' nem akar hallgatni. – Erzsí néni e szavakkal restelkedik a gyerekek viselkedése miatt, majd kissé megenyhülve a haszontalan unoka iránt, megfogja egyik kezét, úgy próbálja győzködni:

– Tyere pe, Péluka a hászba, fekütyty le a seszlonyra, ott joppan tucc pihenni.

A fiú, talán, mert kezdett agyára menni a sok gondoskodás, erejét összeszedve felállt, jobb lábát előretolva óvatosan megkereste az alsó lépcsőfokot, rálépett, de a következő lépés túl gyorsnak bizonyult az elsőhöz képest, s vézna kis teste egyensúlyát veszítve előrelendült. Aztán gyors egymásutánban lépett még három hosszút, s lépett volna még többet is, de ennyi pont elég volt az öreg barackfával való kellemetlen találkozásig. A fa törzsét ölelve lassan ereszkedni kezdett, s mire a homlokán jókora horzsolással ülőhelyzetbe került, szeme már ismét csukva volt.

– Na, jöjjön valaki, fogjuk meg, és vigyük be a házba – szólalt meg Elvira, megelegelve a tanácstalan báméskodást. – Erzsí néni, maga meg hozzon egy lavort vagy egy rossz vidret az agya elé, mert később hányni fog...

Szegény Béluka! Túl hamar lett árva, és a vidéki gyerekekhez képest is túl hamar lett önálló, idejekorán lett kényszerérett felnőtt. Kárpótlásul azonban ott volt neki a mérhetetlen szabadság, amelyet senki sem korlátozhatott. Ha épp arra volt kedve, a Tisza-parti füzeseket járta, naphosszat hordta haza a háborúból ott hagyott vagy a laza fövénybe eltemetett, s a vízfolyások által kitakart hadianyagot. Hogy mi készítette erre a veszélyes gyűjtő szenvedélyre, ma már senki sem tudná megmondani. Maga eszkábálta kisszekeret húzott maga után, mert a vas nehéz portéka, s bár a különböző tojás- és kukoricagránátok nagy része már hatástalan volt, előfordult, hogy az életével játszott. A Mariska néni idősebb fia, Badé, aki frissen leszerelt katona volt, még le sem vetette a kék parolis repülő egyenruhát, megállította egyszer, és átnézte a kisszeker tartalmát. Igencsak elkomorult, amikor a vasak közül kiemelt egy tűzérségi aknagránátot. Arca szinte eltorzult, olyan erőlesen ripakodott rá a könnyelmű gyerekre, s az aknát gondolkodás nélkül a templom alatti kacsászatót kellős közepébe hajította. – Ott lesz jó helyen – tette hozzá –, a sűrű pocsolya majd elrendezi.

Béla volt az első az utcabeli gyerekek közül, aki bizalmasabb kapcsolatba került az orosz katonákkal. Eleinte csak temetőárokba járt el, ahová a híradós zászlóalj katonái a szemetet – egyes elhasznált, tönkrement műszaki eszközöket vagy azok tartozékait – hordták. Nagyon sok haszontalan holmit, például távirószalagot tekercsszámra, lecsévél, csomókba gyúrt magnószalagot, de olykor hasznosabb dolgokat is hazahordott onnan. Színes kábeldarabokat, kisebb akkumulátorokat, elemeket, amelyekkel még

világítani is lehetett, különböző rádiólámpákat, kibevezett vagy alig hiányos rádiókészülékeket, s ami már akkor is felizgatta a fantáziámat – latin és cirill betűs írógépeket, amelyeknek a billentyűzetét kidobás előtt egy kalapáccsal szántszándékkal használhatatlanná tették. – Hát ezt meg hol szerezted? – kérdezték a felnőttek, ha valami érdekesebb holmit láttak nála. – A katonaszemetről – hangzott a rövid válasz. S az ő példáján és szerencsésén felbuzdulva hamarosan én is, de Jankó, Gyuszi és mások is eljártunk a katonaszemetre, és egyre gyakrabban, egyre több időt töltöttünk Bélával. Jól érezte magát a körünkben ő is. Az az öt-hat esztendő, amennyivel idősebb volt nálunk, nem zavarta különösebben, az pedig egyenesen imponált neki, hogy körülötte vagyunk, úgy figyelünk rá, akár egy vezérre, s ha úgy hozza a játék helyzete, mérlegelés nélkül végrehajtjuk utasításait.

Hanem az iskolával, ami számomra ekkor még eléggé távoli és ismeretlen volt, Béluka ugyancsak hadilábon állt. Hetente legalább kétszer jött érte a tanító, de ő ilyenkor soha nem volt otthon. Erzsi néni mit mondhatott volna? Széttártá a karját, s valahogy így hánytotta a számonkérés:

– Én nem tutok semmit. Én mintennap kűtöm asz iskolába, te parancsolni nem tutok neki.

Egy sírdogáló ősi délelőtt azonban nem a tanító jött Bélukáért, hanem két vörös karszalagos druzsinista.* A fiú jó előre észrevette őket, amikor azok a Bodóné háza mögül kifordulva rátértek a felénk vezető szekérútra, s ekkor már jövetelük célját sem kellett találgatnia. Nem is gondolkozott sokat, felmenekült egyenesen a maga eszkábálta messzelátó oltalmába. A nevezetes építmény törzse egy öt-hat méteres, földbe ásott szarufa volt tyúklétraszerű, gyöngye kis kapaszkodókkal, amelyeken egy nagyobb, ládaformájú, zárt búvóhelyre lehetett feljutni. Amire a hivatalos személyek felértek az udvarra, Erzsi néni már a tornácon fogadta őket.

– Hát makuk mek mit akarnak itt, ki kűtte makukat ite?

– Ne azt firtassa, mama, hogy ki kűdött. Azt mondja meg inkább, hol az onokája? Miért nincs ma se iskolába? – mordult rá az öregasszonyra egyikük.

Erzsi néni azonban önérzetesen és mindenre elszántan vágott vissza:

– Vetye tutomásul, hoty én makának nem vatyok mama. Van nekem pecsületes nevem, én ety tisztessékes öszvetyasszony vatyok. Ha aszompan asz onokámér jöttek, ne itt keressék, elment mék a rekkal iskolápa, mék osonnát is tettem neki.

* *Druzinista* – önkéntes népi rendfenntartó

Beszélhetett Erzsi néni, amennyit nem restellett, a druzsinistákat nem érdekelte a károgása. Azok csak összenéztek, ahogy a magyar csendőröktől lesték el valamikor, aztán elindultak az orruk után, hogy alaposabban körbenézzenek a portán. Mikola Bálint az ajtóban álló öregasszonyt egyszerűen félretolta, úgy ment be a házba. A két lakóhelyiséget a szegényes berendezéssel együtt sem volt nehéz áttekinteni, s miután az ágy alá is benézett, visszafordult hamar. Petrus Péter a padfeljárót vette szemügyre, de nem kockáztatta, hogy fellépjen a rozoga lajtorjára, meg aztán értelmese is igen lett volna. Láta jól, hogy a retesz kívülről van rátolva a padajtóra. Nem is tévovázott hát tovább, elindult az istálló felé. Néhányat érkezett lépni mindössze, amikor megakadt szeme a messzelátón. Megállt alatta és felfelé bámulva hamar észrevette, hogy kucorog ott valaki, s nem is soká kellett találgatnia, ki lehet az.

– Hallod, te fiju? Gyere le onnen, míg szépen vagy!

Béluka azonban mozdulatlan maradt és hallgatott, mintha maga sem tudná, hol rejtőzködik igazán. De Péter nem tágitott.

– Gyere le te, mer’ utánad megyek!

És csizmás lábát már emelte a tyúklétra fokára, de nem akart ő ránehezdedni, azt próbálgatta inkább, mit bír el a kis tákolmány. A gyenge rozsdás szeggel felerősített kis lécdarab már a nehéz csizma súlya alatt lefordult, s az ember erre úgy tett, mintha kegyetlenül feldühödött volna.

– A kutyaistenit ennek a filegóriának, hát fogom én a nyakamat törni rajta? Kidűtöm inkább az egészset!

És terpeszállásba igazodva két kézzel nekifeszült a szarufának. A laza talaj engedett, az oszlop kissé megdőlt. Úgy látszott, még két nekifeszülés és a Béluka messzelátója már saját súlyánál fogva is lefekszik a földre. Odalépett erre Bálint is, így ketten ledöntötték, helyesebben mondva biztonságosan földre húzták az építményt, és kiszedték belőle a megszeppent gyereket.

– Na, látod, nem lehet előlünk elbújni! Ha a furulyukba bújssz, onnen is kiszedünk, ezt jegyezd meg magadnak, öcsém – okította Mikola Bálint a fiút.

– Elég a povedálásból! – szólt a társára Petrus. – Te meg szedd rendbe magad, öcsém, vedd a táskát, és állómars az iskolába – sürgette a gyereket, mert kőműves mesterember lévén lett volna ennél a társadalmi megbízatásnál fontosabb tennivalója is.

Ment is szó nélkül, szipogva a haszontalan iskolakerülő, hogy összeszedje holmiját, majd fél perc múlva előállt a szakadozott, mások által elnyűtt iskolatáskával, de az öreg Mikola nem találta hibátlannak az öltözködését, ezért rávakkant:

– Hát osztán szovjet tanuló vagy te, vagy mi a kutyaiskola? A pijonér nyakkendőt hova tetted? Szaladj csak, keresd meg, oszt kösd szépen a nyakadba, mer anékül én nem viszlek sehova.

Így vigyázott a szovjet társadalom Bélukára és talán sok más, tévelygésre hajlamos gyerekre, mert azt tartották, hogy a jelen iskolakerülőiből lesznek a jövő munkakerülői, akikkel az öntudatos szovjet polgár nem vállalhat semmilyen közösséget. Hanem a Béluka esete a druzsinistákkal már aznap a falu szájára került, és amivé néhány nap alatt felduzzadt, az már a valóságnak egy komolytalan módon kiforgatott változata volt. Főként a falusi suhancok és a Bélát csak hírből ismerő, a Tisza-parton reggeltől estig kaláberező* nagyhangú, hanglér férfiak értettek módfelett a közsájra került események színezéséhez. Azon heherésztek, hogy jól kibabrált a kölyök azokkal a druzsinyikokkal, mert amint felfedezték a nagy diófa ágai közt berendezett megfigyelő állást, és létrát szerezve felmáztak a fiú után, az egy drótkötélpályán mozgó betonrepülővel átsuhant a kert másik végébe, ahol egy százéves diófán szintén kiépített búvóhelye volt, majd amikor onnan próbálták kifüstölni, Béluka a község vörös karszalagos szolgáltnak ámulatára visszazállt az előbbi álláshoz. Hát nem tiszta Tarzan ez a gyerek? Valóban az, ami azonban a betonrepülőt illeti, ezen a ponton valamelyest többen is gondolkodóba estek.

* * *

Egy derűs októberi délelőttön szekér állt meg a kapunk előtt. Felcsillant azonnal a Nagymama szép tiszta szeme, szaladt is rögtön a lánya elé. De ez alkalommal Gizi nénémén és Sanyikán kívül, egy fehér pólyába bugyolált csöppség is volt a szekér utasai között. Ő volt az, akit nagyon türelmetlenül vártak már a vásártéri házban, ő volt az újszülött Jánoska.

– Nem fáradtatok el a sok zötykölődésben, jányom? – kérdezte Nagymama, de már alig ügyelt a válaszra, sokkal inkább a pólya érdekelte, már nyúlt is utána.

Biztosan jól utaztak, melegben, kényelemben a pokrócokkal letakart friss szalmán, mi gondjuk lehetett volna a szekér tágas és biztonságos derekában? Gizi néném mégis a veséje tájékát nyomkodta, amikor a hámfá vasalt laposára lépve leszállt a szekérről. Kint volt már ekkor az én anyukám, valamint Böske, szép nagylány unokatestvérünk. Volt nagy öröm,

* *Kaláber* – népszerű kártyajáték

még Nagyapa is feltápászkodott a szelről, amikor az asztal tetején kibontották, és közelebről is megvizsgálták az újdonsült családtagot.

– Ez professzor lesz, én mondom néktek! – ujjongott Nagymama, s nekem halvány dunsztom sem volt róla, hogy miféle szerzet az a professzor, de annyira már nem érdekelt a dolog, hogy ott helyben utánajártam volna.

Aztán Gizi néni elhelyezkedett a konyha egyetlen karszékében, bontogatni kezdte inge elejét, majd óvatos mozdulatokkal előszedte szép fehér mellét. Akaratlanul is odapillantottam, s egy kicsit talán elpirultam. Nincs ezen mit csodálkozni, rég nem láttam ehhez hasonlót, ha ugyan láttam egyáltalán, de ennek tisztázására sem volt megfelelő az alkalom. Néném észrevette hirtelen jött zavaromat, kedvesen elmosolyodott, és hozzálátott, hogy enyhítse türelmetlenül sivalkodó kisfia éhét. Megéreztem, hogy nekem most nem sok keresnivalóm van a felnőttektől zsúfolt konyhában, meg aztán Sanyika is az anyja mellé húzódott helyett, hogy velem tartott volna. Csöndben kiosontam a házból, és gondolkodás nélkül a kert felé vettem az irányt.

Nagyot változott a kert is, mióta nem jártam benne. A nagy almafán túl pár méterre kezdődött a gazdagon termő szántó, amelyben máskor a magas, erős szárú tengeritábla elzárt minden további kilátást a gyermek szeme elől. Most azonban, mint amikor hosszas esők után kividul az ég, pont úgy nyílt meg előttem a táj: a kopárrá lett kerteken egészen a Tiszáig szárnyalhatott a szemem. Megszámlálhattam volna jobb felől a Falunak nevezett utcator hosszan húzódó házait egészen a Téglavetőig nyúló kertjeivel, a mezsgyében hagyott napraforgósárrakkal, de leginkább azon méltam, hogy a levágott tengeriföldeken, mintha csak csőszkalyibákat rakott volna jó kedvében valaki, jó szélesre alapozott kórékupák sorakoztak.

Elindultam én, csak úgy a magam kedve szerint a kukoricaszárak hegyesre vágott csobakjai között, s mert nem volt ott semmilyen vezérlő ösvény, hosszan kóvályogtam az egyenetlen terepen. Közben két hatalmas kórékupát is megvizsgáltam közlelől, s megállapítottam, hogy a fűzvezzővel megszorított derekú kékék csak egymáshoz vannak állítva, egyik tartja a másikat. Hát ezt még én is meg tudnám tenni – gondoltam, a másodikhoz érve azonban észrevettem, hogy a lazán rakott kékék között jókora üreg sötétlik. Lehajoltam, hogy belenézsek, de nagy, barna nyúl ugrott ki belőle, s az ijedelemtől fenekemre estem, egy csobak pedig felsebezte az oldalamat. Dehoggy voltam már kíváncsi a kórékupában tátongó üregre, azt kívántam csak, hogy kijussak a fenyegető tengeritővek térdemig érő erde-

jéből, s ahelyett, hogy visszafordultam volna, előre mentem, amerre a szemem vitt, egy szépen sárgálló almafa felé. A földre hullott alma kemény volt és savanyú. Tovább haladva egy nagy ismeretlen udvarra jutottam, és bementem az ott álló nagy idegen ház kitárt ajtaján. Bent sötét fejkendős asszonyok szorgoskodtak egy nagy fehér holttest körül, s én megálltam az ajtóban és néztem, ahogy törölgetik, mosdatgatják vizes vászonkendővel egyszerre ketten is. Valaki észrevett, rám szólt:

– Nahát, te gyerek, te meg hogy kerülsz ide? Eredj innen, nincs itt semmi keresnivalód! Meg is fordultam azonnal, hiszen értek én a szóból, de ekkor lehajolt hozzám egy kedves beszédű asszony, és szomorú hangon így szólt:

– Látod, meghalt szegény Piroska néni, nincs már Icukának nagymamája.

Icukát ismertem, gyakran bejárt hozzánk bábruháért, s mert Nagymama ilyenkor készségesen ellátta mindenféle színes anyagdarabkákkal, ebből gondolom, hogy olyan rokon lányka lehetett. De a nagymamáját, azt most láttam először, és amint az állapotából látszik, egyben utoljára.

– Haza akarok menni – mondtam a kedves szavú asszonynak, s az a kisajtóig kísért.

Otthon nem estek különösebben kétségbe az elkóborlásom miatt, összesen másfél órát lehettem távol, fel sem tűnt senkinek, hogy nem vagyok szem előtt.

– Hát te merre jártál? – kérdezte valaki, s én rendre elmondtam, amit jártomban megtudtam, hogy meghalt szegény Piroska néni, az Icuka nagymamája.

– Te ott jártál? – kérdezte anyukám.

– Igen, láttam, hogy mosdatják.

– Jézus Mária – kiáltott fel anyám –, ez a fiú valóban ott volt a halottas háznál! Gyere gyorsan, hadd mossam meg legalább a kezedet!

Amikor a gyári sziréna megszólalt, nagyanyám visszatolta a fűtő közepére a fazékban maradt ételt, hadd melegedjen, mire megjön apám. Jött is az hamarosan, de nem úgy, mint máskor. Lihegve, izgatottan esett be a házba, és az evés most csöppet sem érdekelte, egyenesen a rádióhoz tartott. Amíg bekapcsolta és a Kossuthra állította, odafordult értetlenül bámuló nagyapámhoz és halkán suttogva valami forradalmat emlegetett.

Már szürkülni kezdett, amikor négy-öt felnőtt férfi állított be hozzánk. Egymásra vetett pillantásaikban kérdések, arcukon bizonytalan mosoly, vagy csak annak az árnyéka, vagy nem is tudom – talán a fenntartásokkal megelőlegezett remény vert tanyát. Egyikük, Szilágyi Feri, apám unokatestvére, máskor is megfordult nálunk, de ettől a naptól kezdve jött szinte minden este. – Tudod mit, Tentás – fordult apámhoz – vegyük le a kredenc

tetejirül a rádiót, tegyük ide az asztalra. Így nem kell majd bömböltetni, és mindenki hallani fogja.

Én és Sanyika, akit Gizi néném ismét a Nagymama gondjaira hagyott, meghúztuk magunkat egy sarokban, ahol éppen találtunk egy kevés helyet. Sanyika elkókadta a napi téblábolásban, már szívesen lefeküdt volna, de én elszántan figyeltem a készülődés minden apró mozzanatára.

A rádió valami semleges muzsikát közvetített, s hiába járaták a hullámkeresőt oda-vissza, jó néhány percen át nem mondott semmi érdemlegeset. De aztán beszélt, s az emberek szinte rátapadtak az ARZ masszív kis dobozára. Szerettem volna tudni, hogy mit mond, ami annyira fontos nekik, de az elkapott mondatfoszlányok értelem nélkül lobbantak el a levegőben, s az először hallott nevek – Gerő, Dobi Antal és Kádár János – bár mindegyik megmaradt bennem, szintúgy nem jelentettek számomra semmit. De egyszer csak – a hangszórón is átjött – felzúgott a tömeg, s a magyarok egyre határozottabban és élesebben kiáltották az éterbe, hogy „Russzvik haza!” Konyhánkban az emberek homályos tekintettel, ökölbe görcsölt kézzel néztek egymásra, és elszántan suttogták: de akkor innen is – minden orosz menjen haza!

S másnap, vagy harmadnap Béluka már röpcédulákat gyártott. Egy csizma leszakadt gumitalpának sima fonákjába fél-, vagy talán egy centis betűket vágott, hátterüket borotvapengével, ahogy tudta, kiszedte, s az így kapott klisé tintevel átitatott posztóba, majd tiszta füzetlapokra nyomta. Nem sajnálta rá, boldogan szedte szét a húszkopejkás füzeteket. A Vásártéren szétszórt röplapokból a mi házunkba is került néhány. Én elsősorban az egyenetlen, dülöngélő betűk képére emlékszem, melyek az apám száján keltek életre, és az is előttem van, hogy a felnőttek tágra nyitott szemmel hajlottak egy haszontalannak mondott gyerek keze munkájára.

– Meg tudta csinálni, méghozzá tükörírással! – mondogatták, majd elolvasták újra és újra, s az esetlen betűkből összetákolt szavak fokozatosan az én értelmemben is összeálltak, jelentést kaptak, és kimondva úgy hangzottak, akár egy követelés, melynek végrehajtását már lehetetlen tovább odázni: „Mert ez a föld magyar haza, minden orosz menjen haza!”

Jaj, de ez a remény annyira sem volt elég, hogy magunkat rendesen beleéltük volna! Már azokban a napokban katonai szerelvények érkeztek a vasútállomásra, s azokról éjszakánként tankok tucatjai gördültek alá, majd sorakoztak szakaszok, századok és zászlóaljok szerint a kockaköves úton. Éktelen csörömpölésük, csikorgásuk felverte a Várost és a Falut, az emberek hiányos öltözékben rohantak ki a csináltúthoz, és dermedten szemlélték, hogy vonul

a büntető had a tiszabecsi átkelő felé. Rendetlen, fegyelmezetlen egy vonulás lehetett az! Az állomás környékén sok mindent széthagyott maga után a gondatlan, hanyag hadi nép. Béluka katonai ruhadarabokkal: csillagos téli sapkával, derékszíjjal és éles töltényekkel töltött rövid tárakkal tért haza, s azokat bőkezűen osztogatta pajtásai közt. Ezt látva apám magához intette, és erélyesen ráripakodott. – Te fiú, hát te egyáltalán nem akarsz félni? Vidd ezeket vissza oda, ahonnan hoztad, nem akarok a kezetekben ilyeneket látni! Majd előhozatta vele a röplap-pecsételőt, s gondolkodás nélkül az égő spórba dobta. Szép volt pedig, s lám, mi lett belőle: kellemetlen szagú fekete füst a nyitott karikán. – Erre már úgyszem lesz szükség – mondta, és szinte atyai szeretettel simított egyet a fiú fején.

Néhány nap múlva a rádió fölé hajló emberek szemében már hiába kerestem a remény korábbi sugarait. Lehajtott fővel vették tudomásul a törvényes rend helyreállítására tett intézkedéseket, de amikor megszólalt Kádár, az áruló anyjának a kutyaistenit emlegették. Aztán Elemért emlegették, akit orosz katonaként vittek Budapestre, s most halálhírét hozta a távirat. Fábián Elemér szegről-végről rokonunk volt, úgy emlegette mindenki, hogy a Füsti öccse. Füstinek, a neves futballistának, aki lábai helyett a fejével művelte a kapu előtt a csodát, István volt a becsületes neve, csak sötét bőre miatt hívta őt Füstinek gyerek és felnőtt egyaránt. Ő mondta bizalmasan valakinek, hogy pár napja Elemérnek sikerült hazatelefonálni, s azt találta mondani az a szerencsétlen, hogy most nyugodtan leléphetne, de sajnálja magukra hagyni az öregeket és a családot. És tessék, most halott, s ráadásul nem is az utcai harcokban esett el. Mint később kiderült, egyik bajtársa végzett vele a katonai étkezdében egy rövid sorozattal, s a nyilvánvaló gyilkosságot balesetként könyvelték el. Hát ennyi volt egy élet, és ennyi a szabadság. És a rádió sem mond semmi biztatót. Hogy a csapatok még harcban állnak? Tudják egyáltalán, hogy mekkora áradat indult ellenük? S az emberek csak rázták a fejüket tehetetlenül.

– Hallod, Tentás? – szakította meg Szilágyi Feri a keserves hallgatást – Próbáljam meg felerősíteni a rövidhullámot? Mer’ ezzel a tekerccsel, ami van benne, nem fogunk semmit. Rettenetesen zavarják. Próbáljuk meg, azt mondom, a Szabad Európa hátha mond végre valami biztatót?

– Nem bánom, csináld – bólintott apám egykedvűen.

Szilágyi Feri, amint hamarosan kiderült, készült erre a beavatkozásra. A táskájából forrasztópákát vett elő, hozzá kellékeket, majd körbenézett a konyhában. – Úgy látom, nincs konnector. Nem baj, jó lesz a zsulik – mondta, s

a cinező villás dugóját bedugta a plafonról lelógó villanykörte csatlakozóval kombinált foglalatába. Amíg melegeedett, a táskából különböző színű kis hengereket szedett elő, apró betűs felirataikat az égő alá tartva vizsgálgatta, s egy kis zöld alkatrésznél végre megállapodott. – Ennek jónak kell lenni – állapította meg hümmögve, s a páka felmelegeedett hegyével körbesimogatta a henger kis drótlábait. Aztán leszedte a rádió hátsó borítólemezt, kiszedett néhány lámpát a fészkből, hogy a beavatkozáshoz helyet készítsen, egy csipesszel megfogta a kis hullámtekerecs derekát, s elkezdődött a műtét.

– Na ugyi, hogy valamivel jobb lett? – kérdezte a mester büszkén, miután az újra bekapcsolt rádiót éles sípolások és hullámzásszerű zúgások között a kívánt rövid hullámra állította.

– Nekem egy cseppet sem tűnik úgy, hogy használt volna neki, de remélem, nem is ártott – méltatlankodott apám, ám a fülét mégis a hangforrásra irányította.

Ami a zavaráson átjött, egy csöppet sem volt vigasztaló. A kommentátor keserűséggel telve a magukat magyarnak mondó vezetők aljas és megbocsát-hatatlan árulásáról beszélt. – Legyenek átkozottak! – mondta, de inkább kiáltotta indulattal. – Testüket se az ég, se a föld soha be ne fogadja!

HA SZÚR, HA KÍNOZ IS...

*Könnyeink visszahullnak a mennybe,
hiába nyílnak sírok és falak,
e lélekvesztő útra nem lép egy sem,
s nem engedik hogy újra lássalak.
Mint szétfolyt órák cseppjei, a percek,
felénk hajlik a világ híg nyoma,
a kő-hasú ég szürke lappá dermed,
elrejtenelek, de még nincs hova.
Hiába szólsz, hangod kialszik bennem,
az arcod többé fel nem ismerem,
pokol szelében forgó levél lettem,
s már csak a halál osztozik velem.
Talpunk alatt kemény betonvirágok,
szobormerev, félig hűlt szívemen
tél-fehér nyomok, érintésre várok,
de házam, ajtóm dermesztő verem.
Ha megfeszül a Hold ezüstszinórja,
cserép törik, s a néma csillagok
szilánkjait a végtelenbe szórja
jeges kezem, míg el nem illanok,
hogy égő lelkem visszaadjam annak,
ki egykor szélbe szórt, hogy itt legyek,
nevezhettek hitvány bolondnak,
ha szúr, ha kínoz is, továbbmegyek.
Születésem hangjai a számban,
felöklendezném romlott lényemet,
hogy visszatérjek egy csodás halálban,
s elűzzem mind e furcsa rémeket.
Az ezüstszál még egyszer visszaolvad,
véreben liktetnek a csillagok,
s e sűrű mennyország-szilánkos oldat
szentelt vizében megmosakodom.*

ÁT-NÉZŐ

KÜLÖNBÉKÉT KÖTNI

(OLÁH ANDRÁS VERSEI ELÉ)

Nem először ajánlom Oláh András verseit az *Együtt* olvasóinak. Néhány évvel ezelőtt már írtam egy ehhez hasonló jegyzetet (*A múlt ígében*, *Együtt*, 2012/4.), legutóbb pedig terjedelmesebb recenzióban igyekeztem megfogalmazni gondolataimat *Idegen test* című kötetéről (*Lépések a másik felé*, *Együtt*, 2015/5.). Ezúttal két újabb szövegére hívom fel a figyelmet.

A *kísértések* két része a múlt megidézéséből teremt vershelyzetet. A lírai én megszólít valakit, akivel volt valamilyen közös köteléke egykor. Ez már foszladozni kezdett ugyan, de még mindig szeretné kisajátítani az én a másikat: „téged bántani rajtam kívül másnak nincs joga”. Mi lehet ez a bántó szándék, amelynek emlékére rámehetett egy egész kapcsolat? Tudhatjuk a szövegből, hogy a megcsalásról és a bizalmatlanságról van szó. De egy ilyen viszony nem ér véget könnyen, hiszen mindig ott van még a hit az ígéretekben. Ha a szakításra kerülne a sor, ez éled fel, és ez úzi a megszólított másikat újra és újra a versbéli énhez, vállalva ezzel az új sebek keletkezésének és a régiak kiújulásának kockázatát.

Ha ma egy szövegben azt a szót olvassuk, hogy különbéke, akárcsak a *kísértések* második részében, óhatatlanul is Szabó Lőrinc ezzel a címmel ellátott, metszően pontos és illúziótlan verse idéződik fel bennünk. Itt azonban egy kicsit másról van szó, mint amit a nagy költőelőd megírt. Oláh András azt a távolságot érzékelteti, ami az én és a másik között alakulhat ki, nőhet egyre tovább, ha bekövetkezik egyszer a szakadás. Kettős természetű dolog ez, akár a megbékülés: különbékét kötni megbocsátás, de egyben lemondás is.

Az *utolsó lélegzet* már azzal szembesít, ami a *kísértések*ben még csak felvetődik, mégpedig: egy életnek megvan a maga zsákutcája. Igaz, sejtlemesebben és kevésbé rekonstruálhatóan, mint az előző versben, itt csupán apró képeket felvillantva van jelen ez a tétel. Az emberek, akiknek torkából ének származott, és ettől volt hangos a ház, most fejüket hurokba dugva várják az utolsó ítéletet. Ezek az életek végleg félresiklottak. Hazugság és család terheli a lelket. De sorra merülnek fel a kérdések bennünk, olvasókban. Milyen „mágikus játszma” lehetett az, amelyben a „falba vert fejhez” van szabva a törvény? És vajon miért van az, hogy „ahol csak csönd van ott a csöndtől félnek”?

Csordás László

kísértések

1. azt hitted

*azt hitted nem fáj már
de amikor összeraktad magadban a múltat
újra szembejötték a régi kísértések...
pedig nem kell már tartanod semmitől
téged bántani rajtam kívül másnak nincs joga
új árnyéket keresel a megcsalt éjszakában
kiselejtezett ígéret űz hozzám
mit a bizalmatlanság s a csalások rég összetörtek
idegenekre haragszol
pedig én árultalak el
– benyitsz hozzám és boldoggá teszel
hogyan holnap megölhessenek újra...*

2. különbéke

*különbékét kötöttél
de nem vetted számba mennyi
marad majd benned belőlem
s hogy ez már egy másik élet zsákutcája –
az a délután amikor egyensúlyt keresve billegtünk
a kávéillattal incselkedő teraszok között
csak egy visszalopott ajándék volt
valószínűleg úgy érezted csöppet sem ciki
annyi elgáncsolt éjszakát
a mélyből újra kiásni
de a csönd súlya egyre nőtt
s a távolság is – így végképp beléd lázasodott
a fájdalom hogy egy lehess velem
s hogy ne hátrálhass meg soha többé*

utolsó lélegzet

*sápadt arcunkon félelem csurog
csapdát rejt nyakunkon szorul a hurok*

*torkunkat marják lenyelt hazugságok
fuldokolva is csaljuk a világot*

*mágikus játszma kelt sötétlő örvényt
falba vert fejhez, faragtunk törvényt*

*halomnyi nincsünk kénköves pokol
– tó jegén a lék is csak minket okol –*

*fanyar kedvvel Isten odafent dohog
szívünkben minden érv üres és konok*

*ahol csak csönd van ott a csöndtől félnek
házunkból lassan kihál minden ének*

A PIROS KOCKÁS
TAKARÓMON

*A piros kockás takarómon feküdtem
mikor megközelített a békesség szele
furcsa volt
és törékeny
akár egy porcelán tárgy
Óvatos puhasággal férkőzött
a közelemben
intenzív tulipánillatot árasztva magából
Meglepett
mint egy régi bölcs barát
aki már félig a feledés homályába veszett
mégsem tűnt el teljesen
mert titkon éhezted és remélted
a következő találkozást
Aztán váratlan megérkezett
és nem zsidongtál
nem ujjongtál önfeledten
Csak mosolyogtál kicsit
és arra az apró szikrára figyeltél
amit előhozott belőled
valahol azon a számtalan
színházi álarcon túl
melyeket az élet szeles porondján
cserélgetsz szüntelen
Amikor pedig elbúcsúztatok
egy forró tea és egy tartalmas
beszélgetés után
kicsit jobbnak
érezted magad
mint azelőtt
Ilyen volt ez a találkozás is
néhány pillanat volt csak
De utána már a dohányfüst is
másképp foszlott szét
a szobám belsejében*

ÖTVENÖT SZÁZALÉK

A döntések helyességének maximum 45%-át ragadom meg legtöbbször. A többi elillan valahogy, mint a fák, mikor rájuk telepszik a köd. Én pedig nem is törődöm azzal, hogy felkutassam a maradékot, sőt, néha megeskik, hogy kárörvendő mosollyal integetek is nekik, így talán kevesebb az esélye, hogy beleköltözzenek az emlékeimbe.

Mert hazudni jó.

Mégis, olykor mégis rádöbbenek, hogy vissza-visszakacsint az az 55 %. Általában a reggeli és esti dohányzási és kávézási ceremóniákon, beleborzongva a hűvös szél simításába, a köd oszló darabkáinak érintésébe. És akkor szembesülök...szembesülök azzal, hogy mire legyintettem könnyelműen annak idején.

A súlya mintegy belebújik cigarettám belsejébe, így szívni is nehéz. A oxigén sűrűsödni kezd, be kell csuknom a szemem, hogy levegőt tudjak venni. Távolodik a jelen, érzem, holott épp a peremén ülök, egy látszólag szilárd felszínen,

de tudom, ez is csak látszat, és bármikor vad hullámmásba kezdhet.

Ilyenkor mindig elgondolkodom, vajon előnyösebb-e tényleg sodródni az árral, melyek talán egy másik dimenzióba vetnének.

De sosem vagyok elég bátor ahhoz, hogy abbahagyjam a küzdelmet, s kezem reflexszerűen a még megmaradt perem bizonytalan részecskéi után nyúl. Az illatok intenzívebbek, mint valaha...a kesernyés kávé, a nyugtató leven-dula, karácsonyi fenyő,

régi emberek illatai, akik mára már csak hullámmó emlékeként tűnnek fel olykor... Olykor. Ezekben a percekben. Nem bírtam ki, hogy ne szippantsak bele a pulóverükbe,

vagy épp a nyakukba, a hajukba, mikor mit vont maga után a szituáció még akkor, csak egy pillanatra, hogy arra a szemvillantásnyi időre azt higgyem, ismerem őket. Aztán eltűntek, s ilyenkor, évek után is visszatérnek még, faggatózva, szitkozódva,

hogy adjak magyarázatot...

Egykor felcsengett dallamok kísértének, és lepergetik szemeim előtt a hozzájuk kötött eseményeket. Hadd emlékezzenek...

Aztán leáll az egész, és a körülöttem lévő oszlopok és fák úgy viselkednek, mintha mi sem történt volna.
Csak a körömrre égett cigaretta őrzi a felfordulás nyomait, és a kihűlt kávé valahol a csésze alján, a leülepedett cukorszemcsék alatt...

SZÖLLŐSY TIBOR

ÖRDÖGBŐRÖS EMLÉKEK

Augusztus 14.

A főtörzset kiengedték a kórházból. Kora délután felkeresett minket, hozta, s mutatta a kórkivonatot. Gyomorrák – már el is távolították gyomrának kétharmadát.

Az öreg elesett volt, fogyott vagy húsz kilót, lógott rajta az egyenruha, de humora, huncutsága még a régi volt. Elbeszélgettünk erről-arról: milyen gyógyszereket ajánlottak, mit szabad, ajánlatos ennie, hogy viselkedjen a továbbiakban. Mígnem az öreg rákérdezett:

– Mondjátok, doktorok – nézett felettesemre, majd rám –, ennek örömére, hogy kigyógyítottak, megihatok egy deci vodkát?

– Hát – nyújtotta a szót főnököm –, ami azt illeti, egy decit éppen megihatsz, ugye? – fordította felém tekintetét.

– Én is azt gondolom, hogy egy decit megihat – szóltam kissé megkönnyebülve, mert arra gondoltam, neki már igazán nem fog ártani. Egyszer azért, mert megszokta, másodsor: legalább egy időre jól érzi magát, meg aztán: orvosi etika ide vagy oda, már mindegy, és végül – úgyis megissza.

Estefelé – a konyhába, mintavételre indulva – a padon ülve találtam konyhamesterünket. Elég volt egy pillantás: ki volt löve.

Odamentem hozzá.

– De hát, gyógyá Fegyá, főtörzs elvtárs, maga aztán becsületesen beszívt. Így megártott az a deci vodka?!

Az öreg rám nézett, megismert.

– Mi az, doki, milyen deciről nyomod a szöveget?!

– Hát arról, amiről délután beszélünk.

Erre elkacagta magát.

– Egy üveg vodka van bennem, nem egy deci.

– Nem értem...

– Hát persze, hogy nem érted, doki. Ti engedték meg, hogy ennyit igyak.

– ???

Az öreg megtörölte a száját, csuklott egy nagyot:

– Mikor azt mondták, hogy mehetek haza, megkérdeztem a kezelőorvost: megihatok-e egy sztoqrammot. Azt felelte: igen. Megengedett egy

decit a főorvos is, majd ti is adatok egy-egy százast. Az egyben négyszáz gramm. Namármost: ha ti, orvosok adatok egy-egy decit, hát én is megengedtem magamnak egyet. Így jött össze a félliternyi.

Augusztus 18.

Ma alaposan „kihúztam a gyufát” – a tegnapiért. Már reggel éreztem, hogy rossz napom lesz: láttam az ablakon keresztül, hogy főnököm nem egyedül jön – a felesége kíséretében közeledik „szállásomhoz”, ami semmi jót nem sugallt. Illendően üdvözöltem őket, amint beléptek, de csak az őrnagy fogadta jókívánságaimat, a felesége úgy pillantott rám, hogy végigfutott a hideg a hátamon. – Gyere be hozzám! – vetette felém az öreg. Beléptem a „kabinetjébe”, s a következővel állt elő:

– Ezt nem gondoltam volna rólad! Bárki más megtehetné volna, de te?! Azonnal kérj bocsánatot! – nézett rám szúrósan, de valami kis hamiskás mosolyt véltem felfedezni szája zugában.

– De őrnagy elvtárs – tártam szét karjaimat – igazán nem akartam megsérteni a kedves feleségét... – de nem folytathattam, mert a terebélyes asszonyosság olyan fürgén ugrott fel, mint a rakéta, amelyik éppen hagyja el a kilövő állványt.

– Ne higgy neki, Grísa, megszegyenített, még hozzá a többiek előtt. Még most is pirulok, ha rágondolok!

– De hát mi rosszat vétettem, de ha... – azt akartam mondani: ha nem érti a viccet, hát szegény ember, ám nem folytattam, mert: igaz, ami igaz, én is jobb, fiatalabb alanyt választhattam volna – úgy kívánja?

– Na, fejezzük be! – mordult az őrnagy inkább feleségére, mint – legalábbis úgy éreztem – rám.

– Jekatyerina Nyikolájévná! – vágtam magam „húrba”. – Elnézést kérek, és bocsássa meg nekem, többé nem fog előfordulni!

– Azt hiszem, megbocsát neked – folytatta az öreg. – Így van rendjén, de most már eredj, Kátya, munkánk van.

Az őrnagyné rosszalló pillantások közepette kivonult, mi maradtunk.

– Te – így az öreg –, mondd már el, mi és hogy történt, mert az asszony nagyon ki van borulva. Azt mondta, hogy a katonák előtt boszorkánynak nevezted.

– Nem neveztem boszorkánynak, ám most, hogy utánagondolok – félig-meddig úgy lehetett értelmezni. Az éjszakai ügyeletből jöttem: útközben találkoztam két bajtárssal, akik a postáért voltak; csatlakoztam hozzájuk. Beszélgettünk erről-arról, mígnem a piac bejárata elé értünk. Akkor

fordult ki Jekatyerina Nyikolájevna. A kezében seprőt tartott, feltételeztem, hogy a piacon vásárolta. Illendően üdvözlöttük, ő válaszolt. Megkérdeztem, hogy nem kell-e segíteni. Ő elhárította. Akkor követtem el a hibát, vagyis hogy megsértettem, mert azt mondtam neki – szégyellem magam és bánom! –, hogy hamarabb otthon lesz, ha felül a seprőre...

„Élménybeszámolómnak” az őrnagy hahotázásba átcsapó nevetése vett véget. majd kicsordultak a könnyei.

– Ez igen..., te..., te – préselte ki magából az elismerést. – Végre..., végre valaki kimondta, tudtára adta azt, amit én harminc éve tudok, csak nem merem hangosan kimondani!

Augusztus 28.

Alighogy beindult az élet a laktanyában, máris jelentkezett egy páciens: egy főtörzs. Úgy nézett ki Szegény, hogy meg sem ismertem,: húzta a lábait, bicegett, a feje meg olyan volt, mint egy túlérett káposzta: alig látszottak szemei, arcbőre, szemhéjai dagadtak, szederjeseek voltak.

Beinvitáltam a kötözőbe, s míg elláttam sérüléseit, kérdezgettem, de ő csak egyet hajtogatott:

– Adok én nekik, megemlegetik ezt az éjszakát! Majd arra kért, hogy ne jelentsek semmit és senkinek.

Megígértem.

Egy óra elteltével mindent tudtam, mert beállított két baka a kaszárnyából: – Mi van a főtörzssel, nincs-e valami komolyabb probléma? Azt mondtam nekik, hogy csakis akkor válaszolok, ha elmondják: mi történt. Elmondták.

A főtörzs – egy szibériai gyerek – már harmadik éve szolgált. Ősszel kellett leszerelnie. Nem tartozott a közkedvelt bajtársak közé. Kissé beképzelt volt, nem ismerte a tréfát, a csínyeket, mindent a szabályzat szempontjából értett és értelmezett, amit beosztottjaitól is megkövetelt, sőt rá is tett egy-egy lapáttal. A fiúk – egymás közt – fogadkoztak, hogy mőresre fogják tanítani, de valahogy nem jött össze. A tegnapi éjszaka viszont a kezükre játszott, holott ők se tudtak róla. Három harmadéves meglépett az esti takarodó után a kaszárnyából: csajozni mentek. Ittak is. Az egyik cimbora idő előtt lelépett, amit ők – pálinkagőzősen – nem vettek jónéven. A téklázó, aki éppen gépkocsivezető volt, nem ment be a kaszárnyába, hanem a kocsiszínbe ment mámorát kialudni. A két barát, akik később érkeztek a kaszárnyába, az ágyon találták lelépett társukat. Pillanatok alatt határoztak: megnevelik. Pokrócot vetettek fejére, s úgy istenigazából ellátták a baját, majd ágyukba estek.

Nem is sejtették, hogy a bajtárs ágyában nem a „gazda” fekszik, hanem az éppen éjjeli szolgálatban lévő főtörzs. Ő feküdt be az egyik „kimenős”ágyába azzal a feltehető szándékkal, hogy lefűleli a lógóst, és szokása szerint megbünteti. Végül is a saját csapdjába esett. Ráadásul nem is jelenthette az esetet, mert szolgálat alatt tilos a pihenés!

Szeptember 3.

A gyengélkedő „bentlakói” megkérdezték tőlem, hogy kártyázhatnak-e, ugyanis ez tiltott időtöltés. Rábólintottam, mert úgyis játszottak volna. Csak arra kellett ügyelnem, hogy ne hagyja rajtakapja őket az ügyeletes tiszt. Vacsora végeztével hozzáálltak az ördög bibliájának forgatásához. Be-benéztam hozzájuk, de annyira belemerültek a játékba, hogy rám se hederítettek.

Reggel, a szokásos viziten ismét játék közben láttam őket.

– Már ilyen korán kezdték? – kérdeztem.

– Dehogyan kezdjük! – vetette ide az egyik. – Még az esti partit folytatjuk, sehogyse tudjuk lejátítani.

Szeptember 15.

Illusztris páciensem volt a tegnap délután: egy professzornő Kijevből, a toxikológiai klinikáról. Történt ugyanis, hogy a szomszéd faluban lagzi volt, népes, nagyszabású. Az örömszülők mindenképpen ki akartak tenni magukért, ezért vadonatúj szervírozással ejtették ámulatba a vendégsereget: a tányérok, a csuprok, a köcsögök frissen korongozott termékek voltak, kívül-belül csicsás mázzal. Csak éppen annyi volt a baj, hogy a festék ólomtartalmú volt. Hamarosan jelentkeztek az akut mérgezés tünetei: órákon- napokon belül több tíz vendég betegedett meg. Sürgős és hozzáértő segítségre volt szükség; Kijevből kérték. A szakemberek, köztük a professzornő helikopteren érkeztek a mellettünk lévő, csak esetleges hadicselekmények során használt repülőtérré. Úgy 20-30 méter magasságban – a szemtanúk vallomásai szerint – éppen leereszkedés közben – a helikopter forgószárnya kettétört, a masina, mint egy zuhanó sas – lecsapódott. Szerencsére nem halt meg senki, megúszták egy-egy töréssel, zúzódásokkal. A professzornőnek meg éppen semmi baja sem lett, de – biztos, ami biztos – behozták hozzánk, hogy vizsgáljuk meg.

Tényleg megúsztá egy karcolás nélkül. Kedves, beszédes hölgy volt, már túl öregsége kezdetén. Csicseregve mondta:

– Még sohasem ültem helikopteren. Okos találmány, mert szinte percek alatt megtettük az utat Kijevből. Csak egyvalami érthetetlen és zavaró:

miért landol oly durván, szegény útitársaim egymásnak estek. A tudósok igazán megoldhatnák ezt a problémát is.

– De hát, professzor elvtársnő! – nézett rá hüledezve az őrnagy. – Ön nem tudja, mi történt?! – Hát mi történt?

– A gép meghibásodott, önök lezuhantak!

A kedves hölgy ennek hallatára összecsupklott; ekkor kellett kezelésbe venni.

Október 20.

A tegnap érkeztünk „haza”, ugyanis – ahogy azt egy öreg baka megjegyezte – „mezőgazdasági hadgyakorlaton” voltunk három hétig. Abban a kolhozban dolgoztunk, amelyik a mezőgazdasági kultúrákat szállítja az alukulatnak, vagyis: eteti. Ha jobban odafigyelek, láthattam-tudhattam volna, hogy valami készül: utólag visszaemlékszem, hogy augusztus-szeptember folyamán nagyobb volt a rend, a katonai csínyek, kihágások, engedetlenségek, lazaságok ritkábban voltak, mint annak előtte, kevesebben jártak és vásároltak a kantinban. Ez utóbbi jelentette, hogy ... kevesebb keksz és édesvíz fogyott, ami korábban divat volt, mert a kantinban lehetett egy keveset lazítani, találkozni a haverokkal és udvarolgatni az ott dolgozó lányoknak-asszonyoknak, és ami a legfontosabb: olcsó volt a mahorka, a keksz és az édesvíz. Az utóbbiak elidegeníthetetlen részei voltak a katona kosztjának: négy-öt keksz, utána vagy közben egy palack málnás-citromos víz, az előbbi feltankolódik az utóbbival, ettől tele a gyomor, szent a béke.

A kantin-bojkottnak tudatos oka volt: a bakák nem költekeztek, gyűjtötték a zsoldot, mert – mint később kiderült – szükség volt arra a néhány rubelre.

A magatartási hányados is tudatosan javult, mert csakis a jó magaviseletű, fegyelmezett katonák utazhattak, márpedig utazni a legtöbb öreg akart.

Külön e célra kiutalt vonattal utaztunk. A szerelvény kb. 18-20 vagonból állt. Külön vagonokban voltak a nyugati régiók (Lemberg, Ungvár, Ivano-Frankovszk, stb.) egyetemeinek, főiskoláinak, szakközépiskoláinak diákjai, mi pedig, ezredünk „küldötteiként” éppen egy vagonnyian voltunk. Kb. tíz órát utaztunk, amelynek során a legemlékezetesebb az volt, hogy a vagonban is megtartották az éppen esedékes politikai foglalkozásokat az éppen aktuális témakörben, amelynek kvintesszenciája: a rohadt kapitalisták éheztetik a szegény népet, Amerikában búza helyett gyomot termelnek, nálunk viszont olyan termékek vannak, hogy a kolhozisták képtelenek betakarítani, azért leszünk segítségükre. Nem konzerváltam volna ezen esemény magasztos tartalmát, ha... nem tapasztaltam volna ott-tartózkodásunk napjaiban az ellenkezőjét.

A tanyán, mert ott voltunk, férfit csak mutatóban lehetett látni: az aggokat, a kolhoz elnökét, a párttitkárt, egynéhány technikai szakembert, no meg a gyerekeket; a lakosság 95 százaléka nő volt. A férfilakosság többnyire a közeli város cukorgyárában dolgozott. Hogy mikor látogattak haza a családhoz – számunkra talány maradt, mert ottlétünk ideje alatt nem érkezett egy sem. A bakák, na meg a vehemens női szakasz nem is hiányolta őket.

Ami a termelést illeti, a kolhoz cukorrépa- és tengeri termesztéssel foglalkozott. A föld valódi fekete föld volt: egy-egy kifordított rög valóságosan csillogott a kelő nap fényében. Olyan hatalmas cukorrépakat húzogattunk ki a talajból, mint egy-egy ötliteres korsó. Pedig – mint megtudtuk – az ültetéstől a betakarításig nem nyúlt hozzá senki: nem volt gyomtalanítás, kapálás, sorozás, ritkítás – beültették és... betakarították.

A tengeriföldek két, két és fél kilométer hosszúságúak voltak, ám azokon is látszott a gondozatlanság jele: nem ritkították, csak itt-ott látszott, hogy kapálgatták. Ahogy végigvonultunk egy-egy soron, egy nap oda-vissza, a tavalyi termésen jártunk, mert nem volt kinek betakarítani a termést, viszont volt ellenőrzés. Hogy ne legyen gond, s hogy meglegyen az a bizonyos piros pont az ellenőröktől, vasúti síndarabokat keresztbe vontató traktorokkal tarolták le a lábön álló kultúrát. Majd amikor a hó betakarta a mezőket, jött az ellenőr, szétnézett a végtelen síkságon és meglepődéssel konstataálta, hogy megtörtént a betakarítás. Hogy de facto miként számoltak el, az titok. Aproó, traktorok.

Emlékszem, az egyik iskolai tankönyvünkben volt egy festmény-repró: Sztálin atyánk meglovagolja az egyik hazai vaslovat. A kolhoz traktorai nem az előbbit, hanem az utóbbit juttatták eszünkbe: nyitott motorház, hatalmas vaske-rekek óriási háromszögű szegecsekkel, vezetőfülke nélkül, beindítani kurblival lehetett, úgy tízedik nekiveselkedés után. Nem láttunk sehol kukoricaszárítókat, azaz sajátosan oldották meg azt a problémát: a csűrök oldalfalaiból hiányzott minden második deszka, a szél ki-be kujtorgott, szárította a csöveket.

Volt azonban valami, amiben csúcstartók voltak: a cukorrépa-pálinka főzésében. A tanya minden lakosa kiérdemelte volna a nagymesteri címet. 70-80 fokos szamogonkát főztek minden portán, annyi volt belőle, hogy öntözésre is elegendő lett volna.

Az első találkozásom ezzel a nemzeti itallal emlékezetes volt. A járási központ állomásáról autóval szállítottak a „tethelyre”, sáros, gödrökkel teletűzdelt földutakon. Alaposan össze- és felrázva érkezünk meg a tanya központjába; ott fogadott a helyi intelligencia kb. esti hat óra tájban. Egy, valamikor szebb napokat látott volt kúriában szállásoltak el: a szobák padlóira szalma volt terít-

ve, arra borítottuk köpenyeinket, fejünk alá a hátizsákjainkat, a vacsora a magunkkal hozott menázi volt, ám előtte... Arra lettem figyelmes, hogy társaim nagy vehemenciával körülzsonganak egy idősebb nénikét, aki takarító volt a kolhozirodaként is funkcionáló épületben. Hosszas rábeszélés után sikerült meggyőzni a mamát: két ember kíséretében elvonult, majd több palackkal tértek vissza. A tengericsutkával bedugaszolt üvegekben majdnem-fehér folyadék volt;. Egy üveg ára 1 rubel volt. Akkor értettem meg igazán, mit jelentett a laktanyai spórolás; a dörzsöltek tudták, hová megyünk. Parancsnokaink a helyi előjáróság vendégszeretétét élvezték, úgyhogy zöld volt az út nekünk is. Előkerültek a pléhcsuprok: két és fél decisek voltak, körbejártak. Soha életemben nem hajtottam fel egyszerre ilyen adagot, de vállalnom kellett, mert kilógtam volna a sorból, elvesztettem volna hitelemet a katonák szemében. Figyeltem, hogyan „végzik ki” a bögre tartalmát. A fiúk mozdulatlanságba merevedtek, felvitték a csuprot az álluk szintjére, mélyet lélegeztek, majd kifújták a levegőt és be a piát! A bal kézben ott volt a darab szárított hal, ezt szagolgatták kísérőként. Próbáltam utánozni őket, de elvitettem a sorrendet: ajkaimhoz vettem a csuprot és akkor... vettem egy mély lélegzetet. Sosem felejttem el! Olyan bűz csapta meg az orromat, hogy azonnal felszólalt a gyomorsavam, de lesz, ami lesz alapon kortyolni kezdtem. Úgy a harmadik nyelet után fellázadt emésztőcsatornám felső emelete valahol a nyelőcső közepe táján, s küldte volna vissza a bűdös levet. Néhány pillanatig libikókáztunk: én lefelé küldtem, az meg csak felfelé igyekezett. Óriási erőmbe tellett, hogy ne valljak szégyent, de végül is sikerült. Még a sor közepe táján se járt a bögre, már olyan bűz töltötte ki a tanterem méretű szobát, hogy elájultak a svábbogarak, és potyogni kezdtek a plafonról.

GÁL MAGDI

KUSZA CSALÁD

TESTVÉREK

Sándor vándorélete öccse távozásával véget ért. Az emberek egy része szétszórja a hozzátartozói hamvait, valószínűleg azért, hogy szabaduljon a temetőbe járás kényelmetlenségétől. Ilyenkor elméleteket gyárt az ember, hogy miért is nem vállalja a halállal, a gyással, az utólagos törődéssel járó macerát. A leggyakoribb elmélet az, hogy az eltemetett vagy elhamvasztott illető már nincs ott. A lélek távozásával a porhüvely – semmi. És van, aki nem szeretné hosszan elnyújtani a gyással járó gondok keserveit, ezért kerüli a temetőknek a gondolatát is. Sándor ezt másképp gondolta. Öccsét hazarepítette, s útközben csak azért nem ült mellette, mert a repülőtársaság ezt nem tette lehetővé. De gondolatban dajkálta, vigyázta a légörvények kíméletlenségétől, gondolatban beszélt hozzá, mert szerette. Hirtelen kellett elkísérnie Pétert, dolgait rendezetlenül hátrahagyva, s most azt tervezte, hogy a végső ceremónia után felszámolja előző vándoréletét, és végleg hazajön. Mert úgy gondolta, hogy testvére mégiscsak ott van, ahol földi maradványai, és teljesen összezavarodva ott akart élni, ahonnan valamikor könnyű lélekkel és poggyász nélkül világgá ment. Mindig csodálta Péter röghöz kötöttségét, kíváncsian faggatta a városról, ha olykor találkoztak, s történeteit hallgatva újra és újra meggyőződött arról, amit mindig is tudott: a város időről időre kitermeli magából őriült, furcsa, torz, mulatságos figuráit, olyan mikroklimát teremtve, amelyhez hasonló töménységű torzulást sehol nem tapasztalt.

Gondolatban most a gyerek Péter kezét fogta, és együtt rohantak el a sarkon trónoló rémisztő öregasszony előtt, aki napraforgót árult, s ha az ember el akart jutni bárhová a városban, kénytelen volt útba ejteni a banyát. Ó, kedves Charles Dickens, a borzalmas figurák nagy ismerője! Még önnek sem sikerült felülmúlni rémalakját Golyvás Ellának. Ült rongyaiban, fején csúcsban végződő kapucnival, s mindegy volt, hogy tél van-e vagy nyár, elszántan várta vevőit, mérte koszos kis poharával a pörkölt napraforgómagot. Egy aligátor jóindulatával figyelte a kölyköket, s ha valaki csúfneven merte szólítani, nem restellte, hogy odahúzzon egyet görbeboljtjával. A város ontotta magából a vélt és a valódi rémalakokat. Például városszéli takaros

házából reggelente olyan apró ember bújt elő, akit a város összes kutyája őrlöngve ugatott; a láncra vertek láncukat tépték, ám a szabadon kószálók tisztas távolságból követték. A szóbeszéd szerint időnként elkapott egy-egy kóbor ebet, s ilyenkor aznap kutyát evett. Innen a kutyatársadalom ellenszenvé – mondták. A kerek képű jovialis egyetemi tanár is innen dobbantott. Kőműves tanoncként behugyozott egyszer a malterba, és később hiába avanszált fölfelé, ha hazajött, mindenkinek fiatalkori vitézsége jutott eszébe.

De szirupos hangulatú is tudott lenni a város. Május éjszakáján a szépasszonyok ablaka alatt vadul szólt a szerenád. Érzelmesen zokogott a hegedű és búgott a szaxofon, villantak fel az ablakokban a fények, a város kevésbé bájos lányai, asszonyai elkeseredetten potyáztak: az előttük, mögöttük lakó nőknek szánt zenét hallgatva eldöntötték, hogy reggel leborotválják a lábukat, fodrászhoz mennek és jövőre majd...

A gép landolt, s a fővárosból a jól ismert úton ők ketten hazaindultak. A család természetesen diszkrét volt és jólöltözött, amikor Pétert temették. A ceremónia résztvevői a hollywoodi gyászolókat utánozták: elegáns fekete ruha, nap szemüveg. A barátok kezében szál virág. De a bánatuk kétségtelenül őszinte volt. A zöld szemű haver, a férj, az apa és a testvér nemigen tudott begyűjteni életének ötvenöt éve alatt ellenségeket. Néhány férfi ugyan érzett némi megkönnyebbülést a nőcsábász távoztával, de miután feleségüket, nőjüket immár biztonságban tudták, őszinte bánatot éreztek a valóban pótolhatatlan veszteség miatt. – Elment a Gúnár – gondolta ügyvéd barátja, aki második házasságával tett szert egy harmincéves feleségre és rengeteg nyugtalanságra, s kapkodta is a fejét rendesen, hogy Péter barátja villogó tekintete túlzottan le ne nyűgözze a vadonatúj asszonyt. És mivel szinte minden gyászoló elsősorban önmagát szokta siratni egy-egy veszteség alkalmával, közvetlenül a gúnáros gondolat után jött a tipikus kérdés önmagának: – Mi lesz velem Péter barátsága nélkül? Mert igazán röhögni, sétálni, utazni vele volt érdemes. És gondolatban ő is lekurvázta a halált, pedig nem is olvasott hasonlót sehol, és lényegében szerette a kurvákat.

A MESSZE ESETT ALMA

Péter házasságán kívül született fia nem jött el a temetésre. Már rég nem élt a városban, mert megunta az állandó zabigyerek címet. Hiába nem viselte az apai jegyeket: zöld szem, gyönyörű tartás, férfibáj, a városnak kétsége sem volt apja kilétét illetően. És hát ez a város volt annyira rosszindulatú, hogy a

nők gyerekszülés előtt retteghettek eleget, nehogy véletlenül zöld szemű gyerekek szülessen, mert akkor oda a tisztesség. A fiút értesítették apja haláláról. Míg gyerek volt, anyjától tudta, hogy Péter adományainak köszönhető a gondtalan gyerekkor. De amint felnőtt, valami ostoba göggel utasította el a segítő szándékot. Nem fogadta el a beiskolázásra küldött pénzt, Péter közeledését elutasította, hülye konoksággal nem vette fel a telefont. Így hát Péter egy idő után félreállt, s távolról figyelte a gögös Dávid életét. Tudta, újságot hord, hogy később motoros futár, és így teremti elő a tandíjra valót. Apja rémülten rezzent össze minden motoros baleset hallatán. Aztán a fiú elköltözött, magával vitte apja iránt érzett haragját, amit megfejtetni ő maga sem tudott. De most a bűntudat két vállra fektette. A hír hallatán izgalmában hányt, rájött, hogy szereti apját, nem múlt időben, hanem most, és valószínűleg innentől kezdve mindörökké. Milyen is volt ez a fiú? Szerette a klasszikus zenét, a természetet, és bár nem örökölte apja szeretetre méltó természetét, a településen, ahol élt, szerették. Gyógyyszerész volt, fiatalon nősült.

Hároméves kislánya ujja köré csavarta apját, de tulajdonképpen mindenkit, mint Emma, bátor volt, mint Zalán és gyönyörű, mint Péter. Apja és anyja tulajdonságait valahogy nem örökölte. A kicsi Anna korán járt és beszélt. Megsimogatott minden bogarat, rácsodálkozott a madarak repülésére, valaminek mindig örült, és soha semmitől nem félt. A család kincsként őrizte aranyköpéseit. Például egy kerti rohangálás kellős közepén hirtelen lefékezett, aprócipős lábfejének sarkára nehezedett, s cipője csapóajtaja alatt ott téblábolt egy hangya. Töprengve figyelte, majd jött a kérdés: – Ugye, ha rálépnék erre a hangyára, akkor nagyon beteg lenne? A család különösen a feltételes mód ily korai használatától volt elragadtatva. Amúgy Anna valami láthatatlan kötelék folytán megérezhette, hogy elvesztette a számára ismeretlen nagyapját. Aznap nyűgös volt, semmiségek miatt sírva fakadt, és este, amikor vetkőztették, apró zsebecskéjéből a szőnyegre hullott egy halott lepke.

FANNI

Dávid felesége tökéletes anya. Gyermeké derűje nemcsak a géneknek köszönhető. Derűsen, nagy hozzáértéssel alakítja lánya jellemét. Kapcsolatuk harmonikus, gyakran cinkossággal villan össze gyönyörű szemük, huncutkodnak és komolykodnak, moziba járnak, mindig, mindenhova együtt. Fanni imádja a könyveket, s mivel kiskorában is igazán könyvek között érezte jól magát, úgy

választott foglalkozást magának, mint Móra Ferenc gyerekhőse, Gergulics inasa. Csak ő nem könyvárus, hanem könyvkötő lett. Naponta élte meg a gyönyörűséget, könyvek közt forgolódva, míg lánya meg nem született, hogy egy időre szüneteltesse anyja könyvek iránti olthatatlan szenvedélyét. Dávid valahogy ezekből az örömeiből – könyv, gyerek – kimaradt. Nem tagja a csapatnak, mert szereti kirekeszteni magát. Talán szeret szenvedni. Apját is kívül helyezte életén, s ki tudja, kiket még. Az állatokkal se tudott szót érteni, miközben felesége rajongott értük. Már gyerekkorában harmóniában élt velük.

A települést, ahol Fanni született, erdő övezte, s ehhez erdész is járt. Az erdésznek pedig óriási, vörös bundájú, hírhedten vad kutyája volt. A kutyát olykor a fatolvajok riogatása céljából pórázon vezette végig a falun. A kétéves Fanni egy napon valahogy átküzdötte magát a kertkapun, amikor végigfutott a helységen a hír: elszabadult az erdész kutyája. És valóban, a nagy testű fenevad nyáladzva vágatott végig az utcán, nyomában lilára torzult fejjel a gazdája, üvöltve figyelmeztetve mindenkit, hogy meneküljön. Fanni anyja rohant a kertkapu felé, de elkésett. Az elragadtatott gyerek tárt karokkal rohant a vágató kutya elé, s kiáltott: – Te gyönyörű, piros kutya! A piros kutya a gyermek arca előtt egy centivel megtorpant, majd leült, fejét klasszikus kutyamozdulattal oldalra billentette, jobbról és balról megszemlélte a kicsit, majd úgy döntött, hogy lepihen. Mancsát előrenyújtotta, vörös fejét ráhajította, szemét félig lehunyta, és békésen hagyta, hogy holtra rémült gazdája pórázt kössön rá, mint ahogy azt is hagyta, hogy Fanni a hátára üljön. Fanni apai nagyapja később a hatéves lányunokáját megértően hallgatta, aki azt tervezte, hogy ha felnőtt, tigrisszelídítő lesz, s könnyelmű ígéretet tett, hogy adott esetben támogatni fogja ezt a szándékát. Ígéretét nem tudta betartani, mert túl korán halt meg. Így lett Fanni könyvkötő, de hogy szíve mélyén még mindig játszott holmi tigrises gondolattal, mi sem bizonyítja jobban, hogy egyszer az állatkertben a szibériai tigris ketrecreácsán keresztül átdugta a karját, megvakargatta a hitetlenkedve bámuló és reagálni is elfelejtő tigris fejét. A gondozó reakciója azonban vilámgyors volt. Kirángatta a lány karját a rácsok közül, jól hátba vágta, és olyan csúnyákat mondott, hogy most el kell tekinteniünk az idézésétől.

IVODA

Fanni anyjának egy életen át volt miért rettegnie lánya állandó hőstettei miatt. A szívroham kerülgette, pedig nemigen engedhette meg magának, hogy korán meghaljon, mert a falu egyetlen kocsmáját ő vezette, így hát hová lett

volna a sok atyafi, aki az intézmény nélkül képtelen volt kelni és fekdni. Az asszonynak volt annyi esze és egészséges humorérzéke, hogy azt a leírhatatlan atmoszférát derűsen és ép lélekkel el tudja viselni, amit egy falusi ivoda – így hívta magában a munkahelyét – jelenthet egy szeszt sosem kedvelő nő számára. Mivel a kocsmá a fő utcán rontotta a levegőt, nemcsak helyi díszpéldányok látogatták, hanem olykor híres emberek autói is lefékeztek a sört, bort, pálinkát ígérő felirat láttán. Egy híres sportoló személyes aláírásával ékesítette a falat, majd később sokkal kevesebb méltósággal, dicstelenül behányt a virág-vázába. Egy fiatal édesanya úgy döntött, hogy itt szüli meg gyermekét, de szerencsére a mentőorvos másképp döntött. Egy pojácának öltözött híres fickó a közönség kuncogása hallatán odafordult az egyik kocsmalához, és felülről figyelmeztette: – Vigyázat, apukám! Te még nem ismeresz engem. – Dehogynem! – jött kapásból a válasz. Úgy ismerlek, mint a kidobott rongyot! Amely mondat arról árulkodott, hogy az atyafi szokott Chandlert olvasni.

De hát a helyi figurák voltak az igaziak. Például az egyik János – mert volt belőlük vagy hat – csak rímekben volt hajlandó beszélni, ha ivott. De mivel józannak soha senki nem látta, így tényleg csak úgy ontotta magából a bölcseséget. Mint például: Azért olyan nagy itt a sártenger, mert sok a faluban a pártember. És ott szokott esténként üldögdélni a gyilkos is. Harminc éve gondolt egyet, és összeállított egy halállistát. Rajta főmérnök, gyárigazgató, sebészorvos, katonatiszt. Olyan huszonöt név. Az első a sebészé volt. A jó kiállítású, délceg alkatú, nagyon népszerű orvos ismerte a fiatal fickót. Nem is lepődött meg különösebben, amikor a vele szembe jövő cingár fiatalember karlengetéssel üdvözölte, s akkor döbbsent csak meg, amikor az őrült tört döfött a szívébe. Még volt öt lépése, amely besegítette a trafikba. Bejelentette, hogy leszúrták, aztán meghalt. Nos, ez a férfi, miután letöltötte a bolondokházában a büntetését, ott üldögélt egy pulthoz közeli asztalnál, és a publikumot azzal szórakoztatta, hogy nem volt jól összeállítva az a lista. Ezeket a figurákat Fanni nem ismerte, mert az anyja távol tartotta az ivodától, maradhatott hát a könyvek jótékony, olykor életből ellesett, ám mégiscsak szépirodalmi tanulságainál.

SÁNDOR

Sándor immár harmadszor, s talán utoljára repülte át az óceánt. Végleg hazatért, s a nyugati erkölcsökből csak az arra érdemeseket mentette át. Itthon pedig? Az első tapasztalata az volt, hogy az emberek nem mosolyognak vissza. Egy idő után a közvetlen környezete felengedett, a szom-

szédok gyanakvása eloszlott, s a kényszeredett mosolyukat látva, Sándorban felmerült, hogy e tekintetben békén hagyja őket. Aztán már csak az országban szanaszét közlekedő autók állapotán csodálkozott. Az esetek többségében mindig győzött a rozsda. Rémülten figyelte, hogy régen látott, gyerekkori barátja gyakorlatilag félig vakon vezet, mert nem lát a szélvédőre rögzített zászlócskától. Mindezek ellenére furcsán boldognak érezte magát, mert végre hazaért. Nomád életformájára való tekintettel családot nem alapított, nem tartotta etikusnak sem azt, hogy esetleg bárkit keresztülvonszoljon a világon, sem azt, hogy valakit élete előző állomásán hagyjon. Most örömmel konstataálta, hogy van családja. Péter feleségét és gyerekeit ismerte, olykor találkozott velük jöttében-mentében, de ez a helyzet más volt. Hirtelen lett hazája, állandónak tűnő otthona, és újra itt a város, amelyet annak idején éhletetlennek érzett. Az ötvennyolc éves Sándor szerelmi élete mindig rendezett és steril volt. Kapcsolatai nem voltak hosszúak, de mindig érzelmeken alapultak. Itthon rövid időn belül hiányozni kezdett a bizonyos ritmusban mellé csapódó barátnők jelenléte. A város felhozatalával nem volt baj, de az idősödő Sándor nem kívánt fiatal szeretőt tartani, s a negyvenen túliak vagy foglaltak voltak, vagy nem tartoztak abba a kategóriába, amelyhez szokott.

Aztán egy nap furcsán érdes női hang ütötte meg a fülét: leszólították az utcán. Az asszony, aki utána szólt, mosolygott, és nyújtotta a kezét. Péter régi ismerőse volt, sokat hallott Sándorról, s amikor elhaladt előtte, úgy döntött, hogy látnia kell közléről, és hallani akarta a hangját. Úgy rázták egymás kezét, mint a politikusok a vaku fényében: hosszan és teljesen értelmetlenül. Aztán az asszony ajánlatára leültek arra a padra, ahonnan épp az előbb ugrott fel, Sándort megpillantva. Nem volt kérdés: a találkozás megpecsételte sorsukat. Sára, a negyvenkét éves asszony barna apródfrizurát viselt. A legszebb a szeme volt, a legizgalmasabb a hangja. Sándor hazatalált. Egy óra múlva egymás kezét fogva azon kacarásztak, hogy jó, Sára Sándor! Fázni kezdtek, így hát felkerekedtek, rótták a kilométereket, és mesélték egymásnak kis és nagy pillanataikat. Kívül-belül összeillettek: mindketten magasak és karcsúak voltak, Sára a maga módján szép is, mert mindig mosolygott, Sándor pedig valóban szép volt. A férfi hosszú szempillái, gyönyörű keze lenyűgözte az asszonyt. Életében most először érezte ennyire méltatlannak, hogy nem szülhet. Korábban, ha eszébe jutott, valahol a gyomra és a szíve között érezte a kis ütést és az enyhe fájdalmat valahol a lélek táján, most viszont hasítva fájt a veszteség. Tíz éve nem volt méhe.

Sándor tekergő életére pillantott vissza, s az egyetlen kulcsszót hangosan mondta ki: végre! Nem költöztek össze. A megkésett egymásra találás mégis tökéletesen sikerült. Munkájuk csak hétvégi találkozásokat engedélyezett. Az asszony üzletkötő volt, Sándor éttermet szeretett volna nyitni, s ámulva szemlélte az útjába került alakok akadékoskodását. Így hát fergeteges szombatokra és vasárnapokra kerítettek sort. Az első igazi összebújást Sára apró lakásában tervezték, de az asszony a kapkodás izalmában beejtette telefonját a WC-be, s együtt röhögtek és hallóztak a fajansz csésze körül ugrándozva. – Nyúlj be! – biztatta Sándor fülig érő szájú nőjét, aztán eszükbe jutott, hogy megcsörrentik.

Valahol a mélyben mintha felcsendült volna az ismerős dallam, ők nyüszítve röhögtek, hogy ugyan felveszi-e valaki, majd azon, hogy ki ül le először az ülőkére. – Menjünk inkább moziba, hogy felejtünk! – döntöttek végül. Az igazi erotika ezen a napon elmaradt. A többi hétféje pedig? Új családtaggal bővültek. Sándor udvarában menhelyi kutya látta el a teendőket: ugatott, szolgált és védett, ha túlette magát, hányt, éjszaka hosszú pillájú szemét félig nyitva tartva megtévesztette az arra járókat, hadd gondolják, hogy a Gazda kerítéséhez csak úgy odapofátlankodhatnak. Aztán a járókelőkre keményen rászólt. A kutya vicces keverék volt, tisztában volt az előnytelen külsejével, az azzal járó hátrányokkal, ám igyekezett a kutyasármot tüsténkedéseivel pótolni.

S ÉS S

Egyszer ejtőernyős ugrással is próbálkozott a pár, pedig mindketten ismerték a nem ejtőernyős mondást: ép repülőből épeszű ember nem ugrik ki. 911 méter magasból egy perc alatt érsz földet. Ennyi idő vajon elég az ernyő kinyitásához? Az adrenalin kegyetlenül megdobja a hormonszintet. Mi a különbség a nyitóernyő és a fékezőernyő között? Így riogatták egymást, aztán mégis kiugrottak. És aztán egy hétfvégén családfelkutatás céljából vidéken meglátogatták Péter balkézről született gyerekének lányát, Annát. Ugrándozva jött eléjük a majdnem hároméves leányzó a télies ösvényen, tapsolva fogadta a vadiúj rokonságot, kézen fogva vezették egymást a várakozó felnőttek elé. A gyerek magára vállalta a nap teljes lebonyolítását. Énekelt és táncolt, rajzolt és rajzoltatott, felpróbálta Sára csizmáját és Sáríkáknak szólította. A délutáni alvás szóba sem jöhetett, be akarta hívni a nagytestű kutyát, aztán izalmában letüdőzött egy cukorkát, úgy kellett a cukor után nyúlni, végül pedig sírt, amikor a pár elköszönt.

Sándorék néha veszekedtek is. Nem a fogkrémes tubuson és a vécédeszkán. A morgolódás tárgya mindig az utazás volt. Sándor valahogy nem vágyott többé sehova, Sára pedig kicsinek érezte a világot, Olaszországba vágyott, hogy falernumit igyanak együtt, hogy lássák a mosolygó olaszokat, és közben megtanulhassák közép-kelet-európaiságuk miatt rászorulva azt a mondatot, amit csak széles mosollyal lehet közölni az idegennek: Donna, la solei! Végül Sándor engedett. Csak Európát volt hajlandó bebarangolni, közben recepteket gyűjtögetett étterme számára, mindent megkóstolt, amiben fantáziát látott. Legnehezebben a hazai hangulatot viselte el, rácsodálkozott a kelletlen, mogorva honfitársaira, ezért is érezte kivételesen jól magát Itáliában. Egy nap, miközben a híresen napfényes tengerparton kegyetlenül fúj a szél, egy mogorva, unott pincér hozta ki a kávéjukat. A csésze tartalmának felét elvitte a mohó szél, s a pincér vállvonogatását látva Sándor egy pillanatra annyira biztos volt benne, hogy a fickó magyar, hogy anyanyelvén szólt hozzá. A fiú nem értette. Sándor mosolyogva közölte vele magyarul: amint hazamegyek, meg foglak írni, te nyomorult. A pincér nem mosolygott vissza.

PORTYÁZÁSOK

Amiről sosem beszéltek, az a háború volt. Egyikük sem volt képes ilyen tárgyú filmet nézni, mert az ölésnek semmilyen formáját nem tudták szemlélni. Ugyanakkor csodálták azokat, akik ilyenkor bele tudtak avatkozni az eseményekbe, képesek voltak menteni, mindegy, hogy mit: másoknak a szőnyegét, amit menekülés előtt rájuk bízta, ismeretlenek gyerekét, vagy fegyvertelenül egy segélyszállítmányt. De ismétlem, soha nem beszéltek róla. Utálták, hogy a történelem, olykor rásújt a világra s csodálták, hogy ez a világ olyan erős, hogy mégsem esik szét. Ennek szívből örültek, mert így még maradt hely, amelyet megnézhetek és elraktározhattak emlékeik között. Sándor legjobban azoknak a kiruccanásoknak örült, amelyek országon belül történtek.

Egy reggel ismeretlen kisváros kis boltjában tündéri öregasszonnyal ismerkedtek meg. Finom vonásai voltak és görbe háta. Brilliózus beszéde bevilágította aznapi hangulatukat. A találkozás a boltban túl jól sikerült. Az idős hölgy házában költötték el reggeli kávéjukat tonnányi pirítóssal, s itt derült ki, hogy a ház másik lakója, István az igazi adu-ász. Ötvenéves volt, kövér és okos – ez volt az első benyomásuk. Rögton motorkájára pattant, melynek ülése nyomtalanul tűnt el óriási hátsója alatt, s Sándorék

mosolyogva néztek utána, amint beszerző körútra indult a vendégek tiszteletére. A délelőtt folyamán kiderült, hogy igazi szélhámos. Iskoláséveit bekötött torokkal, ágyban töltötte, folyton a torkára panaszkodva. Amúgy soha nem volt igazán beteg, ám édesanyja hitt dundi fiának. Később egyetemi felvételt nyert (bár ki tudja?). Mindenesetre a tandíjra valót mindig megkapta anyjától, szépirodalomra költötte, s elhitette az amúgy tündöklően okos Jolán nénival, hogy idén még nem kap diplomát, mert tatarozzák az épületet, mert meghalt a dékán, mert idén megszűnt a fakultás, s tette mindezt karinthys bájjal. Tizenöt év után felhagyott az ámítással, kijelentette, hogy a diploma megvan, de nem emlékszik, hogy hova tette. Az évek folyamán bejárt a gyárba, olykor betegállományba vonult, nyomta az ágyat a szó szoros értelemben kétszáz kilójával, és szakadatlanul olvasott. Sáráéknak elmesélte, hogy tervei között szerepel egy világítótorony megépítése a városka határában, amely tulajdonképpen egy vendéglő lesz, már neve is van: Tivornya tornya. Ám közel-távol még egy patak se.

ZSUZSA

Az élet mindig változik. Átalakít bennünket, türelmesen hagyja, hogy eldöntsük az irányt. Leglátványosabban családon belül Emma változott. A talpraesett életművész megszelídült. Karrierje és háza készen állt, de még törtethetett volna egy darabig – gondolták az ismerősök. A változás kívül-belül zajlott. Rövid, szőke haját megnövesztette, szakirodalmon kívül már verseket is olvasott, rajongott Sándor békés világszemléletéért, és vett magának egy rózsaszín biciklit. Sok szobája egyikében beköltöztette albérlését elvesztő barátját, és egy reggel beengedte az ajtaja elé hajított kóbor macskát. – Hogyhogy? – álmélkodott anyja, amikor beugrott hozzá, s látta az előnytelen külsejű csepp Móricot, később Mórickát, akiről aztán kiderült, hogy lány. Zalánnak jólesett húga változása. Gyakrabban ugrott be hozzá, nosztalgizáltak, régi családi történeteket idéztek fel, többek között nagyanyjuk ötéves korának kalandjai közül a szökést. Ötéves volt, nővére, Cia hét. Délutáni alvásukat semmilyen körülmények között nem lehetett elbicceni, bár anyjuk rendkívül engedékeny volt. Tehát hálóingben, szorosra zárt szemmel, megadóan feküdt a két lány egy nyári délután. A kicsi dühösen, a nagy megadóan. Aztán az utcán felhangzott a kiáltás: – Szekerezők! Az ötéves Zsuzsa kiugrik az ágyból, magával rántja a nővérét, mozdulatai határozottak: már az ablakpárkányon térdel. – Ugrani fogunk! – közli a nagyobbikkal, és

felméri a terepet. Az ablak nem magas, tehát már ugrik is. Ha nem is talpra, de nem is feje érkezik. Térdre esik, de szerencsére fűre. Pattan is fel, türelmetlenül ugrásra biztatja nővérét. – Anya haragudni fog – jön a remegő hangú válasz. De aztán ennyi határozottság láttán lelogatja szöcskelábát, majd lassan ereszkedik. Zsuzsa válla készségesen várja. Kirohannak az utcára. De hát mi is okozta ezt az izgalmat, melynek következtében elszabotáltak az alvást? Nos, nyaranta Berci, a város határában óriási gyümölcsösrel és veteményessel rendelkező szomszéd bácsi szülői beleegyezéssel kifuvározta az utca gyerekcsapatát, délután meg visszazállította szekereán a társaságot. Hol kukorica, hol alma, később tökhalmok tetején trónolt a holtfáradt és boldog sereg. A két fehér pendelyes csatlakozott a szekerezőkhöz. A lovak patája kopogott, a bácsi vidáman élcelődött, így hát nem volt nehéz elfelejteni a szülői házat a fölösleges sziesztával együtt. Szorongás nélkül rohangált az édenkertben az utca összes kölyköcskéjével a két lány. Virágot szedtek, nyári almát ettek, letarolták az utolsó koromfekete gyümölcsöt az eperfának. Tenyerükön szarvasbogár ült, jó kis virágkoszorú billegett a fejükön, aztán, mint egyszer minden, ez a nap is véget ért. Felharsant újra a toborzó, a gyerekek felültek a ki emlékszik már, hogy milyen terméskupac tetejére, és a szekér csattogott az édes otthon felé. – Megjöttünk, édesanyám! – csicseregte Zsuzsa, kisírt szemű, az idegösszeomlás határán remegő anyjának, aki rég felfedezte, hogy üres az ágy, tehát gyerekrablókat köröztetett a városban. Addigra már első Péter is otthon volt, szintén kellőképpen megrémülve, de amikor meglátta a két ördögfiókát, a szelíd szőkét és a temperamentumos barnát, megkönnyebbülve kukorékoló hahotára fakadt. A két lány bizarr maszkot viselt eperléből. Arcuk bűnbánó a harci dísz alatt, de megkezdődhetett a diplomáciai tárgyalás arról, hogy aludjanak-e a gyerekek délutánonként vagy szekerezzenek? Az ötéves Zsuzsa győzött.

HÁJAS CSILLA

IRMA NÉNI

Akár szembenézek vele, akár nem, nagymama megöregedett, Bőre alól kiszaladt a hús, szeme elhomályosult, mint amikor hegyi tavacskát belepi a jég, arcát meglegyintette az elmúlás szele.

Nagymamának nemrég meghalt a barátnője. Közelebb volt a kilencvenhez, mint a nyolcvanhoz, és egy ideje ágyban feküdt már. Azt hiszem, szép dolog végleg elgyengülni. Sokkal szebb, mint fiatalon meghalni, vagy amikor a rák tépi szét az embert. A végelgyengülés egész jó. Az én szememben azt jelenti, Isten megengedte, hogy sokáig éljen, mert nagyon szerette.

És úgy hiszem, Irma néni hű katonája volt.

Nagymamának nem mondtuk meg.

Ne érezze azt, hogy sorra dőlnek ki mellőle az emberek, akikkel felnőtt, akiket szeretett, akikkel sokáig egy padban ült a templomban. Ma már csak ő őrzi a templomi padot, egyedül maradt. A többiek lába nyoma elkopott. Szertefoszlottak mellőle, ki idejekorán, ki később, mindenki elment. Nagymama a sereghajtó és én nagyon hálás vagyok ezért. Emlékezetemben még ma is szálegyenesen ül a padsor legszélén, mint hatvan évvel ezelőtt, mikor fiatalasszonyként legelőször odakerült.

Hagytuk hát, hogy Irma néni neki tovább éljen. És ne haljon meg.

Hiszem, hogy Isten, mindenek ura, nem engedné meg, hogy nagymama boldogtalan legyen.

Ha majd Názárommal nagyon öreg nénik leszünk, és nem én halok meg előbb, nem akarnám tudni.

Nem akarnám, hogy Isten tudja, meddig olyan világban éljek, ahol ő már nem lélegzik. Akkor világom gyászba borul, és amíg le nem telik az én időm is, ki nem virágozik többé.

Mikor erre gondolok, jéggé dermedt lelkem lassan megolvad, s szemem sarkán kicsorog.

ÖRÖKSÉGEIM

A teremtés után, amikor Isten szétosztotta, ki mit örököljön, nagy valószínűséggel rossz sorban álltam vagy csak egy éktelen nagy lyuk volt a zsákomon, mert mire végigballagtam a Tejúton és visszaértem a Földre, alig maradt benne valami jó.

Ezért, valahányszor azt hallom másoktól, hogy ezt anyámtól örököltem, ezt apámtól, ezt nagyapától – mindig elfancsalodik a képem, mert eszembe jut, én mit örököltem.

Édesapámtól azt örököltem, hogy úgy tüsszentek, mint egy marha. Ez az igazság, sajnos, szembe kell nézni vele. Édesapámnak könnyű, ő férfi, úgy tüsszent, ahogy akar. Én meg nő vagyok, kulturáltan kellene cincognom hangos tüsszentés helyett, és utána órákig szabadkozni meg elnézést kérni. Ehhez képest én is úgy tüsszentek, ahogy jólesik, sajnos.

Az anyámtól elsősorban a vénás lábaimat örököltem, de nem egy átlagos vénás lábat, hanem egy lábat négy és fél kiló vastag, dudorodó vénával, pont olyanokkal, mint amibe a hurkát töltik disznóvágáskor. Ennek köszönhetően az egyik lábam barna, mint a többi normális embernek, a másik meg kék, mint az istennyila. Amúgy is mindig megbámulnak az emberek, de ezt a fajta bámulást nem szeretem. Legfőképpen attól futkos hátamon a hideg, mikor a metrón hatévesforma kisgyerek hangosan kérdezi az anyjától: anya, a néni lábát otthon megbeszéljük? Hát innen is üzenem, hogy a kurva anyádat, te kisleány!

Bármennyire is irtózom tőle, hasonlítok az anyámrá.

Bármennyire is negatív a róla alkotott képem, külső fizikai adottságainkat tekintve, hasonlítunk.

Olyan az arcélem, mint az övé, és a mosolyom, sajnos teljesen az anyámé. Ezért sem szeretek mosolyogni, csak nyeríteni, mert a röhögés legalább teljesen csak az enyém.

Mikor döntenem kell, én is ugyanúgy borzoló a szemöldököm.

Pótcselekvésként.

Pont ugyanúgy.

Sajnos, az anyámrá is hasonlítok, bele kell törődni.

Az ember a vére ellen nem küzdhet örökké.

RÉSZLET EGY MÁSIK ÉLETBŐL

Hogy viselkedik az ember, mikor temet?

Nagy szerelmeket, lehetett volna sikereket hogy temet az ember méltósággal? Úgy képezem, hegytetőről szálfagyenesen, lassan szélnek ereszti az emlékeit. Kitért tenyeréről a szél elfúj mindent, ami egykor öröm volt és boldogság. Fájdalomból az ember nem épít semmit.

Mocsásra nem lehet.

Azt mondják, a sebek behegednek, mert az ember felejt.

Azért én mégis úgy gondolom, sebhelyes lélekkel az ember óvatosan él.

Egyszer úgy összetört bennem valami, hogy megéreztem, ugyanolyan többé nem leszek.

A lélek életem végéig bicegni fog bennem.

Még ha más észre sem veszi, azért én sokáig tudni fogom, mindennek ára van, időnként túl nagy ára. Ez biztos, jól megtanultam.

Honnan tudjuk, melyik döntés bölcs és melyik ostoba?

Szerintem a nagy döntéseknél mindenki remeg egy kicsit legbelül. És hogy mitől függ, hogyan dönt? Erre még keresem a választ.

Az ember nem szívesen nyúl a forró vas után újra, ha egyszer már megégette magát.

Hiába súgja az emlékezete, ugyan, rég kihült már az a vas.

És ha meghalok, és meghalsz te is, meglásd, nekem te leszel az utolsó kép, mielőtt elsötétül minden, és meglátod majd, előtted az én arcom villan fel utoljára.

Mert a nagy szerelmek nem várják az embert minden sarkon, van, akinek nem is jut nagy szerelem, pedig végigél sok évtizedet.

Látod, neked jutott, pedig nem érdemelted meg, elkótyavetyélted, és mégis megengedte Isten, hogy engem láss magad előtt a legvégén, ha már végképp nem akarsz az életbe kapaszkodni.

Mert te is pont úgy tudod, ahogy én, tőlem már nem szabadulsz, neked én vagyok az igazi, még ha nem is hiszünk abban, hogy egy embernek csak egy társa lehet. Azért te tudod, jól tudod, neked én voltam az.

És remélem, fáj neked, tiszta szívemből remélem, ahogy ritkán remél az ember, hogy a kintől üszkösödik a te lelked is.

Egyszer minden füzetből elfogynak a tiszta lapok. A tiédbe tettem pótlapot, mert nem voltam észnél, hittem benned, magunkban, nem kellett volna. Ó, de most jól megtanultam, míg élek, nem felejttem.

Mert mindenkinek csak egy valaki jut, akinek az arcát maga elé idézheti, amikor eljön a lelkéért a halál. Akár tetszik, akár nem.

KIS VANÍLIA

A daganatos betegségekre az ember sose gondol úgy, mint ami valaha is megtörténhet olyanokkal, akiket ismer, akik közel állnak hozzá.

Sose gondoltam, hogy az én környezetemben ez valamikor történelem lesz. És most mégis, közeli rokonságból küzd egy nyolcéves velem.

Soha nem láttam még kopasz gyerekeket, mélyen ülő karikás szemekkel, kemótól félájultan heverni. Csak nézem, hogy a kórteremben a miénknak van haja egyedül.

Eszembe jut a réműlete, hogy rossz terembe került, csupa fiú közé.

Aztán az okos kis szemek villan, mikor megérti, hogy ők is lányok.

Csak már haj nélkül.

Nem is tudom, van-e szívbemarkolóbb annál, mint színes parókákat válogatni egy kisgyerekekkel, amiket akkor hordhat, ha majd neki is fényesen csillog a feje teteje. Sok szép haj van, még több az érdekes, amiben elképzeljük magunkat és nevetünk.

Mosolyog az ember, mert vicces, csak tudnám, kinek.

Nevetni erőltetés nélkül életem legnehezebb feladata, bár ne kéne. Mikor összevissza beszélek, hogy töltsünk-e paradicsomlét az infúzióba, a vizeletet nyilvántartó lapra írjuk-e azt, hogy három litert pisilt, gurgulázva nevet, én meg jól odavernék valakinek egy nagyot. Nyálfröccsenőset, tiszta erőből.

Még nem tudja, milyen a kemoterápia, de hamarosan megismerkedik velem.

Mikor némán kell elkapni, hogy ne essen az ágy mellé, csak belül sikoltva, hogy a rémültség rá ne ragadjon, és bízni, hogy jó az Isten, jót ad.

Hogy ettől már csak jobb lehet, és nem gondolni arra, hogy ugyan mit ártott ez a szelíd, barna szemű gyerek, akinek mindig nevetésre áll a szája, hogy ilyet érdemel?

És bízni az orvosokban is, hogy gyors a lábuk, versenyt futni a kórral és az idővel egyszerre.

AZ ÉN SZOBOTKÁM

Az én Szobotkámát nem Tibornak hívják.

Zárkózottnak tűnő, jó megjelenésű, intelligens fiú.

Megnyerő mosolyába szerettem bele sok éve, és újra beleszeretek mindig, mikor összefutnak a szeme körül a ráncok.

Amikor a mi történetünk kezdődött, 2009-et írtunk.

A tavasz még épp csak a szemét dörgölte lustán, mikor egy magas fiú alig várta, hogy megcsókoljon a gesztenyefa alatt.

Tizennyolc éves voltam, nem terveztem az égvilágon semmi komolyat.

Aztán eltelt egy év, eltelt kettő és mire észbe kaptam, ez a sármos mosoly úgy megfogott, hogy már nem tudtam elszaladni.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem is akartam.

A mosoly mögött megismertem az embert is, aztán egyszer csak össze-tartoztunk.

A sokadik évfordulónkon egy hajón vacsoráztunk, én desszertet is kaptam.

Gyémánttal a közepén.

Aztán igent mondtam.

Lassan egy éve már ennek, és mindeddig nem tudtam emléket állítani neki, mert valami nagyot akartam, felemelőt, magasztost, és mindezek ellenére csupa egyszerű szó jutott eszembe, ami elszáll, nem hagy nyomot maga után, és holnap már nem emlékszik rá senki.

A betűt szeretem, abban bízni lehet, megfogja a múltat, és az érzést, mi akkor kísért, megőrzi nekem hosszú évtizedekre akkor is, ha már bennem kissé megkopna.

Ha ránézek a gyűrűmre, eszembe jut, hogy a holtunkiglan nem sétagalopp, hogy az „Isten előtt fogadom” olyan sokszor hangzott már hamisan, és nem tart egy szemvillanásig sem elszaladni messzire előle.

Azért én hiszem, hogy a fogadom nekünk mást jelent, hogy ahonnan mi jöttünk, ott még súlya van az adott szónak, és becsülete a nyújtott kéznek.

Mikor újra nyújtom majd a kezem, ahogy sok évvel ezelőtt először tettem, szövetségünkre a pecsétet nem kisebb hatalom teszi, mint maga az Isten.

SZÁRNYPRÓBA

TÓTH DOMINIKA

1997. június 7-én születtem Nyíregyházán, de Beregszászban élek. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán tanulok, angol szakon, immár második éve. Kiskorom óta vonz a művészet, a költészet. 11-12 éves koromtól próbálgatom a versírást, azóta tart ez a szenvedély. Mindenki másban teljesebbik ki, én a szavak formálásban. Olyan ez, mint egy második otthon, amit bárhová magammal vihetek, hiszen bennem él.

csak lennék

*lennék erdő,
beszélni virág-
hajnalon,
míg levelek
susognak
tenyeremben.
lennék erdő,
hajolni hozzád.
azt se bánnám,
ha madárként
vakon
csapkodnád
az eget.
csak lennék
örök, valami
hozzád közeli,
csendes
megnyugvás,
kifeszített
magány.*

csak beköszönök

*csak beköszönök,
lásd, hogyan
lakoltatlak ki
a szívemből.
mint jégvirág
az ablakon,
úgy olvadnak
lábnymaink.
mintha árnyékom
előtted járna,
függőhíddá
görbülök.
csak beköszönök:
látni akarom
csillaghullásodat.*

nem lakik

*a szerelem
nem lakik,
nem lakik
kéz a kézben.*

*részegen jár
köztünk,
rombol
és aláz,
rögzítőn
szakít
és süketen
magyaráz.
bizalmába*

*fogad és
az arcodba
nevet,
szitává lövi
maradék hited.*

*azt hiszem,
a szerelem
már nem lakik,
nem lakik itt.*

két mondat

*nem sok mindenre
emlékszem
nem is próbálok
itt nem lehet
gondolkodni
üresek
a könyvborítók
nincs bevezetés
sem befejezés –*

*de
szeretlek
ilyenkor körém
gyűlnek a szavak
és elviselnek
mintha csak
két mondat lenne
köztünk a távolság
mintha csak ennyi
lenne a világ*

POMOGÁTS BÉLA

NEMZETI ÜNNEP – NEMZETI SZOLIDARITÁS NÉLKÜL

- KÁRPÁT-MEDENCEI TAPASZTALATOK –

Annak idején, mondhatni, sok évtizeddel korábban, még a piarista gimnáziumban, ahhoz szoktattak hozzá, hogy az ünnep a kölcsönös kiengesztelődés és megbékélés, a találkozás és összefogás alkalma, és ezt az alkalmat nem szabad kihasználatlanul hagyni. Az ünnep erkölcsi kötelezettségekkel jár, és ezeket komolyan illik venni. Nos, azért idézem fel ezt a réges-régi tanítást, mert hosszú évek óta tapasztalom, hogy szomorú módon a feledés áldozata lett: a megbékélés, a kiengesztelődés egy önmagát keresztényként meghatározó országban szinte elfeledett lelki stratégia. A Magyar Kultúra Napján rendezett ünnepek után néhány nappal tűnődöm ezen, hazatérve egy kulturális misszióból, amely két szomszédos ország magyar közösségéhez vezetett.

De lássuk a tényeket. Január 19-én indultam útnak, Berettyóújfaluba, Nagyváradra, Beregszászra, végül Ungvárra voltam hivatalos, hogy megemlékezzem a jeles napon mindarról, amit számunkra: magyarok számára Kölcsey Ferenc nevezetes költeménye, vagyis nemzeti himnuszunk, ennek hagyománya és aktuális üzenete jelent. Vagy két évtizede járom ezt a záródokutatót (korábban Magyarokanizsára, Zentára és Kassára is eljutottam). Nem éppen fáradtság nélkül való a naponkénti utazás, összesen hat ünnepi programon vállaltam szerepet, volt közöttük ünnepi beszéd, konferencia-előadás, kerekasztal-beszélgetés, Himnusz-mondó szavalóverseny zsűrijében elnökösködés. Nem tagadom, mindig jó érzéssel, mondhatnám büszkén és szeretettel vállalom a sok száz kilométeres autózást, a minden éjszaka másutt történő elszállásolást, a naponkénti nyilvános szereplést. Felvilanyoz az alkalom jelentősége és ünnepélyessége, a baráti fogadtatás, a találkozás régi kollégákkal: írókkal, újságírókkal, tanárokkal – és főként fiatalokkal, akik számára a Magyar Kultúra Napja mindig a nemzeti összetartozás szimbóluma, a közösségi szolidaritás megvallásának ünnepe.

Csak közbevetőleg és röviden jegyzem meg, hogy meggyőződése (és sokak meggyőződése, így az általam képviselt Anyanyelvi Konferencia – egy

négy évtizedes és újabban igen mostohán kezelt kulturális intézmény – meggyőződése) szerint a több országban szétszórt magyarság egyetlen igazán hatékony nemzeti közösséget és szolidaritást építő és fenntartó ereje a magyar nyelv és a nemzeti kultúra (és ezek módszeres, áldozatosok is követelő gondozása) lehet. Minden más egyszerű hatalmi retorika és politikai érdekérvényesítés – valójában a magyar állami politikának is a nemzeti kultúra megmaradását és épülését kellene szolgálnia, és nem fordítva: a kultúrának a politikát.

A berettyóújfalui találkozót a kisváros kulturális életének elsősorú gazdája: Porkoláb Lajos szervezte meg, és a beszélgetés résztvevői, akik között ott volt régi nagyváradai barátom: Fleisz János, a váradai egyetem tanára is, azzal vetettek számot, hogy milyen ma a Kárpát-medencei magyarság kulturális állapota. A kirajzolódó kép nem volt igazán biztató, szinte általános tapasztalatként lehet beszélni arról, hogy a magyar közkultúra: az általános műveltség és a magas kultúra iránt tapasztalt érdeklődés színvonala nem javult, inkább romlott a mögöttünk álló években. Hasonló tapasztalatokra világítottak másnap nagyváradai találkozásaim, beszélgetéseim is. Várad máskülönben is mindinkább kiábrándító tapasztalatokkal szolgál. Mind kevesebb magyar szó hallatszik az utcákon, nehéz megmozdítani a váradai magyarság érdeklődését a nemzeti kultúra iránt: mindinkább fogyatkozik az a közösség, amely a Magyar Kultúra Napján ellátogat az ünnepi eseményekre – emlékszem, vagy hét-nyolc esztendeje a város (kétnyelvű: magyar és román) színházának tekintélyes nézőtere telve volt ezen a szép ünnepen, most egy egyházi líceum nem túl tágas előadótermében gyülekeztek az érdeklődők.

De nem ez volt a leginkább fájdalmas tapasztalat, inkább az, hogy egy olyan városban, mint Nagyvárad, amely száz esztendővel ezelőtt az új magyar irodalmi kultúra szülőföldjének számított, hiszen ott adták közre a Nyugat elődjét, az Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula nevei által fémjelzett *A Holnap* című költői antológia, ma egymással rivalizáló magyar érdekcsoportok küzdenek a vezető szerepért, és negligálják egymás eredményeit. Magam a Bihar Megyei és Nagyváradai Civil Szervezetek Szövetségének (tehát egy kulturális egyesületnek) az ünnepségén voltam felkért előadó, az ünnepségtől mind a romániai magyarság legnagyobb politikai képviselője: az RMDSz, mind ennek politikai ellenfelei távol tartották magukat. Néhány esztendeje, az imént említett színházi ünnepségen, ahol Tempfli József váradai római katolikus püspök társaságában vettem részt, és ahol Markó Béla, az RMDSz akkori elnöke és Tőkés László, korábban nagyváradai református püspök, akkor már európai parlamenti képviselő

tartottak ünnepi megemlékezést, most csak néhány értelmiségi: író, tanár, újságíró képviselte a város magyar közéletét. A politikusok távol maradtak, gondolom, nem a magyar kultúrával szemben táplált közömbösség miatt, hanem talán azért, mert nem kívántak találkozni egymással egy politikai tekintetben semlegesnek mondható eseményen.

Hasonló tapasztalatokat szereztem Kárpátalján is. Közismert, hogy ott is két (vagy három?) magyar politikai érdekközösség osztozik a nem túl nagy létszámú (talán vagy másfél-százezer főre tehető) magyar kisebbség rokonszenvén. Az egyik természetesen a korábbi, a másik a mai budapesti kormányzat híve és lekötelezettje. Nos, a beregszászi és az ungvári ünnepségeken is távollétükkel tüntettek a politikai érdekképviseletek. Korábban ott is találkoztam kisebbségi magyar politikusokkal, mindkét oldalról, most szinte senkivel – még a beregszászi Kölcsey-emléktábla koszorúzási ünnepségén sem, nemhogy az ottani Magyar Házban, amely nemzeti kultúránk igen figyelemreméltó intézménye, vagy az ungvári művészeti központban, amelyben régi hagyományok szerint rendezték meg a kárpátaljai (magyar, ukrán, ruszin) festőművészet tárlatát. Ezen az ünnepi eseményen találkozni lehetett írókkal, művészekkel, mindenek előtt az ünnepségek hagyományos szervezőivel, így régi barátaimmal: Dupka Györggyel, Zubánics Lászlóval, valamint a kitűnő költővel, Vári Fábián Lászlóval, mellettük az ukrán közigazgatás képviselőivel, de nem a kisebbségi magyar politikai közösség vezetőivel. Valójában nem is tudom, hogy ennek a távolmaradásnak mi lehet a magyarázata. (Az imént azért neveztem néven a kárpátaljai és a nagyváradi magyar kulturális élet néhány személyiségét, mert arra gondoltam, mindenképpen megérdemlik, hogy felhívjuk munkájukra, erőfeszítéseikre az olvasó figyelmét. Elképesztőnek tartom, hogy egy-egy szinte írástudatlan, a magyar nyelvet is töredezetten használó helyettes politikai államtitkár rendszeresen nagyobb sajtónyilvánosságot kap, mint kulturális életünk áldozatos munkásai.)

Minderről nem kevés szomorúsággal és szorongással adok beszámolót. Köztudomású, hogy Ukrajnában ma „forr a világ”, és nem lehet tudni, mit hoz a holnap – veszélyben vannak az ott élő magyarok. (Ámbár az téves hír, hogy elsősorban őket sorozzák be abba a hadseregbe, amelyet az orosz szakadárok vagy éppen az orosz ármádia ellen kívánnak bevetni, igaz, a teljességgel értelmetlen háborúnak már vannak fiatal magyar áldozatai is.) Vészterhes időkben (és a kisebbségi magyarság ritkán élt meg olyan időket, amelyek nem voltak vészterhesek!) összefogásra, egymás támogatására, közös és köl-

csönös önvédelemre volna szükség. Az önvédelemnek ez a történelmi készsége, mondhatnám, közösségi reflexe ma nincs meg a kárpátaljai magyar közösségben, mint ahogy persze hiányzik a kétségtelenül előnyösebb helyzetben élő erdélyi magyarságban is. Az a régi magyar „népszokás”, amelyet hosszú évszázadok óta mint „széthúzást”, „összeférhetetlenséget” bélyegez meg a magyar politikai irodalom, a mostani nehéz időkben is virul.

Ezért azután a budapesti irodalomtörténész, vagyis magam, aki hosszú évtizedek óta fáradozik azon (személyes jelenléttel, újságcikkekkel, könyvekkel), hogy a darabjaira szakított nemzet találja meg a közös önvédelem és gyarapodás eszközeit, nem kis csalódottsággal tér haza Kárpát-medencei körüjáról. Persze, ha hívnak, elmegyek jövőre is.

OROSZ LÁSZLÓ

BEREGI TÁJAK

*„Más benned él,
foghat, taposhat, unhat.
Kút vagy nekem
s vágyat buzogtatsz, fogyhatatlan újat.”*

(Áprily Lajos: A láthatatlan írás)

Félig emlék, félig talán már álom számomra a hajdani Bereg: Beregszász és Munkács, Barkaszo és Izsnyéte. Nem ott születtem, de szülőföldemnek éreztem, érzem a szüleimét. Kisgyerek koromtól fogva néhány hetet minden nyáron ott töltöttünk a nagyszüleimmél. Akkor éppen Cseh-szlovákiához tartozott az a vidék, de számomra valahogyan természetes volt, hogy amikor a Tisza hídján „idegen” országba vitt át bennünket a vonat, hazaérkeztünk. Hazaérkeztünk úgy is, hogy a család, rokonok, barátok vártak bennünket, de ahogy nyiladozott az elmém, a táj múltjában is föltárult előttem a haza. Mikor leszálltunk a vonatról Barkaszon (apai nagyszüleim falujában) vagy Sztrabicsón (Izsnyétén lakó anyai nagyszüleim kocsija várt ott bennünket), tiszta időben megláttuk a Kárpátok belső vonulatát, a Szinyákot meg a Borlót. Köztük húzódik a Latorca völgye, azon át ereszkedtek le a honfoglalók a Munkács alatt kitárulkozó síkságra. (Ez a táj jelenik meg a Feszty-körképen.) Egy Munkács előtti magányos hegy tetején pedig Zrínyi Ilona, Rákóczi vára köszöntött bennünket a távolból.

Munkácsra mindig bementünk: apám ott járt gimnáziumba, anyám polgáriba. Tágas főutcája, Árpád-kori templomának gótikus szentélye gyerekkori emlékként él ma is bennem. Emlékszem a munkácsiak derűsen önironikus mondására is, arra, hogy voltaképpen joggalalanul dicsekednek városuk három nevezetességével: a munkácsi vár Várpalankán van, a munkácsi görög katolikus püspök székhelye Ungvár, a híres munkácsi sört pedig Podheringen gyártják.

Munkács akkortájt, a cseh uralom alatt még magyar többségű volt (jelentős számú zsidó lakossága magyarul beszélt, magyarnak vallotta magát). Büszkén emlékezett a város a honfoglalásig visszanyúló hagyomá-

nyaira. Már Anonymus Gestája is írt róla: a honfoglalók itt pihenték ki fáradalmaikat, és „a földet kimondhatatlanul megkedvelték”. Rákóczi szeretett városa volt Munkács, s itt született Munkácsy Mihály.

Barkaszó, ez a mintegy 2000 lelkes község Munkácstól 20 kilométernyire délnyugatra, ma is csaknem színmagyar: a néhány beköltözött ruszin, ukrán, orosz család is többnyire megtanult magyarul. Egyik unokatestvérem ma is ott él, így többször ellátogathattam oda több napra is a közelmúlt években. Vannak róla emlékeim a csehszlovák, az 1938–44 közötti magyar, majd a szovjet és az azt követő ukrán korszakból is. Különös, de ez az oly sok hányattatáson keresztül ment falu életében a szilárd állandóság jelképe. Az a ház, amelyben nagyapámék, nagynénémék laktak s ma az unokahúgom lakik, szinte alig változott. Az ebédlőszobában ugyanaz a nagy asztal, körülötte ugyanazok a székek, az asztalon az elszegényedés ellenére ugyanolyan bőséges ebédek, vacsorák, mint gyerekkoromban. Megvannak a kert dió-, körte- meg szilvafái is. Az utcára néző ablakból kitekintve ugyanazt a református templomot látjuk, mint régen, csak a túlsó oldalán lévő paplakot vették el az egyháztól (mostanában építettek helyette újat). Anyai nagyapám két testvére is ebben a faluban lakott, házaikban ma is az utódaik élnek. Gyerekkori barátom, akivel annak idején együtt rúgtuk a labdát, ugyanolyan boldog örömmel integet, kiabál, jön át az utca túlsó feléről, ha meglát, mint annak idején, s el nem mulasztaná, hogy meghívjon bennünket ebédre vagy vacsorára. Ez azonban, ahogy mondani szokták, csak az érem egyik oldala. A másik a mára már zuhanásszerűvé vált hanyatlás. Elkezdődött már a magyar években: a falusi gazdák a csehek alatt jobban éltek, terményeiket jobb áron adták el, iparcikkekhez olcsóbban jutottak. Magyarelenség faluhelyen nemigen volt érezhető. (Apámnak nagyon tetszett, amit a barkaszói jegyzőtől hallott: megjelent az irodájában egy aktatáskás úr, bemutatkozott – magyarul –, hogy ő Csehszlovákia belügyminisztere. Apámat, ő is falusi jegyző volt, akkoriban rótták meg, hogy a főispánt nem a községháza előtt, csak az irodája ajtajában köszöntötte.)

A Szovjetunióhoz való csatlakozás máig sem felejthető szenvedést zúdítottak erre a tájra. Nincs család, amely ne gyászolna a „háromnapos munka” miatt. (Apám unokatestvére Barkaszóról „vonult be”, pedig talán nem is keresték volna, nem ott volt az állandó lakása. Sohasem tért haza. Nem sokkal rá utánahalt a felesége is. Kislányukat nagynénémék nevelték fel.)

Az elnyomás alól az utóbbi években felszabadultak, a szegénység azonban nyomorrá fokozódott. Ez a falu is, mint a többi Kárpátalján, egyre elhanyagoltabb képet mutat. Egyetlen példa: valaha jól működő, rendben

tartott gyógyfürdő volt itt, ma már senki sem törődik vele. Mikor (három és fél éve) utoljára láttam, már dűledeztek épületének falai.

Anyai nagyapám az 1930-as évek közepéig a szomszédos Izsnyétén volt református lelkész. Az a „félíg emlék, félíg álom”, amivel kezdtem, leginkább itteni élményeim továbbélését jellemzi. A lelkészlak (lakóház, iroda, istálló, ólak, csűr egy hatalmas kert közepén) Jókai-regények színhelyeként idéződik és idéződik fel az emlékezetemben. Ott lakott Garanvölgyi Ádám, oda várta vissza a fiait Baradlayné, oda tértek be Kassay Lőrinc urambátyám vendégei, s amikor már jócskán felnőtt fejfel a *Mire megvénülünk* kritikái kiadását rendeztem sajtó alá, még akkor sem tudtam elfelejteni, hogy az „ateista” Topányi is az izsnyétei parókián lakott. (Több regény is ottani színhelyet kapott a képzeletemben, Mikszáth Buttler Jánosa például arra a kis érre bízta Horváth Piroskának küldött leveleit, amely az izsnyétei kerten folyt keresztül.)

Amikor nagyapám nyugdíjba ment, beköltöztek Beregszászba. Beni szülőjüket eladták, házat építettek. Annak a lakója voltam 1940 szeptemberétől 1943 júniusáig, érettségiig, a beregszászi gimnázium diákjaként.

Úgy kerültem Beregszászba, mint csaknem száz évvel azelőtt Jókai Kecskemétre. Nekem is a tudómmal volt bajom, s a szüleim úgy határoztak, hogy az egészségtelen Kecskemétről menjek az egészségesebb Beregszászba, az internátusból nagyapám gondoskodása alá, nagyanyám főztjére. Amilyen szeretettel emlékezett Jókai kecskeméti éveire, olyannal emlékezem én is a beregszásziakra.

Jókai ismeretlen városba került, én ismerősbe. Izsnyétéről is be-belátogattunk oda, azóta meg több nyári hetet is töltöttem ott, mióta nagyszüleim beköltöztek Beregszászba. Az iskola gyorsan befogadott, kedvesek, melegszívűek voltak az osztálytársasaim, az osztályfőnököm meg ismert, Kecskemétről került oda jó másfél évvel előttem. (Szétfeszítenék ennek az írásnak a kereteit gimnáziumi élményeim, ezért elég legyen csak annyi: kitűnő iskolára találtam Beregszászban. Hadd hívjam fel az olvasó figyelmét *A Beregszászi Magyar Gimnázium története* című, 1990-ben megjelent könyvre.)

Beregszász fekvése annyiban hasonlít Munkácséra, hogy az Alföld meg hegyek találkoznak itt is, de az itteniek, még ha Nagy-hegy is egyiküknek a neve, csak szelíd lejtésű dombok. Nemcsak magasságuk, kiterjedésük is csekély, mintegy 15 kilométer a hosszuk, 5-nél nem több a szélességük. Azonfelül szigetként állnak, túl rajtuk folytatódik a síkság. A déli, délnyugati lejtőkön gyönyörű szőlők voltak (sok elpusztult azóta közülük): nagyapám szerint a tokajhoz hasonló bort termeltek itt, csak talán valamivel jobbat.

Akárcsak Munkács, Beregszász is hosszú múltra tekint vissza. Szent László korában alapítójáról, a király öccséről Lampertházának hívták, a 12. század közepén betelepült szászokról Lampertszász lett a neve, a beregi erdőispánság, majd Bereg megye székhelyeként vette föl már a 13. század végén a Beregszász nevet. A helybeliek azonban az oklevelekkel igazolt eredetnél gyakrabban emlegették azt a Tompa Mihálytól megverselt mondatát, amely szerint viaskodó bikák által földült föld alól előkerült arany árán építette városukat egy Szász nevű pásztor.

Beregszász történetének szebb, gazdagabb része, mint az országé is, a Mohács előtti időre esik. Már 1247-ben városi kiváltságokat kapott, Erzsébet királyné, Nagy Lajos anyja Felső-Magyarország egyik legvirágzóbb városaként udvartartása színhelyéül választotta. Rangját jelzi, hogy a 14. században a dominikánusok is, a ferencesek is kolostort építettek a városban, többször újjáépült plébániatemploma már a 12. század elején állott.

Török nem szállta meg a várost, de tatár segédcapatai többször feldúlták. Lengyelek is pusztították, 1657-ben bosszúból II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratáért. Rákóczi-birtok volt akkor a város, s a lengyelek jóváteheték pusztításukat a bécsújhelyi börtönből menekült II. Rákóczi Ferenc befogadásával. Onnan hozta, s 1703. május 22-én a beregszászi templom melletti téren bontotta ki Esze Tamás a fejedelem fölkelésre szólító, Cum Deo pro patria et libertate feliratú zászlaját.

Trianonig, majd 1938 novemberétől az 1944 október végi szovjet megszállásig Bereg vármegye székhelye volt Beregszász, valójában azonban inkább egy kisebb tájegységnek, az úgynevezett Tiszahátnak a természetes központja. A Trianonban megvont határ szétvágtá ezt a tájegységet: Vásárosnamény, Tarpa, Fehérgyarmat és számos kisebb község, köztük Kölcsey Szatmárcsekéje, Móricz Tiszacsécséje Magyarországon maradt, Mezőkaszony, Nagybereg, Vári, Tiszaújlak, Nagyszőlős Beregszászal s szintén számos kisebb faluval együtt a határon túlra került. Színmagyar volt ez az új határral kettészelt terület, erős magyar többségű mindmáig a határ túloldalára került rész is. (Apámat 1919-ben azért tartóztatták le az akkor még csak megszálló csehek, mert kijelentette: lehetetlen, hogy a békeszerződés ezt a színmagyar területet elszakítsa Magyarországtól. Nem hitte, hogy a Csehszlovákiát Romániával összekötő vasútvonal fontosabb, mint a fennen hangoztatott wilsoni pontokhoz való ragaszkodás.)

Aprófalvas táj a Tiszahát, 4-5 kilométerre esnek egymástól a faluk, egyiknek a széléről jól látni a másikat, még ha országhatár van is köztük.

Tréfás mondóka jellemzi, hogy e kis falukból kilenc, ha kitenne egy nagyobb települést: „Gecse, Csoma, Macsola, Márok, Papi, Csaroda, Asztély, Surány, Tákos – ez a kilenc egy város”. (A kilencből ma öt Magyarországon van, négy Ukrajnában: nem állhatnak már össze egy várossá.)

A névadó Tisza Tiszaújlaktól Badalóig (a magyar oldalt nézve Tiszabecstől Szatmárcsekéig) a határon, onnan kezdve magyar területen folyik, csak a túloldali Eszenynél, Csap, Záhony előtt kanyarodik fel újra a határra. Számos kisebb folyó, patak, csatorna is átszeli ezt a vidéket. Beregszászt például a Latorcát a Borzsával összekötő Vérke csatorna. A vízben való bőség áldás is, átok is. Errefelé nem szoktak kiégni a rétek, legelők, de gyakran fenyeget az árvíz, a belvíz.

1815-ben Kölcsey így írt erről a tájról: „A körny, melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt abba szakad... Egyfelől nagy erdők körítenek, másfelől nyílás esik, a láthatárainkat a máramarosi hóbércek határozzák.” 32 évvel később, *A Tisza* című versében hasonló képet rajzolt a tájról Petőfi. Említette ő is a Tiszát, a Túrt, az erdőt, a máramarosi bérceket. A „kis falucska”, amelynek a tornyát versébe foglalta, ma a határ túlsó oldalán fekszik, idegen állam polgára a korszakát telemerítő pór menyecske is.

A tiszaháti parasztember századunk eleji életét, nehéz sorsával való birkózását, a csapásokat szinte evangéliumi megnyugvással, derűvel viselő rokon-szenves egyéniségét Móricz Zsigmond ábrázolta talán legszebb művében, a *Boldog emberben*. Számos magyar táj, többféle magyar típus jelenik meg a műveiben, de legtöbb szeretettel erről a tájról, az itt élő emberekről írt.

Gazdag ennek a vidéknek a népművészete. Gyönyörű fatornyos templomokat láthatunk több faluban, az egyik legszebbet Csetfalván, Milotával szemben a Tisza ukrajnai oldalán. (Anyám ott született, onnan kerültek öt vagy hat éves korában Izsnyétére.) A piros meg kék mintájú beregi szöttesek azért is igen kedvesek nekem, mert anyám kézimunkáiként ismertem meg őket.

Balladák, mondák termőföldje is ez a vidék. Gyerekként hallottakat elevenített föl bennem s gyarapított számomra eddig ismeretlenekkel Vári Fábian László ballada- és Keresztyén Balázs mondagyűjteménye.

Kanyarodjunk még vissza Beregszászba! Ott is voltam néhányszor a közelmúlt években. Amit változatlanul találtam, az a töretlen baráti szeretet, amely jár a rég elszakadtaknak is – meg mindazoknak, akik jó szívvel látogatnak oda. 1900 nyarán Kazinczy rabként utazott át Beregszászon: társaival, köztük francia foglyokkal együtt Munkácsra kísérték. A beregszásziak elhal-

mozták őket étellel, itallal, szeretettel. Egy szegény ember két forintot nyomott Kazinczy markába, restelkedve, hogy csak ennyit tud adni. „Szegény nemzet, de gyönyörű nemzet!” – kiáltott fel az egyik francia.

A város ma elhanyagolt, házairól, lakóiról lerí a szegénység. De népszavazással elérték, hogy újra Beregszásznak hívják. Az utcák közül egyre több viseli a magyar történelem, irodalom, művelődés kiválóságainak a nevét. Magyar gimnázium, tanárképző, színház működik a városban. Szobrot állítottak Petőfinek, Illyés Gyulának.

Szegény város, de gyönyörű város!

KOPASZ GYULA

DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSOK A SZERNYE-MOCSÁR MAGYARLAKTA TELEPÜLÉSEIN 1784-1939 KÖZÖTT

A Fekete- vagy Szernye-mocsár az egykori Bereg vármegye, a mai Beregszászi és Munkácsi járás tíz települését foglalta/foglalja magába. Ezek: Gát, Dercen, Fornos, Bárdháza, Makarja, Beregújfalú, Nagyberég, Kígyós, Beregardó (Beregszászvégardó) és Makkosjánosi. Az említett községek közül Bárdháza és Makarja ruszin-ukrán népeségű, Beregardó pedig Beregszász város része, s ennek köszönhetően városias jellegű település, ezért jelen munkámban a hét fennmaradó, többségében magyarok lakta település népességi változásaival foglalkoztam.

Maga a Szernye-mocsár, mint toponímia a XIX. század elejéről származik, Joannes Lipszky 1808-ban Budán kiadott latin nyelvű Magyarország-térképén már mint „*Paludes Szernye*”, vagyis Szernye-mocsár szerepel. Az ingovány nagy valószínűséggel a Szernye folyóról (1248/1393-ban Sterneune) kapta a nevét, amely a fölös vizét levezeti. Az elnevezés valószínűleg délszláv eredetű, a szótövében a srna őzet jelent. Maga a mocsár egyébként az egykori Pannon-tenger egyik földalatti vulkáni kürtőjének helyén alakult ki.

A mocsár mezőgazdasági célú hasznosítása érdekében már 1771-ben megkísérelték csatornázását és lecsapolását. Ekkor a Vérke vízrendszerében kialakított csatornák segítségével vissza akarták vezetni a vízfölösleget a Borzsába. A XX. század elején megvalósult csatornázással a Szernye mocsári talaja, s a talajjal együtt a tőzegtalajok is kezdtek kiszáradni. Ez utóbbiakat gyakran felgyújtották, s hosszú hónapokig sötéten füstölögtek. A tüzek után a kiégett helyek feketévé váltak. Ekkor kezdték az eredeti Szernye-mocsár helyett a Fekete-mocsár elnevezést használni.

A hatalmas vizenyős, ingoványos vidék központi része a Nagy-tó vagy a Gáti-tó volt, ennek északnyugati részén fekszik Gát község, amelyről a tó az egyik nevét kapta. Másik elvezése – a Nagy-tó – már egy, az 1364. évi (Bereg) Árdó falubeli határ-, azaz birtokjárást rögzítő oklevélben is szerepel. (A későbbi Beregszászvégardó, amelyet az Árpád-korban királyi erdő-

óvók (ardók) laktak, ma Beregszász város része.) A mocsár áfonyás ingoványai, nádszigetei között évszázadokon át csak átvezető pallókon, gerendákon vagy vesszőkből készített átjárók százaian, úgynevezett bürtikön lehetett biztonságosan közlekedni. Érdekesség, hogy a most Beregújfaluhoz tartozó részét Szörnyű-tó vagy a Szörnyei-láp névvel is illették. A környező falvak lakói ugyanis félték a mocsártól, mert az évszázadok folyamán sok beletévedő embert könnyörtelenül elnyelt. A zombékokkal szegélyezett lápi ösvényekről veszélyes volt letérni, nemcsak az elmerülés miatt. A mocsár ugyanis a tavaszi és őszi esőzések következtében szinte mindig tengerré duzzadt. Maga a mocsár természetesen lakott volt – agyagos dombhátain, a gorondokon már a paleolitikum során is éltek emberek¹.

A sajtós táji adottságok a hagyományos életmód továbbélését, emlékeinek fennmaradását a XX. század harmincas éveig biztosították. Környezetének magyar falvai (pl. Dercen) gazdálkodását, kultúráját sajátossá tették a speciális táji adottságok.

Kutatásom célja a Szernye-mocsár magyarlakta településeinek demográfiai jellemzése. Szeretném bemutatni az egykori Szernye-mocsár partján elterülő szinte színmagyar települések (Dercen, Fornos, Gát, Makkosjánosi, Nagyberg, Beregújfalú, Kígyós) népességének fejlődését és az etnikai változásokat.

Mivel az említett községekről szóló tanulmányokban a legkorábbi demográfiai mutatók a *Fényes Elek* által 1851-ben feljegyzett adatok, ezért igyekszem a II. József (1780–1790) által elrendelt *első összmagyarországi népszámlálástól* (1784–1787) megismertetni a népesség fejlődését. Ebben a munkában nagy segítségemre volt a *Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása* is. A helytörténeti adatok szempontjából fontos támpontot nyújtottak *Botlik József és Dupka György* kiadványai.

A lenti táblázatokban próbáltam összefoglalni a kutatott települések fontosabb, XVIII. századvégi demográfiai mutatóit:

1. sz. táblázat. Általános népességi adatok (Danyi – Dávid 1960)²

Sorszám	Helység neve	Házak	Családok	Jogi népesség	Távolságok	Idegenek	Tényleges népesség
1.	Nagyberg	58	63	372	6	6	372
2.	Dercen	71	76	447	14	12	445
3.	Fornos	34	35	223	8	10	225
4.	Gát	48	57	319	4	5	320
5.	Makkosjánosi	48	53	261	11	4	254
6.	Beregújfalú	62	70	408	2	4	410
7.	Kígyós	22	24	133	1	3	135

2. sz. táblázat. A népesség nem- és kor szerinti megoszlása
(Danyi – Dávid 1960)

Sorszám	Helység neve	Házasszerű férfiak száma	Nőtlen férfiak száma	1-12 évesek száma	13-17 évesek száma	Férfiak száma összesen	Nők száma
1.	Nagybereg	71	124	48	13	195	177
2.	Dercen	86	143	57	15	229	218
3.	Fornos	35	91	40	9	126	97
4.	Gát	66	99	41	14	165	154
5.	Makkosjányosi	50	80	32	9	130	131
6.	Beregújfalu	83	114	45	10	197	213
7.	Kígyós	28	41	19	3	69	64

3. sz. táblázat. A felnőtt férfi lakosság foglalkozás szerinti megoszlása
(Danyi – Dávid 1960)

Sorszám	Helység neve	Pap	Nemes	Paraszt	Polgár és paraszt örököse	Zsellér	egyéb
1.	Nagybereg	1	8	42	35	31	9
2.	Dercen	1	12	51	47	33	13
3.	Fornos	1	7	19	23	18	9
4.	Gát	1	-	40	36	19	12
5.	Makkosjányosi	2	-	32	27	19	8
6.	Beregújfalu	1	-	46	45	40	6
7.	Kígyós	1	3	16	12	9	2

Az 1. táblázatból látható, hogy Dercen népessége ebben az időszakban (akárcsak napjainkban is) magasabb volt a környező településekéinél. A községben ekkor 71 házban 76 család élt, tehát majdnem minden családnak külön portája volt. Mai szemmel nagycsaládok figyelhetőek meg a fenti településeket illetően, egy család átlagosan hat főből állt.

A 2. táblázatból kiderül, hogy a férfiak száma Makkosjányosi és Beregújfalu kivételével, mindegyik településen magasabb volt a nőknél. Ez megegyezik mind az országos, mind a Bereg megyei tendenciákkal, ugyanis a férfiak aránya a XVIII. században országsszerte magasabb volt a nők arányánál. Bereg vármegyén belül 46 500 férfira 44 500 nő jutott³.

A 3. táblázat a foglalkozásokat tartalmazza. Kiténik, hogy településenként egy-egy pap működött (túlnyomó többségében református egyházközségekről van szó), az egyedüli kivétel Makkosjányosi, ahol a református mellett görög katolikus gyülekezet is működött, azaz két lelkész is szolgált

(megjegyzendő, hogy Makkosjánosiban lélekszámát tekintve az utóbbi dominál). Dercenben, Nagyberegen és Fornoson a környező településekhez képest jóval magasabb volt a nemesek száma. A kutatott településeken minden három parasztra egy zsellér, tehát földnélküli paraszt jutott.

Az első teljes körű magyarországi népszámlálást II. József rendelete alapján, 1784 és 1787 között hajtották végre. A hivatalos népszámlálások sorozata azonban Magyarországon csak 1870 januárjában, az 1869. évi III. törvénycikk alapján indult meg. A népszámlálásokat a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) végzi.

A Szernye-mocsár partján elterülő, többségében magyarok lakta települések népességének száma 1939-ig jelentősen emelkedett. Ennek okai a demográfiai robbanás⁴ kívül a csekély mértékű kivándorlás, a ruszin, cigány és zsidó etnikumok betelepülése/betelepítése voltak. Gát település esetében például a XIX. század utolsó harmadától megindult tömeges betelepüléssel – az érkező izraelitákat mindenekelőtt a falu kedvező földrajzi fekvése, a ruszinokat pedig a Schönborn-uradalom ottani munkahelyei vonzották – a község népessége rohamosan gyarapodott. Az 1890. évi népszámláláskor lakossága 1035 főből állt, ebből még 98,3 %-uk magyar (1018 fő)⁵. Az 1890-es évektől megkezdődő nagymértékű betelepülések következtében a község lakossága tíz év alatt 663 fővel gyarapodott. A trianoni békeszerződés után „divattá” válik az úgynevezett lakosságkeveredés, amely a mocsár-parti településeket is érintette. Ezek a folyamatok Gát mellett főleg Nagybereget, Makkosjánosit és Beregújfalut érintették. Ugyanakkor Dercen és Fornos napjainkig megőrizte magyar településszerkezetét. Az első világháború következtében a magyar települések jelentős vérvesztéssel szembesültek. Ezt a trianon utáni Kárpátalja új „gazdája”, a csehszlovák hatalom igyekezett betelepítésekkel „pótolni”.

A továbbiakban a Szernye-mocsár magyarlakta településeinek első világháborús veszteségeit és anyanyelvi intézményeinek helyzetét szeretném röviden ismertetni.

Beregújfalu. A faluból 300-an vettek részt a világháborúban, amelyből 28-an elesetek a csataterén. A csehszlovák időben a településen vegyes oktatási nyelvű állami elemi népiskola működött öt-öt ruszin és magyar tan nyelvű párhuzamos osztállyal. Emellett református elemi iskolájának két osztályában folyt magyar nyelvű oktatás.

Dercen. A településről 44-en haltak hősi halált a „nagy háborúban”, amelynek emlékére 1989-ben négyméteres obeliszket emeltek a községi

temetőben. A trianoni béke után a falunak magyar tannyelvű állami elemi iskolája volt, nyolc osztállyal és hét tanítóval. A 2000 lelkes faluban emellett református elemi iskola is működött.

Fornos. 1920–1938 között ruszin tannyelvű állami elemi iskola működött itt, öt osztállyal és öt tanítóval.

Gát. A községből 82 férfi vett részt az első világháborúban, közülük 19-en odavesztek. A csehszlovák korszakban állami népiskola működött a településen, magyar és ruszin párhuzamos osztályokkal.

Kígyós. A faluból 51 férfi vett részt a világháborúban, ebből 14-en estek el. Az 1938-as visszacsatolásig Kígyóson nem működött önálló elemi iskola, a helybéli gyerekek Nagyberegen tanultak.

Makkosjánosi. A első világháborús áldozatok száma 31 fő. 1920 után a településen magyar tannyelvű 4 osztályos állami népiskola működött.

Nagybereg. A világháborúban 300 nagyberegi lakos vett részt, 40-en vesztek életüket a csatatéren. 1920–1938 között 6 osztállyal református elemi iskola működött. A település magyar szerkezetét 52 betelepített cseh családdal a hatóságok igyekeztek megbontani, amelyek kérésére felsőbb utasításra a magyar mellett cseh tannyelvű népiskolai oktatást vezettek be. Ezt az első bécsi döntés (1938. november 2.) után a magyar hatóságok felszámolták⁶.

Mint láthatjuk, a csehszlovák hatalom legtöbb esetben a ruszin, ukrán, vagy cseh párhuzamos osztályok bevezetésével igyekezett háttérbe szorítani a magyar nyelvű oktatást. Az említett települések közül csupán Dercenben és Makkosjánosiban maradt csak egynyelvű – magyar – oktatás.

A kutatott hét magyarlakta település összlakossága napjainkra meghaladta a 14 500 főt, ezek közül a legnépesebbek Gát (3 122 fő), Dercen (2 793 fő) és Nagybereg (2 540 fő). A hét község összlakosságának 86 %-a magyar, az évtizedek során a ruszin-ukrán kisebbség száma 9 %-ra emelkedett, illetve 5 % körül mozog a cigányság aránya.

A történelmi viszontagságok ellenére a vizsgált települések megőrizték magyar többségű településszerkezetüket, s éppen a vizsgált térségben való fekvésük miatt mind néprajzi, mind pedig nyelvi szempontból számos archaikus vonást sikerült megőrizniük.

MELLÉKLET:

1. sz. melléklet. A népesség számbeli változásai 1784-1939 között

A település neve	Népszámlálások évei, lakosság száma (fő):						
	1784-1787. év ¹	1851. év ²	1880. év ³	1890. év ⁴	1900. év ⁵	1910. év ⁶	1939. év ⁷
1. Gát	320	653	859	1035	1698	1967	2237
2. Dercen	445	635	1453	1686	2010	2025	2048
3. Nagyberég	372	1587	1401	1977	2077	2133	2000
4. Makkosjánosi	254	478	787	965	1034	1118	1232
5. Beregújfalu	410	780	853	861	923	1034	1769
6. Fornos	225	530	525	668	713	738	1017
7. Kígyós	135	368	210	447	462	446	668

JEGYZETEK:

1. A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. – Budapest, 1882. (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://midaportal.extra.hu/adatbazisok.html>
2. Botlik József. Gát. – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2001. – 230 old.
3. Botlik József. Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – Budapest: Honismeret, 2001. – 29. évf. 6. sz. 76-85. old.
4. Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 360 old.
5. Fényes Elek. Magyarország geographiai szótára, I. kötet. - Pest: Nyomatott Kozma Vazulnál, 1851. (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyes/>
6. KSH. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). - Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, szerk.: Danyi Dezső, Dávid Zoltán, 1960. – 453 old.
7. Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. - Budapest: Atheneum, 1912. – 880 old.

JEGYZETEK:

- ¹ Botlik József. Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – Budapest: Honismeret, 2001. – 29. évf. 6. sz. 76-77. old.
- ² KSH. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). - Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, szerk.: Danyi Dezső, Dávid Zoltán, 1960. – 82-85. old.
- ³ KSH. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). - Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, szerk.: Danyi Dezső, Dávid Zoltán, 1960. – 61. old.

⁴ Az emberi népesség szaporodási ütemének ugrásszerű fokozódása. Okai: az átlagéletkor megnövekedése, a gyermekhalandóság csökkenése, az életkörülmények és az orvosi ellátás javulása.

⁵ Botlik József. Gát. – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2001. – 230 old.

⁶ Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. - Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 74-129. old.

⁷ KSH. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). - Budapest: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, szerk.: Danyi Dezső, Dávid Zoltán, 1960. – 82-85. old.

⁸ Fényes Elek. Magyarország geographiai szótára, I. kötet. - Pest: Nyomatott Kozma Vazulnál, 1851.

⁹ A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. – Budapest, 1882.

¹⁰ Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. - Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 74-129. old.

¹¹ Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. - Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 74-129. old.

¹² Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. - Budapest: Atheneum, 1912.

¹³ Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. - Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 74-129. old.

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

(BEFEJEZŐ RÉSZ)

HAZAVÁRÁS, HAZATÉRÉS

1. KÉRVÉNYEK, BEADVÁNYOK, LEVELEK AZ ELHURCOLTAK HAZATÉRÉSE ÜGYÉBEN

Az 1989. november 18-án Beregszászban megrendezett emlékkonferencián Csatóry György¹ és Baráth József² beregszászi levéltárosok előadásában elhangzott, hogy 1945 folyamán hatósági kimutatások készültek a falvak férfilakosságának hollétéről. Ezen kívül a lakosság különböző beadványokkal ostromolta a járási/körzeti hatóságok illetékeseit az emberek szabadulása érdekében, mert a falvaknak, közösségeknek, családoknak égetően szükségük volt a férfiak munkaerejére.

Dr. Gyarmathy Zsigmond³ nyíregyházi levéltáros előadásában a csonkaberegi, majd a nyíregyházi és a dunántúli térségből elhurcolt magyar állampolgárokkal kapcsolatos iratokat elemezte, amelyek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból kerültek elő, és amelyeket a *Szabolcs-Szatmári Szemle* folyóiratban publikált. Többek között elemezte a debreceni ideiglenes ellenőrző bizottság vezetőjének válaszlevelét is. Puskin rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter közölte, hogy a Szovjetunió kormányának nincs szándékában visszatartani az elszállított embereket, idővel mindenki hazatér hozzátartozóihoz. Dr. Gyarmathy olyan asszonyokról is szólt, akik férjeik hazatérése érdekében leveleket írtak a Kárpátaljai Néptanácsnak; a közvetítő szerepet játszó kárpátaljai kommunisták azzal zsarolták őket, hogy közbenjárnak az elhurcoltak hazatérése ügyében, „...*ha a beregszászi kommunista párt tagjai lesznek. A hozzátartozók próbáltak ebben az ügyben valamit intézni, s írtak Ungvárra Kárpát-Ukrajna Néptanácsának.*”

Dr. Fazekas Árpád⁴ ugyancsak nyíregyházi levéltáros felidézte Tompa Endre alispán 1945. június 23-án kelt levelét, amit a népjóléti miniszterhez írt: „*Múlt év november havának elején az átvonuló vörös hadseregbeli alakulatok ismeretlen okból és céllal számos magyar állampolgárt vittek el törvényhatóságunk területéről is. Nyíregyháza városában 2 ezer egynéhány ember jutott erre a sorsra. Meg kívánom állapítani, hogy az említett okból elvittek között semmiféle politikai vagy egyéb disztinkció nem történt. Sőt, számos kipróbált politikai baloldali meggyőződésű férfit is elvesztettünk, éppen a nemzeti újjáépítés idején.*”

2. HATÓSÁGI BEADVÁNYOK AZ ELHURCOLTAK HAZATÉRÉSÉNEK ÜGYÉBEN

1944 decembere – 1945 decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzeti népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek a Szolvyára hurcolt magyar baloldali érzelműek, a kommunisták hazatérését sürgették.⁵ Említésre méltó a Nagyberegi Községi Népbizottság kérvénye, amely tartalmazta a településről elhurcolt baloldaliak névsorát, egyúttal a szolvyai és a sztarij szambori lágerekben raboskodó kommunisták hazatérését kérte, 6 pontban sorolva az indoklást:

„1. A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falunk közelében lévő hidak építéséhez.

2. Az ő erejük hiányzik a fasiszták által lerombolt épületek helyreállításához.

3. Emberekre van szükség az erdőkitermeléshez a falunk közelében elterülő erdőkből.

4. Nem tudjuk nélkülik ellátni katonai munkakötelezettségünket, nincs, aki alkatrészeket gyártson a szekerekbe.

5. Falunk területén van egy malom, amely öt községnek örül. Jelenleg nincs jó malmosunk.

6. Eljön az ideje, és nem lesz kinek a földet megművelni, ősszel nem vetettünk és most sem tudunk. Ez nagy kárára lesz az államnak is.

Ha orvosolnák kérésünket, mi magunk is el tudnánk végezni minden felsorolt munkát. Kérésünk teljesítése érdekében még hangsúlyozzuk, hogy nagyon sok embert elvittek, figyelmen kívül hagyva, hogy ki is volt, ezek az emberek egyszerű mezőgazdasági és erdőmunkások voltak.

A mi falunkban, (Nagy)Beregen már régóta sok kommunista van, akiket szintén visszakérvenyezzünk. Ők a fasiszta rendszer idején is becsületes és lelkiismeretes polgárai voltak a falunak. Semmiben nem támogatták az el-lenséget, és csak véletlenül kerültek lágerekbe...”⁶

A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bátyúi Népbizottság jegyzője is:

„Kijelentem, hogy a bátyúii járási bizottsághoz tartozó lakosság folytonosan zaklat azzal, hogy írjak kérvényeket azokért az emberekért, akiket 1944 novemberében munkatáborokba vittek. Én érdeklődtem a város parancsnokánál, aki őket behívta. Azt mondták, hogy semmiféle kérvényt nem szabad írni, mert azokat az embereket csak a háború végén engedik haza. Tekintettel erre, nem mertem írni semmilyen kérvényt a munkatáborok parancsnokainak.

Szomorú tény, hogy a népbizottságban tartózkodó nőkkel nem lehet beszélni. Ők azt mondják, hogy a járás összes jegyzői írtak már az övékéhez hasonló kérvényt, s ennek eredményeként több embert hazaengedtek. Engem vádolnak, hogy én nem sajnálom az embereket, és nem akarom, hogy visszajöjjenek, és hogy hazajövetelük csak tőlem függ.

A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bátyú”.

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre a járási vezetéstől és a katonai parancsnokságtól megnyugtató helyett kitérő válaszokat kaptak: „Kárpát-Ukrajna Néptanácsa megvizsgálja és továbbítja a kérelmet”. Vagy: „A belágerezett polgári személyek már nem tartoznak a néptanács hatáskörébe” stb.

1945. május 9-én nyilvánosságra hozták Sztálin parancsát a Vörös Hadsereg haderőinek és a hadiflottának, amelyben bejelentette: „1945. május 8-án Berlinben a német főparancsnokság képviselői aláírták a német fegyveres erők feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt.” Ebből az alkalomból megparancsolta, hogy május 9-én, „a Győzelem Napján 22 órakor Hazánk fővárosa, Moszkva, a Haza nevében 1000 ágyú 30 sortüzeivel köszöntse a Vörös Hadsereg hős haderőit és a hadiflotta hős hajóit és alakulatait, amelyek ezt a fényes győzelmet kivívták.” Az ünnepélyes alkalmat megragadva, és tudva, hogy az újjáépítéshez munkaerőre van szükség, Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, Ivan Turjanica levelet⁸ írt Hruscsovnak, amelyben a raboskodó „kárpátaljai polgárok kiszabadítása”

ügyében kérte közbenjárását. A Néptanács számítása szerint 60 ezer kárpátaljai férfi lakos került különböző okok miatt hadifogolytáborokba. Turjanica utalt arra, hogy ezeket a fizikailag erős férfiakat korábban a magyar hatóság erőszakkal besorozta a magyar hadseregbe, munkaszolgálatra vitte őket, a politikailag megbízhatatlanokat koncentrációs táborokba hurcolta. A háborús évek alatt és végén valamennyien szovjet hadifogságba estek, az itthon maradottak közül is sokat táborokba vittek. Kiszabadításukat azzal is indokolta, hogy „*Kárpátalja örökre egyesült Szovjet-Ukrajnával, s ezzel a nagy Szovjetunió kötelékébe került*”. A szovjet hatalom megszilárdítása érdekében, az érintett családtagok, a hozzátartozók nevében ismételtén kérte „*Mikita Szergijovicsot, hogy az SZSZKSZ Vörös Hadsereg főparancsnokága előtt ezt a kérdést vesse fel, hogy Karpatszka Ukrajna minden munkaspolgárát szabadítsák ki és irányítsák őket szülőföldjükre*”.

Turjanica utasítására a járási/körzeti bizottságok körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőiknek, amelyben kimutatást követeltek a falu férfilekosságának hollétéről.⁹ A beregszászi járási/körzeti hatóság képviselője az alábbi tartalmú körlevelet küldte a zápszyoni, csonkapapi, haranglábi stb. helyhatóságok:

„Tárgy: A hadifogolytáborban tartózkodók névsora. Utasítom, hogy a hadifogolytáborban tartózkodók névsora, akik kárpát-ukrajnai illetőségűek, 2 nap alatt és 2 példányban futárokkal beküldessék a Beregszászi Járási Népbizottsághoz. A névsorokhoz kapcsolják a következő adatokat: születési hely és dátum, az illetőség és a láger helye, amelyben tartózkodik. Beregszász, 1945. július 2.”

A levéltárban szinte minden település esetében megtalálható a falvak férfilekosságának hollétéről készített kimutatás, amelyek alapján csaknem teljes pontossággal megállapítható az 1944. július 2-10. között hiányzó katonaköteles férfiak száma. Sajnos, a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több települési listáról hiányzik a lágerek neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok még ekkor sem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat. A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1. sz. és 2. sz. listát állítottak össze. Az 1. sz. listán azok szerepelnek, akik a magyar hadsereg kötelékében vonultak harctéri szolgálatra, és melyik településről, katonai táborhelyről kapták a legutóbbi értesülést a magyar honvédekről. A 2. sz. listára azok kerültek, akiket a szolyvai és szambori gyűjtőlágerekbe vittek. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a

listán szereplő nevekhez kapcsolt légerek pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható.

Mindettől függetlenül Turjanicák ezzel a listákkal, a benne szereplő adatokkal mint hiteles bizonyítékokkal a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, bizonyíthatóan hadifogolytáborokban őrzik őket.

Hruscsovnak köszönhetően Ivan Turjanica kérvényével már július 2-7. között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Berija egyik úgynevezett „*Szpecértésítésében*”¹⁰ (Szigorúan titkos, 1830/b., 45. július 12.), amit az SZSZKSZ külügyi népbiztosának, Molotovnak küldött annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina elnöke beadványban kérte a kárpátaljai ukránok, ruszinok kiszabadítását a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiából. Az SZSZKSZ NKVD nevében tájékoztatta Molotovot arról, hogy az 1945. július 10-i állapot szerint az NKVD frontlágereiben és a hátszági táborokban 3 787 ruszint tartanak fogva, ebből 1 831 frontlágérben, 1 875 hátszági lágérben, 81 rabkórházban van; továbbá 2 793 kárpátaljai ukránt, ebből 1 564 frontlágérben, 669 hátszági lágérben, 560 rabkórházban van.

A kárpátaljai magyarok, németek sorsáról nem közöltek adatokat, pedig Turjanica Kárpátalja „*minden munkáspolgárának a kiszabadítását*” kérte.

A szabaduló foglyok közül itthon sokan belehaltak a légerekben szerzett betegségekbe.

A kárpátaljai katonakorú magyar férfiak 1944-es tragédiájáról először hivatalosan Sándor László számolt be 1946-ban a moszkvai magyar követségen – tudtuk meg emlékiratából –, aki ebben az időben Magyarországra történő áttelapülése ügyében kereste fel Szekfű Gyula nagykövetet, de mivel a magyar diplomácia vezetője ekkor Budapesten tartózkodott, így helyettese Horváth Imre követtanácsos fogadta, akinek egyebek mellett elmondta, hogy „*milyen sokkoló hatással volt a kárpátaljai lakosságra a hadköteles magyar férfiak elhurcolása az ország belsejébe. Nyíltan kijelenttem, hogy nagy csalódást okozott számunkra, hogy háborús bűnösöknek nyilvánítottak bennünket, amikor a legkevésbé sem tehetiünk róla, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen.*”¹¹ Valószínű, hogy a Sándor Lászlóval készített követségi feljegyzés eljutott Budapestre is.

3. HAZATÉRÉS A LÁGEREKBŐL

Rákosi Mátyás 1945. december 29-én keltezett táviratában felhívta a szovjet kormány figyelmét arra, hogy a Szovjetunióból Magyarországra megérkezett hadifoglyok „*le vannak gyengülve, 20–25 százalékuk meghal a kórházakban és a foglyokat átvevő lágerekben.*”

A Kruglov vezérezredes által Molotov belügyi népbiztos számára megírt válasz, amit Rákosi levelére kellett elküldeni, cinikusan tapintatlan, viszont rendkívül őszinte volt, és egyértelművé tette, hogy a szovjet vezetők Jermilovtól kezdve Molotovig ingyen munkaerőnek tekintették a hadifoglyokat, akiket a nemzetközi normák és háborús szokások ellenére kíméletlenül ki lehetett zsákmányolni. „...174 900 magyar hadifoglyot indítottak haza” – válaszolta Molotov 1946. január 3-án. Ezek között közvetlenül a rabkórházakból bocsátották szabadon a betegeket és a sebesülteket, mintegy 5 ezer embert. Ezen kívül betegeket, sebesülteket, legyengült rokkantakat és más munkaképtelen embereket az NKVD frontvonalban és hátszágban levő lágereiből, összesen 47 965 embert.

1945 szeptemberében az internáltak, hadifoglyok első csoportja hazatéréséről a helyi magyar nyelvű sajtókiadványok közül először a *Munkás Újság* közölte olvasóival a „*legörvendetesebb hírt*”, amely a helyi magyarságon kívül érzékenyen érintette a ruszin és német/sváb lakosságot is: „*Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa (...) közbenjárásának köszönhető, hogy az összes hadifoglyot, akik a magyar hadsereg kötelékébe tartoztak és Zakarpatszka Ukrajnából származnak, a fogolytáborból hazaengedik.*”¹² A foglyok hazatérése folyamatos volt, de erről a *Munkás Újság* már nem tudósíthatott, mivel 37. és egyben utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. Az ungvári pártideológusok a vidék magyarságát egy olyan magyar baloldali laptól, „*magyarbarát szerkesztőségtől*” fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra további kibontakozásának fóruma, elősegítője és terjesztője kívánt lenni.¹³ Helyébe az akkor ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lépett; a kárpátaljai kommunista párt szócsove ezt az intézkedést azzal motiválta, hogy „*a magyar nyelvű lakosság közelebről megismerhesse a szocialista társadalom felépítésének problémáit, és így aktívabban részt vehessen országunk újjáépítésében.*”¹⁴

A kommunista diktatúra idején sem szűntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és Sztálin

1953-ban bekövetkezett halála közötti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Cseh Köztársaság és Kárpáti Ukrajna alatt, különösen a Magyar Királyság és a Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hí római, illetve görög katolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezetőit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat száműztek Szibériába is.

Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak a nép „*ellenségei*”, közöttük a kárpátaljai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „*sztálini szocializmus*”, „*hurrá-legények*” harsogtak taktusra tirádákat, egymást túllicitálva égig magasztalták, istenítték a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népiértóját. Köztük volt Bakó (Balla) László is, akinek *Zengi hangosabban!* (1951) című verseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: „*Zengjünk hálát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak / és a pártnak. / Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zengi hangosabban!*”

Az *Istenhez fohászkodva...* (1992) című, 1944–1955 között keletkezett verses leveleket, imákat tartalmazó kötet ismert és névtelen szerzői ezzel szemben a színhagyomány útján terjedő *Lágerballadában* zengedelem helyett átkot szórtak a nagy vezér fejére: „*Sztálin Jóska, te vad hóhér, / megfordulhatsz sírodban, / átok veri porcikádat, / nem pihenhatsz nyugodtan. / / Álnok szavad, hazug szavad, / de sok népet ámított, / megszenvedték hatalmadat / az ártatlan magyarok.*”

Az internáltak, deportáltak és koncepciók perben elítélt politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet értelmében térhettek haza. Az érintett túlélőket megfélemlítették, milyen hallgatniuk kellett arról, ami velük történt. Azok, akiket a lágerélet megedzett, évekig nem mertek beszélni lágerélményeikről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, melyeket a lágerekben formáltak verssé. A mezővári Berta Károly *1944. november havában* címmel 534 soros verses naplót írt, „... *hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos lágertörténettel, okulásként terjesszék azt firól fira...*”

A magyar hadifoglyokról, a civil internáltakról, különösen a „*malenkij robotra*” elhurcoltak sorsáról, hazatérésükről a továbbiakban – felső pártutasításra – a *Kárpáti Igaz Szó* nem tudósíthatott. Csupán egy évtized múltán – Sztálin halála, többek között a helyi magyarság ellen is retorziókat

elkövető sztálinizmus bukása, a személyi kultuszt felszámoló XX. kongresszus után – kezdett megváltozni a helyzet.

4. MAGYAR EMBERVESZTESÉGEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Az eddig publikált magyar nyelvű szakirodalom és az orosz nyelven kiadott levéltári dokumentum-gyűjtemények szerint¹⁵ a második világháborút követően mintegy 600–800 ezer magyar hadifogoly és internált civil járta meg a szovjetunióbeli kényszermunkatáborokat (egyes kutatók adatai szerint az internált civileké pedig meghaladta a 200 000 főt). Közülük sok ezren sohasem tértek haza.

A hadifogoly-problematikának is jelentős irodalma van. A téma jelesebb magyarországi kutatói – Stark Tamás¹⁶, Varga Éva Mária¹⁷, Bognár Zalán¹⁸ – egymástól eltérő adatokat közölnek a Szovjetunióba kiszállított és hazatért magyar hadifoglyokról, a légerekben elpusztultokról, illetve a civil áldozatokról. A II. világháború után létrejött Hadifogolyok és Internáltak Igazgatósága (UPVI) tábor-rendszeréhez tartozó légerrészegekben a rabok fakitermelésen, fűrésztelepeken, építkezéseken (lakóházak, vasút, közút, földgáz- és kőolajvezeték, vízerőmű, hőerőmű), vasércbányákban, kohóüzemekben, vasöntödékekben, gépgyárakban, tőzegkitermelésen stb. dolgoztak. A kimerítő munka, a rossz ellátás, a különböző betegségek, a fagyhalál, a reménytelenség és a kétségbeesés következtében sokan elpusztultak.

Az oroszországi Vojennije Memoriali Társaság¹⁹ 66 ezer hadifogoly és internált civil feldolgozott adataival rendelkezik, ezeket átadták a velük együttműködő Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájának²⁰ is. A dr. Bús János, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattárának igazgatója által elemzett adatok szerint: „*a történészek 200–300 ezerre teszik a volt Szovjetunió területén hadifogságban eltűnt és elhunyt magyar katonák és civilek számát. Az Oroszországból származó nyilvántartásokban csak 65 170 személy szerepel. Ebből 29 168-at sikerült azonosítani a magyar nyilvántartásban szereplő adatok alapján. Az adatbázis – amelyben a keresés történik – az eredeti, Oroszországból kapott, a volt Szovjetunió területén hadifogolytáborokban elhunyt magyar személyek adatait tartalmazza, cirill betűkből átirrt magyar változatban.*”²¹

2001-től az iroda feldolgozta az 1990-es években az orosz államtól megkapott, a volt szovjet hadifogolytáborokban elhunyt magyarok adatait, 65 170 adatlapot, amelyeket az NKVD-tisztek (későbbiekben KGB-tisz-

tek) a táborokban rögzítettek, főként 1944 után. Jelenleg a legkorszerűbb informatikai elemző eszközök és módszerek alkalmazásával működő honlapon keresést lehet kezdeményezni a hadifogoly-adatbázisban. A kijelölt mezőbe be kell gépelni a keresett személy vezetéknevét, keresztnévét, születési évét.²²

A Vojennije Memoriali Társaság adatai szerint Oroszország 46 régiójában 370 emlékjelet emeltek a magyar hadifoglyoknak, 28 300 hadifogoly és internált civil földi maradványait exhumálták és temették újra. A dr. Havasi János által irányított Háborús Keresőszolgálat honlapja²³ szakértők bevonásával 2007. január 1-től végez közvetlen kutatást, nyomozást, adatgyűjtést és adatközvetítést a XX. század háborús eseményei során eltűnt, elhunyt személyek, így a magyar katonák, polgári lakosok, illetve más nemzetiségű személyek után. A Háborús Keresőszolgálat közzétette a Szovjetunió hadifogolytáborainak jegyzékét²⁴. A *Történetünk* című rovatban közölte az Orosz Föderáció területén lévő, a magyar adófizetők pénzén 1997–2003 között felújított hadifogolytemetők leírását és megközelítésének lehetőségét.

A fentebb említett szakértők egymástól eltérő becslése szerint mintegy 700 ezer magyar állampolgár került hadifogolyként és internált civilként szovjet fogságba, munkatáborba, közülük csak körülbelül 400 ezren tértek haza. Az internálás során és a munkatáborokban tehát nagyjából 200-300 ezer magyar állampolgár vesztette életét, illetve vált sorsa ismeretlenné, akik közül mintegy 10 ezer fő a GULAG büntetőtáborokban halt meg. A GULAG-táborokba azok a rabok kerültek, akiket részben a magyar hatóságok közreműködésével, illetve a magyar igazságügyi szervek tudta nélkül, az NKVD vagy a SZMERS (Halál a kémekre elnevezésű szovjet kémelhárítási szerv – D. Gy.) előterjesztése alapján a szovjet hadbíróóságok ítélték el háborús bűntett vádjával, legtöbbször alaptalanul.

A szovjet hadifogságba esett mintegy 500 ezer magyar katona és az internált civilek többsége ugyanakkor a már fentebb említett, az 1939-ben létrehozott GUPVI (Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernirovannih – Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatósága), később UPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság), OPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi részleg a területi belügyi szerveknél), vagyis a hadifoglyok és internáltak táborhálózatába került. A magyar foglyok mintegy 2000 táborban, táborrészlegben, munkás zászlóaljokban, munkás századokban szóródtak szét.

Az elítélt civilek és hadifoglyok döntő többsége 1947–1955 között tért haza: „*Bár elbocsajításukkor szömben rehabilitálták őket, itthon mégis büntetett előéletűnek számítottak. A de facto helyzetet mintegy törvényesítette az 1958-ban megkötött szovjet–magyar jogsegélyegyezmény. Ezután csak az számított büntetlennek, akit személyes kérvény elbírálása után a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága igazolt. A rehabilitációs bizonyítványok általában megérkeztek, de a szovjet táborvilágban meghalt mintegy 200 ezernyi magyar számára már késő volt a megbánás.*”²⁵

5. VESZTESÉGLISTÁK ÉS EGYÉB ADATOK A LÁGEREKBE HURCOLT KÁRPÁTALJAIÁKRÓL

A 4. Ukrán Front 0036. sz., 1944. november 13-án kelt rendeletét az NKVD-osztagok maradéktalanul végrehajtották, sőt túlteljesítették. A jelentésükben megadott 22 951 főnél jóval több magyar és német nemzetiségű személyt tartóztattak le és internáltak. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztálya parancsnokának címzett hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számolt be, többek között arról, hogy – saját becése szerint – a szovjet hadsereg biztonsági szervei „*mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el*” az NKVD hadifogoly-táboraiiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később a manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta ezt. Ivan Turjanica, miután Hruscsov közbenjárását kérte a hadifogolytáborokba hurcolt 60 000 kárpátaljai polgár szabadon bocsátása ügyében, 1945 júliusában elrendelte a településeken nem tartózkodó hadifoglyok és internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik részben ismert, részben ismeretlen lágerekbe kerültek. Stark Tamás megállapítása: „*A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszáz ezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.*”²⁶

A szovjetek oldalán vívott harcokban elesett kárpátaljai önkéntesek (ukrán/ruszin, magyar, szlovák stb.) száma 7 233 fő.

További adatok hiányában ettől teljesebb képet nem kaphatunk a veszteségekről, ám ha összevetjük az 1941. és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor a magyarok és a németek vesztesége nagyobb. 1941-ben például 245 286, 1946-ban 134 558 a kárpátaljai magyarok száma, vagyis a csökkenés 110 728 fő, ami 45%-ot jelent. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 fő volt, a csökkenés 10 846 fő, vagyis 81%. Ettől nagyobb csökkenés a náci által elhurcolt zsidók esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 fő volt a számuk. Csökkenés: 71 274 fő, tehát 91%.

Az *Ukrajna halottainak emlékkönyve* című kötet Kárpátaljára vonatkozó részében a magyarokon és németeken kívül összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin, magyar, szlovák neve szerepel, akik közül náci táborokban 87 305, a magyar hadsereg kötelékében 3 104, a szovjet légerekben 2 069, hadműveletekben 386, egyéb esetek következtében 227 fő halt meg. Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint **(29 106)** a nácizmusnak és a sztálinizmusnak együttvéve kb. **119 093** kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő. Az 5 év alatti csökkenés 157 698 fő, vagyis 18,2%. Ha ebből kivonjuk a 119 093 fős második világháborús áldozatot, a maradék **38 605** fő. *Feltehetően ennyien menekültek el más országokba, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek.*

S. Benedek András²⁷ túlzónak tartja a magyar lakosság 1941-ben kimutatott 245 000 fős számát, mivel szerinte magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak közöttük. Számításai szerint az 1940-es évek elején (a később idecsapott 12 ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és a továbbiakban csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a leventéket is beleértve. Az elhurcoltak közül 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: itt az 1993-as felmérésünk publikált számaira utalt²⁸– D. Gy.) A kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, 52–48 százalékos arányt feltételezve – 28–30 000 fő. Szerinte minimálisan 25 000 légerbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Megjegyezte, hogy az akkori felmérés „... csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek. (...) A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb (...), annál szörnyűbb volt azonban mindennek a lélektani hatása. (...) Még egy adat

a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”

1941-ben a mi számításaink szerint sem 245 286, hanem kb. 193 000, 1946-ban pedig 134 558 fő volt a magyarok száma Kárpátalján. A két adat között 52 286 fő a különbség, beszámítva a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat és cigányokat is. Az öt év alatti csökkenés (193 000 mínusz 134 558) 58 442 fő, ebből 7 000 fő a sztálinizmus magyar áldozata. A maradék 51 142 főből becslésünk szerint 25 568 fő elmenekült a front elől, egy részük nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinnak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak vallotta magát.

Kárpátalja emberi veszteségei a II. világháború, ezen belül a náci megszállás (1939–1945) idején, valamint a Szovjetunió hadifogoly-táboráiban²⁹

23. táblázat

Nő	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	Náci táborokban, gettókban	A magyar hadseregben	Szovjet hadifogolytáborokban	Hadműveletek közben	Egyéb
1	Beregszász	4 892	4 733	121	17	5	16
2	Beregszászi járás	3 437	2 074	333	1 013	8	9
3	Csap	373	280	3	2	88	-
4	Huszt	4 477	4 411	45	4	8	9
5	Huszt járás	5 626	5 335	239	31	21	-
6	Ilosvai járás	4 527	4 279	213	19	11	5
7	Munkács	11 064	10 884	119	7	27	27
8	Munkácsi járás	4 035	3 722	261	20	21	11
9	Nagybereznai járás	2 603	2 459	124	4	3	13
10	Nagyszőlősi járás	3 051	2 193	546	283	17	12
11	Ökörmezői járás	5 969	5 817	132	4	2	14
12	Perecsenyi járás	1 940	1 783	138	3	15	1
13	Rahói járás	6 195	6 109	38	1	35	12
14	Szolyvai járás	5 198	4 922	212	6	18	40
15	Técsői járás	12 985	12 521	228	198	21	17
16	Ungvári járás	6 354	5 655	203	453	31	12
17	Ungvár	8 417	8 264	82	-	50	21
18	Volóci járás	1 948	1 864	67	4	5	8
	Összesen:	93 091	87 305	3 104	2 069	386	227

Megjegyzések a 23. táblázathoz:

1. A **Veszteség összesen** oszlopban feltüntetett 93 091 áldozat között nem szerepelnek a háromnapos munkára elhurcolt magyar és német mártírok, sem a sztálini koncepciók perek, sem a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadsereg kárpátaljai illetőségű halottjai.

2. A **Náci táborokban, gettókbán** oszlopban a nácik által elpusztított zsidók (**87 305**) adatai szerepelnek, de vannak köztük odahalt ukrán/ruszin kommunista ügynökök, partizánok is. Szakértők szerint ez sem teljes, de úttörő munkának számít az ukrán helytörténészek által összeállított 9 kötetes munka, amely adatolva, településenkénti lebontásban közli a zsidók névsorát.

3. A **magyar hadseregben** oszlopban elsősorban a magyar hadsereg kötelékében fronton elhunyt zsidó munkaszolgálatosok, kárpátaljai magyar, ruszin nemzetiségű honvédek (**3 104**) adatai szerepelnek, akiknek életét a Vörös Hadsereg katonái hadművelet közben oltották ki.

4. A **Szovjet hadifogolytáborokban** oszlopban főleg az 1939–1941. között a szovjet-magyar határszakaszon „*átsuhanók*” adatai szerepelnek (**2 069**), akiket a szovjet határőrök elfogtak, az NKVD javaslatára illegális határátlépőknek, sőt magyar és német ügynököknek tekintettek, és 3-tól 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték, büntetésüket a szibériai Gulag táborjaiban, embertelen körülmények közepette kellett letölteniük, sokan elpusztultak éh- és fagyhalál, illetve különböző betegségek következtében. Az áldozatok többsége ruszin/ukrán, zsidó és magyar nemzetiségű, akik a szovjet propaganda hatására a jobb élet reményében lépték át a határt, a zsidó fiatalok pedig a nácik üldözése miatt kértek oltalmat, azoknak szabadság helyett szovjet haláltábor lett végső otthonuk.

5. A **Hadműveletek közben** oszlopban azoknak a kárpátaljai békés polgároknak (**386**) az adatai vannak feltüntetve, akik a második világháború alatt különböző hadműveletek (például sokan Csap ostrománál) következtében, bombázás, ágyúlövedék- és aknaszilánk stb. okozta sebekbe haltak bele.

6. Az **Egyéb** kategóriába azokat az áldozatokat (**227**) sorolták, akik az illegalitásban tevékenykedtek, és akiket leleplezésük után kivégeztek, a másik csoportba azok a békés polgárok kerültek, akiket otthonukban, a település közelében bosszúból öltek meg.

Összesített adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről

24/A. táblázat

Nº	Az adatok forrás helyei	Magyar, német
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	Turjanica-jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	Pronyin-jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	30 194
5.	S. Benedek András számításai szerint	25 000-28 000-30 000, ebből odahalt 8-9 000
6.	Kárpátaljai GULAG-kutatók szerint	40 ezernél kevesebb
7.	Malec nemzetiség-kutató szerint (2004)	70 000 magyar került hadifogságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 koncepció perben elítélt
8.	Roman Oficinszkij ukrán történész szerint	25 000
9.	Stark Tamás történész számításai szerint	30 000-50 000, ebből az áldozatok száma 10 000-16 000
10.	Saját számításaim szerint	25-29 000, ebből 8-9 000 az áldozatok száma

a/ A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

- a magyarokkal, németekkel szemben alkalmazott diszkriminációs politika: a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a cseh területszerző törekvések útjában volt;
- a kényszermunkások iránti általános igény;
- a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;
- etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló ukrán törekvés;
- a „*bűnös nemzet*” tagjaira alkalmazott kollektív büntetés elve;
- önkéntesek jelentkezése a helyreállítási munkálatokra;
- szovjetellenes, kémgyanús, fegyvert rejtegető terroristának, fasiszta személynek tekintett emberek feljelentése;

b/ Kit mentettek fel az elhurcolás alól?:

- aki önszántából más (szláv) nemzetiségűnek vallotta magát;
- aki pravoszlávnak vagy görög katolikusnak vallotta magát.

- akik a szolyvai gyűjtőtáborban és a szambori elosztótáborban minimális cseh vagy szlovák nyelvismeret birtokában beléptek a csehszlovák légióba;
- akik görög katolikus magyarként, minimális szláv nyelvismeret birtokában önkéntesként beléptek a Vörös Hadseregbe.
- akik igazoltan baloldali érzelműek, kommunisták voltak, illetve beléptek a helyi pártszervezetbe.

6. KUTATÓCSOPORTBAN, TEREPGYAKORLATON

2008-tól veszek részt a magyarországi, erdélyi, felvidéki, vajdasági, Lemberg környéki gyűjtőtáborok egykori helyszíneit felkereső és adatgyűjtő kutatócsoportban, szakmai vezetőnk dr. Bognár Zalán, a hadifogoly-téma egyik jeles szakértője. Az emlékutak fő szervezője a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre.

A Szovjetunióba hurcoltak nyomait (munkatáborokat, rabtemetőket stb.) először Donyec-medencében tanulmányoztuk. 2009. június 26.– július 4. között Donyeck és Luganszk megyékben több mint ezer kilométernyi utat megtéve, a következő helységeket kerestük fel: *Donyeck (Sztalino)*, *Makejevka*, *Ilovajszk-Sirokoje (Szpartak)*; *Zugresz*; *Sahtyorszk (Katik)*, *Kantarna*; *Gorlovka*; *Luganszk (Vorosilovgrád)*, *Sztahanov (Kagyijevka)*, *Lutugino*; *Uszpenka*; *Perevalszk (Parkamona)*, *Krasznyj Lucs*; *Novij Donbasz*. A helyi szemtanúk bevonásával azonosítottuk és dokumentáltuk³⁰ az említett településeken egykor működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. A donbászi zárándokútról a TV-ben is bemutatott dokumentumfilm, fotóalbum stb. is készült.³¹

A másik emlékezetes útunk az Urali térségbe vezetett. A 2012. június 27. – július 15. közötti 20 fős uráli kutatócsoportunk³² a kiindulási ponttól oda-vissza számítva, Moszkva, Perm, Nyizsnij Tagil, Jekatyerinburg (Szverdlovszk), Cseljabinszk és Ufa érintésével több mint 10 000 kilométer távolságot tett meg repülőgéppel, vonattal, autóbusszal és gyalogosan. Csoportunk bejárta az Urál-környéki Perm, Szverdlovszk és Cseljabinszk megyéket, eljutottunk a Baskír Autonóm Köztársaságba. Ezekben a helyszíneken 35 egykori, második világháborús kényszermunkatábor és hadifogoly-temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk. Találkoztunk egykori hadifoglyok, internált civilek, erőszakosan kitelepített családok leszármazottáival, helyi orosz polgárokkal. Láttunk megsemmisített, beépített magyar hadifogoly-temetőket. Eredményesnek mondható munkánkról a magyar

közmedia munkatársai több dokumentum- és riportfilmet forgattak, ezen kívül elemző cikkek, tanulmányok készültek.³³

A két kutatóút tanulsága, hogy a náciizmus áldozatairól sokat, a kommunizmus áldozatairól, elsősorban a sztálinisták által ártatlanul elhurcolt magyar állampolgárok, nők és férfiak tragikus sorsáról viszont még mindig keveset tudunk. Célunk volt, hogy a sztálinizmus és a kommunizmus magyar és német áldozataira, az elfelejtett hadifogoly-temetőkre, megsemmisített sírkertekre felhívjuk a magyar közvélemény figyelmét.

Ami a kutatómunka jövőbeni folytatását illeti, azt segítheti a magyar Országgyűlés 2012-ben hozott döntése, miszerint november 25-ét a *Szovjetunióba hurcoltak emléknapjává* nyilvánította. Ez a nap nyilván beilleszkedik a hagyományá vált megemlékezések sorába.

ZÁRÓGONDOLATOK

Jelen értekezés 25 év kutatómunkájának eredményeit összegzi. Az, hogy a kutatás során sikerült a munkában vázolt eredményekhez eljutni, számos magyar, ukrán, orosz és más nemzetiségű tudományos szakember, a légereket megjárt túlélők, illetve a fogoly-temetőkből nyugvó mártírok hozzátartozói együttműködésének „gyümölcse”, akiktől erkölcsi támogatást, biztatást, szakmai segítséget, és ami lényeges, az értekezésemhez értékes, eddig magyarul nem közölt adatok hatalmas tárházát kaptam. Dolgozatomban hiteles levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtetteinek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. A legutóbbi felmérések szerint a sztálinisták által kollektív bűnösséggel megvádolt, megtizedelt ukránjai/kárpátaljai népcsoportok körében már nincsen bosszúvágy, azonban a dokumentált és feltárt rémtetteket mindmáig nem tudják feldolgozni, kiváltó okát értelmezni és kibeszélni, de nem tudnak sem felejteni, sem pedig megbocsátani.

Mint kutató, szakmai vitát folytattam a párt-diktatúra elkötelezett híveivel (magyar és nem magyar képviselőivel), akik a rendszerváltást megelőzően, de azután is akadályozták az igazság feltárását, kimondását. Nevezett személyek ebben a szellemi küzdelemben alulmaradtak, erkölcsi vereséget szenvedtek. Ugyanakkor az ukránjai, az orosz történelemírás porondjára lépő új szereplőkkel, a nemzeti és liberális történelemferdítőkkel tovább folyik az iszapbirkózás – főleg azokkal, akik a történelem kényes kérdéseit elhallgatják, kiforgatják. Például a kárpátaljai történelem tankönyvekből,

honismereti olvasókönyvekből is hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátjai magyarokkal és németekkel szemben 1944 novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népirtásról átfogó, elfogulatlan és valóságghű értékelést adna, de ilyen más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több, a dolgozatomhoz hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük.

1.) Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátjai magyarok, németek ellen 1944. november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és ilyen mélységig senki sem foglalkozott. Az értekezés olyan ukrainai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét, több egykori helyszínét (Donyec-medence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alap kutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó – szovjetizálásáról korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

2.) Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy teljes részletességgel került bemutatásra az NKVD tisztogatási, begyűjtési akciója, amelynek egyes momentumairól jelen disszertációban lehet először magyar nyelvre fordított forrásokat olvasni. A jövőben további levéltári kutatást igényel az internáltak személyi dossziéinak vizsgálata, feldolgozása a különböző gyűjtő-elosztók, hadifogolylágerek, kényszermunkatáborok embertelen körülményeinek tükrében, amely azonban már meghaladta e disszertáció keretét.

3.) Jelen értekezésben első alkalommal kerestem és kaptam választ azokra a sokakat foglalkoztató, de elhallgatott kérdésekre, hogy a szovjet politikusok, pártfunkcionáriusok, tábornokok, tisztek és főtisztek közül, nevesítve, kik is szervezték és hajtották végre a megtorlásokat a kárpátjai magyar, német, ruszin és más etnikai közösségekben. Bűnösségük megállapítást nyert, mert meggondolatlan, megalapozatlan katonai intézkedésükkel hihetetlenül magas halálozási arányokat idéztek elő a civil internáltak körében. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistánival támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a

fronton jóval kevesebben estek el. Másrészt a legyengült civilek többsége együtt raboskodott a testileg, lelkiileg edzett katonafoglyokkal, a lágerből hazakerült túlélők között is több volt az egykori baka, mint a civil.

4.) A Kárpát-medencében először az általam irányított kutatási programban készült a teljességre törekvő összefoglaló kimutatás és nevesített veszteséglista a kárpátaljai internáltokról, a II. világháború áldozatairól, a koncepciók perekben elítélt, lágerbe hurcolt, illetve „*lefejezett értelmiség*” képviselőiről. A 25 éves kutatás egyik kézzelfogható eredménye, hogy szervezésünkben a térség egykori gyűjtőlágerének tömegsírijain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini lágerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. A parkban épült Mártírok Kápolnijában a „*malenkij robot*”-tal kapcsolatban eddig feltárt fontosabb dokumentumokból nyílt állandó kiállítás. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti- és zarándokhelye lett. Hasonló emlékhelyek létesültek a magyar- és németlakta településeken is.

5.) Az értekezés hiteles tényanyaga hozzájárul az eddigi feldolgozásokban, különböző ideológiákkal átitott publikációkban, népszerűsítő cikkekben fellelhető pontatlanságok és történelemferdítő, hamis tények megcáfolásához, amelyeket célirányosan „*helyeztek*” el a köztudatban, s zavarták az objektív tisztánlátást. Az értekezés rámutat a két emberiségellenes ideológia, a náciizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén pedig több millióra tehető. A dolgozat hozzá kíván járulni ahhoz az európai akcióhoz, melynek célja, hogy a történészek, illetve a holokausztagadó, „*malenkij robot*”- és GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

6.) Tekintettel a külhoni magyarság, a magyar-ukrán-orsz kapcsolatok XX. század eleji történetére, valamint a téma különlegessége iránt külföldön is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, céloim az értekezés angol és ukrán-orsz nyelven történő megjelentetése.

JEGYZETEK:

¹ Csatóry György előadása (1989). In: DUPKA (szerk. és összeállít.) Egyetlen bűnük magyarságuk volt, i. m. 203-206. p.

² Baráth József előadása. U.o., i. m. 207-209. p.

³ Dr. Gyarmathy Zsigmond előadása. U.o., i. m. 210-211. p.

⁴ Dr. Fazekas Árpád előadása. U.o., i. m. 225. p.

⁵ A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 19. sz. iratgyűjteményében megtalálhatók az elhurcoltak hazatérését kérelmező dokumentumok és a munkatáborba került civilek névsorai.

⁶ Csatóry György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Évgyűriük '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991, 80. p.

⁷ Csatóry György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. U.o. i. m.

⁸ ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 82. арк. 4. Lásd még 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: Тернистий шлях до України, i. m. 618-619. p.

⁹ Csatóry György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében, i. m. 79-81. p.

¹⁰ 391. sz. (TSU/ 666.) ügyirat, eredeti forrás helye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 103. Л. 259.

¹¹ Sándor László: Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909-1993. Madách-Posonium, 2009. 100. p.

¹² Ungvárra megérkezett a hadifoglyok első csoportja. In: Munkás Újság, 1945. szeptember 6.

¹³ Dupka György (1988): Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében. (Az ungvári Munkás Újság: 1945) In: Évgyűriük '88, 85-90. p.

¹⁴ Munkás Újság, 1945. december 4.

¹⁵ Венгерские военнопленные в СССР. i. m.

¹⁶ Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. i. m. 2006

¹⁷ Varga Éva Mária: Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956). Budapest, 2008., i. m.

¹⁸ Bognár Zalán: Magyarok hadifogságban Magyarországon. 2010., i. m.

¹⁹ Teljesebb elnevezése: Asszociacija Mezsduнародnogo Vojenno-memorialnogo Szotrudnicesztva „Vojennije Memoriali” („Vojennije Memoriali”) Katonai Emlékmegőrző Nemzetközi Együttműködési Társaság. Lásd a weblapjukat: <http://www.voennie-memorialy.ru/> (2012)

²⁰ Lásd a weblapjukat: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index> (2012). Oroszországi irattárakból származó feljegyzések a volt Szovjetunió hadifogolytáboráiban elhunyt magyar civilekről és katonákról.

²¹ Dr. Bús János: Hadifoglyok a Szovjetunióban. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda II. világháborús nyilvántartásai. In: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

²² Lásd: IQSYS – Hadifogoly – Adatbázis: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

²³ <http://www.haboruseresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=> (2012)

²⁴ Forrás: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban, Moszkva, főszerk. Varga Éva Mária. i. m.

²⁵ Stark Tamás: Magyar nők a Gulágon. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html> (2012)

²⁶ Stark Tamás (2010): „Budapest felé fordultak védelemért...” In: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Mikola Vebes. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 251. p.

²⁷ S. Benedek András: Az elhurcolás kihatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére. Előadás az 1994. november 26-án Beregszászban megrendezett II. Emlékkonferencián. Megjelent: Kárpátaljai Szemle, 1995. 1-2. szám, 22-23.p.

²⁸ DUPKA (szerk. és összeállít) (1993), Emlékkönyv..., i. m.: 172-176. p.

²⁹ Forrás: Ukrajna halottainak emlékkönyve, 9., kiegészítő kötet, 532. p. Lásd: Книга скорботи України. Закарпатська область. Том ІХ (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії Герасимов, І. О. Ужгород, 2011. 532.p.

³⁰ Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: „Otthon a könny is édes”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. i. m. 104 p. Tárolt változat: http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=212

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf>

³¹ Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

³² Az uráli expedíció tagjai voltak: a Magyar Televízió stábjá képviselőjében dr. Havasi János, a Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyongazdálkodási Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a Háborús Keresőszolgálat vezetője, Jurkovicz János, Szabó Alla; Máthé Áron, a budapesti Terror Háza Múzeum főmunkatársa; Singer Zsuzsa GULAG-kutató; Walterné Müller Judit, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese; Csehily József, a pécsi ruszin önkormányzat képviselője; a pécsi Német Kör képviselőjében Matkovits Kretz Eleonóra elnök, Schmidt Antal alelnök, Bán Ilona, Hack Ferenc Mihályné, Márkus Beáta, Schmidt Ákos, Stumpf Bálint, Stumpf Bálintné és Szendéné Arnold Katalin; Kárpátalja képviselőjében Dupka György GULAG-kutató, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, Fuchs Andrea, az ungvári svábok/németek baráti körének tagja, Olekszij Korszun nyugalmazott ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

³³ Dupka György: „Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. i. m. 224.p. Tárolt változat http://www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409 (2012), Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392/> (2012)

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2015. DECEMBER – 2016. JANUÁR

ELISMERÉSEK

2015 DECEMBERÉBEN

* Nyilvánosságra hozták a 2015. évi kárpátaljai megyei irodalmi, művészeti díjasok listáját. A kárpátaljai megyei szakbizottság idei döntése alapján mások mellett **Matl Péter** szobrász kapta az Erdélyi Béla- és Boksay József-díjat. **Balázs Attila** beregszászi színművészt a Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című darabjában alakított színészi teljesítményéért a Sereg-i testvérek-díjjal tüntették ki.

* **dr. Cserniczkó István** nyelvészt, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszékének habilitált docensét a magyar nyelv ápolásáért *Magyar Nyelvőr Díjjal* tüntették ki. A rangos elismerést a magyar Országgyűlés épületében nyújtották át.

* Az Országos Tudományos Diákköri Tanács elnöksége Arany Kítűző-díjban részesítette **dr. Orosz Ildikót**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorát.

* December 19-én Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia

dísztermében kerültek átadásra a *Magyar Örökség Díjak*, amelyek idei kitüntetettje a kárpátaljai **Credo Együttes** lett. A kárpátaljai Credo Együttes nevét az Aranykönyv őrzi. A díjat az együttes vezetője, **Ivaskovics József** és további tagjai: **Varga Katica**, **Nagy-Fekete Zsuzsanna** és **Soós Livia** vették át.

ELISMERÉSEK

2016 JANUÁRJÁBAN

* **Ignác Máriát**, a téglási kultúrház igazgatóját a Falvak Kultúrájáért Alapítvány a magyar kultúra lovagjává avatta.

* A Magyar Kultúra Napján a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia elismerő díszoklevelét az alábbi személyek kapták:

Angyal Gabriella, a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum igazgatója;

Erfán Ferenc festőművész, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, az ungvári Boksay József Szépművészeti Megyei Múzeum igazgatója;

Dr. Kiss Éva egyetemi-professzor, az UNE Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanszékvezetője;

Kovács Dániel hegedűs, ifjú tehetség, a Felszállott a páva különdíjasa;

A Mezővári Művészeti Iskola;

Szoboszlai István újságíró, a *KárpátInfó* főszerkesztője;

Tóth Bálint, Tiszapéterfalva polgármestere, a hagyományörző népművészeti és népzenei csoportok fő védnöke;

Varjú Zoltán pedagógus, a karácsonfalvai Sztojka Sándor Görögkatolikus Líceum Kollégiumának igazgatója;

* A 2015-ös év Együtt-Nívódíját **Dupka György** író, a folyóirat aktív szerzője kapta.

2015. DECEMBER

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

* *Európai kommunikációs modellek közhivatalok, állami szervezetek és nemzeti kisebbségek között* címmel tartottak kerekasztal-beszélgetést Ungváron a Kisebbségi Ügyek Európai Központja (ECMI), a Kárpátaljai Megyei Állami Adminisztráció és az Ungvári Nemzeti Egyetem szervezésében. Az eseményen a Kárpátalján élő kisebbségek képviselői,

egyetemi tanárok, kutatók, valamint közhivatalok, állami szervezetek képviselői voltak jelen. Köztük volt **dr. Dobos Balázs**, a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének munkatársa és **Darcsi Karolina**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség politikai-kommunikációs ügyekért felelős titkára, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének munkatársa.

* A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága idén is megrendezte a Hollósy Simonról elnevezett alkotótáborát. Az ott született alkotásokat ezúttal is a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán mutatták be. A kiállítás megnyitójára a főiskola Gross Arnold termében került sor, ahol a résztvevőket **Fodor Gyula**, a főiskola rektorhelyettese, a RIT képviselőjében pedig **Kopriva Attila** és **Magyar László** elnök köszöntötte. Az ünnepségen pohárköszöntőt mondott **Szalipszki Endre**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja.

* A Magyar Kultúráért Kárpátalján Alap támogatását immár harmadik alkalommal adták át olyan pedagógusoknak, akik a néptáncot, a magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, valamint a rovásírást magas színvonalon oktatják. Idén 12 magyartanárt részesítettek elismerésben.

* Kárpát-medencei fiatal magyar írók találkozója címmel az Erdélyi Magyar Írók Ligája, a Kolozsvár 2015 Ifjúsági Fővárosa eseménysorozata keretében szervezte meg a fiatal magyar írók kolozsvári sereg-szemléjét a Bulgakov Kávéház és Kultúrhisztróban. A kétnapos rendezvényen délvidéki, erdélyi, felvidéki, magyarországi és kárpátaljai fiatal szerzők (**Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Lőrincz P. Gabriella**) olvastak fel műveikből.

* Idén első ízben szervezte meg a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a Bartók Béla Komolyzenei Tehetségkutató Versenyt, amelynek a döntőjére Ungváron a Kárpátaljai Megyei Filharmónia koncerttermében került sor, ahol az elő- és középdöntőket követően három korcsoportban 15 tehetséges kárpátaljai fiatal mérhette össze tudását és felkészültségét. A zsűri elnöke **Kocsár Balázs** Liszt Ferenc-díjas karmester, a Franco Ferrara Karmesterverseny győztese, a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető tanára volt.

* Az *Irka* című kárpátaljai gyermeklap szerkesztősége a beregszászi Rákóczi-főiskola Esztergom termében rendezte meg hagyományos karácsonyi ünnepségét. Az egybegyűlt gyerekek sokaságát **Espán Margaréta**, az *Irka* főszerkesztője, **Orosz Ildikó**, a KMPSZ elnöke, **Ljubka Katalin**, a Miniszterelnöki Hivatal

Nemzetpolitikai Államtitkárságának osztályvezetője köszöntötte.

* Az ortodox Szent Miklós napja alkalmából számos színes programnak adott otthont a beregszentmiklósi Telegdy-Rákóczi várkastély. Többek között sor került a Petróczy Kata Szidónia nevét viselő könyvtár ünnepélyes felavatására. Az első magyar költőnő életútjáról **Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke tartott előadást ukrán nyelven.

* December 2-án kárpátaljai művészek közreműködésével jótékonyági gála volt a Duna Palotában. Az adományokat nyugdíjas kárpátaljai művészek: **Beleny Mihály** szobrász, grafikus, **Beleny-Puhlik Magdolna** festő, **Benkő György** festő, **Berecz Margit** festő, szövőnő, **Hidi Endre** keramikus, fazekas, **Klisza János** festő, grafikus, **Kutlán Pál** festő, **Nigriny Edit** festő, grafikus, **Prófus Marianna** szövő, hímző, **Réti János** festő, grafikus, **Soltész Gabriella** festő, **Soltész Péter** festő, **Szkakandij (Czeglédy) Olga**, festő, **Szocska László** iparművész, **Turák Angéla** grafikus, festő. A szentkarácsony előestéjén az adományok eljuttatásában közreműködött a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, illetve az ADVANCE Kárpátaljai Tanácsadó és Fejlesztő Központ (**Gerevics János** elnök), **Ilona Lovas** és mások. **Dupka György**, a

MÉKK elnöke a művészek nevében nagy szeretettel köszönte meg a nemes összefogást.

* Ungváron nyílt meg a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeumban a 25 éve alakult Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) tárlata. Kiállítói: **Matl Péter, Szocska László, ifj. Hidi Endre, Magyar László, Benkő György, Berecz Margit, Kulin Ágnes, Réthy János, Tóth Róbert, Erfán Ferenc, Kalitics Erika, Klisza János, Kopriva Attila, Őri Mihály és Veres Ágota, Hrabár Natália, id. Hidi Endre** és mások. Az egybegyűlt művészeket és művészetkedvelőket több jeles személyiség köszöntötte: **Brenzovics László** parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke, **Orosz Ildikó** megyei képviselő, a KMPSZ elnöke, **Magyar László**, a RIT elnöke, **Erfán Ferenc** RIT-alelnök, a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum igazgatója és mások.

* Az anyaországban működő alapítványok – főként a Bethlen Gábor Alap –, valamint a kárpátaljai magyar szervezetek, magánszemélyek hathatós támogatásával karácsonyra könyv jelent meg Fedák Sáriról. A reprezentatív album – **Sepa Jánosnak**, a Beregvidéki Múzeum igazgatójának gyűjtése – több mint kétszáz korabeli postai képeslapon ábrázolja a színésznőt azokban a szerepekben,

amelyek számára hírnevet, szülővárosa számára dicsőséget hoztak.

* **Beregzászi Nagy Pál** nyelvész születésének 265. évfordulója alkalmából a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet felújította a beregardói Perényi-kastély parkjában álló kopjafát, **Schmidt Sándor** vásárosnaményi fafaragó mester, népi iparművész alkotását, melyet 1990-ben avattak fel. Beregzászi Nagy Pál méltatlanul szorult háttérbe a magyar nyelvtudományban, mivel megkérdőjelezte a finn-ugor nyelvrokonságot, és a magyar nyelvet elsősorban a török és a perzsa nyelvvel rokonította. A jeles tudós 1828. május 18-án hunyt el Beregardóban, és a helyi református temetőben még a 90-es évek elején látható volt termésköből faragott, latin nyelvű epitáfiuma.

2016. JANUÁR

* Petőfi Sándor születésének 193. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak az év első napján Ungváron. Délelőtt a szobornál **Vida László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **dr. Spenik Sándor**, az UNE magyar karának dékánja, az UMDSZ ungvári városi szervezetének elnöke, **Dupka György**, a MÉKK elnöke tartott koszorúzást. Délután folytatódott a megemlékezés – a KMKSZ ungvári városi szervezetének képviselője

selői **dr. Tarics Zoltán** elnök vezetésével azok gyűltek össze egy főhajtásra Petőfi szobránál, akik számára fontos az ismert költő és forradalmár emlékének megőrzése.

* IV. alkalommal szervezett ikonfestő lelkigyakorlatot a Karácsfalvai Sztójka Sándor Görögkatolikus Líceumban a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezet (GISZ).

* Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata évnnyitó előadásában egyfelvónásos komédiákkal mutatkozott be.

* Az Ungvár galériában kiállították a Boksay József és Erdélyi Béla Képzőművészeti Díjban részesült művészek alkotásait. A rendezvényt a díj megalapításának huszadik évfordulója alkalmából szervezték meg. A kiállításon közel száz művet csodálhatnak meg az érdeklődők, többek közt tájképeket, portrékat, grafikákat, fából, agyagból, gipszből és üvegből készült szobrokat. A legnagyobb érdeklődést a **Szkakangyij Olga** kollégái által készített babák váltották ki. A tárlaton többek közt **Volodimir Mikita, Ivan Brovdi, Vjacseszlav Prihogyka, Habda László, Micska Zoltán, Vaszil Szkakangyij, Hercz Jurij, Sütő János, Borisz Kuzma, Vaszil Szidak, Anton Kovács, Bródi Larissza, Tarasz Danilics, Nagyija Ponomarenko, Vaszil Szvaljavcsik, Ljudmila Korzs-**

Ragyko, Ivan Gyidik, Vaszil Beca, Jurij Szjarkevics, Földessy Péter és mások műveit állították ki.

* Az ungvári Boksay József Kárpátaljai Szépművészeti Múzeumban **Soltész Péter** festőművész 75. születésnapja alkalmából életmű-kiállítást rendeztek.

* Kárpát-medencei Kulturális Fórumot tartottak Zentán. A Kárpát-medencei Kulturális Fórum munkájába a helyi közművelődési szakemberek mellett bekapcsolódtak a Kárpát-medencei Közművelődési Kerekasztal (KKK) szervezetei is. A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézetet **Zubánics László** elnök és **Szabó Tibor**, a Ritmus néptáncegyüttes művészeti vezetője képviselte.

2016. január 21. Megemlékezés és koszorúzási ünnepség zajlott le a beregszászi Kölcsey-emléktáblánál a Himnusz megírásának 193. évfordulója alkalmából. **Zubánics László**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke nyitotta meg. Üdvözölte az egybegyűlteket **Faragó László**, Magyarország beregszászi külképviseletének konzulja, majd **Pomogáts Béla** irodalomtörténész, az Anyanyelvi Konferencia tiszteletbeli elnöke mondott beszédet. A Vérke-parti város önkormányzatát **Tokár Ljudmilla** jegyző és **Bendik Veronika**, a végrehajtó bizottság titkára, a MÉKK-et **Dupka György**

elnök képviselte, akik egyben megkoszorúzták az emléktáblát.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a MÉKK az Európa–Magyar Házban a *Beregszászi Értelmiségi Fórum 2016* keretében méltatta a magyar kultúra napját. Az eseményt megtisztelte jelenlétével **Faragó László** beregszászi konzul. Miután **Deák Alexandra**, a Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskola tanulója elszavalta nemzeti imánkat, **Zubánics László** ismertette a 2016-os év kulturális évfordulóit. A továbbiakban a Borzsavári népi zenekar szórakoztatta az ünneplő közönséget, valamint **Csabolya József** helytörténésznek és **Pomogáts Béla** irodalomtörténésznek a környező nemzetek himnuszairól szóló előadásai következtek. Az ünnepség az AccordMelody harmonikaegyüttes lélekmelengető előadásával folytatódott. A fellépéseket követően Pomogáts Béla, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság – Anyanyelvi Konferencia okleveleit adta át azoknak a személyeknek, akik a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében jeleskedtek. Az *Együtt* folyóirat Nívódíját idén **Dupka György** író vehette át, majd **Csordás László** és **Lőrincz P. Gabriella** átadták az V. tehetséggondozási pályázat díjait. Próza kategóriában első helyezést ért el **Shrek Tímea**, a második helyezett pedig **Gyöngyössy Tibor** lett. A vers kategóriában Nagy

Tamás első, **Tóth Dominika** második lett, a harmadik helyen pedig **Bartha Krisztina** végzett. Műfordítás kategóriában **Bics Katalin**, a Kárpátalja.ma fordítócsapatának egyik tagja nyert. Az eredményhirdetést követően könyvbemutatóra került sor: **Sepa János** *Fedák Sári, a legismeretebb beregszászi magyar* című albumát, valamint **Zubánics László** *Világok végein* című könyvét ismertették. A továbbiakban **Dupka György** a Kárpátaljai Magyar Könyvek-sorozatáról számolt be, melynek eddig mintegy 240 kiadványa jelent meg, s idén további 10 könyv kiadását tervezik.

* Az Ungvári Magyar Főkonzultus szervezésében *Keresztmetszet* címmel nyílt tárlat kárpátaljai kortárs festők alkotásaiból Miskolcon, a városi galéria Rákóczi-házában. A kiállító művészek: **Volodimir Mikita**, **Sütő János**, **Jurij Selevickij**, **Iváncsó András**, **Olekszandr Hromovij**, **Anton Kovacs**, **Erfán Ferenc**, **Szerhij Biba**, **Veres Ágota**, **Borisz Kuzma**, **Ljudmila Korzs-Ragyko**, **Kopriva Attila**, **Mihajlo Dufinec**, **Vaszil Szvaljavcsik**, **Magyar László**, **Micska Zoltán**, **Habda László**, **Soltész István**, **Olena Kondratyuk**, **Volodimir Pavlisin**, **Buleca Gábor**, **Hrabár Natália**, **Jaroszlav Boreckij**, **Bohdan Korzs**, **Vaszil Vovcsok**, **Ivan Gyidik**, **Ivan Brovdi**, **Földessy Péter**, **Natalja Szima-Pavlisin**, **Szocska László**, **Matl Péter**.

* A Beregszászi 6. Számú Általános Iskola előterében az intézmény egykori tanára, Horváth Anna tiszteletére avattak emléktáblát, melyet **Bökényi Anna** készített. Ezt követően a keramikus- és szobrászművészről elnevezett iskolamúzeum is megnyitotta ajtaját, ahol állandó kiállítás őrzi Horváth Anna hagyatékának egy részét, melyet **Finta Éva** költő, Horváth egykori jóbarátja adományozott az intézménynek. Az iskola a jövőben szeretné felvenni Horváth Anna nevét.

* A magyar kultúra napja alkalmából a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Gross Arnold kiállítótermében Garanyi József, Harangozó Miklós és Zicherman Sándor festményeiből kiállítást szervezett, melynek anyagát **Kovács László** gyűjtő bocsátotta rendelkezésre.

* Az Ungvári Dayka Gábor Középiskolában 17. alkalommal rendeztek Himnusz-mondó versenyt. A zsűri (**Buhajla József** ungvári főkonzul, **Horváth Katalin**, a Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság alelnöke, **Csáky Csongor**, a Rákóczi Szövetség főtítkára és **Györke Magdolna** egyetemi docens) döntése értelmében a 7–9. osztályosok kategóriájában **Kovács Emília** (Drugeth Gimnázium) győzött. A Rákóczi Szövetségnek köszönhetően a dobogósok pénzjutalomban részesültek, emellett minden résztvevő könyvcsomagot kapott.

* Megrendezésre került a VII. CARPATICA ART EXPO a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeumban, ahol a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület tagjainak munkáiból nyílt kiállítás. Az eseményen megjelentek a magyar, ukrán, ruszin, szlovák és orosz alkotóértelmiség képviselői. Az egybegyűlteket **Dupka György**, a MÉKK elnöke és **Angyal Gabriella**, a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum igazgatója köszöntötte. Ünnepi beszédet mondott **Jurij Hleba**, a megyei közigazgatási hivatal művelődési főosztályának vezetője és **Kuti László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezető konzulja. **Zubánics László** átnyújtotta a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit azon közéleti személyiségeknek, akik az elmúlt években sokat tettek a közösség szolgálatában. A rendezvény jó hangulatáról a BorzsaVári Népzenei együttes, valamint a Kovács család tagjai gondoskodtak. Az eszenyi hagyományörzők jóvoltából a vendégek ízelítőt kaptak a magyaros vendégszeretetből, és megkóstolhatták a népi gasztronómia remekét.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Magyarország külképviseletével karöltve rendezett koncertet a magyar kultúra napjának tiszteletére a Kárpátaljai Megyei Ukrán Zenei-

Drámai Színházban. Az est főszereplője **Mága Zoltán** Prima Primissima díjas hegedűművész volt. Közreműködött a Budapesti Primarius Szimfonikus Zenekar.

* A „*Kárpát-medencei németység II. világháború utáni és mai érték- és hagyományörzése*” címmel kétnapos nemzetközi rendezvényre került sor a pécsi Német Kör szervezésében. A program keretében **dr. Dupka György** *A kárpátaljai németység és magyarság a szovjetesítés útjában – egy kultúra eltűnése, átmentése* címmel tartott előadást.

* Pécssett a Német Kör kiadásában tanulmánykötet jelent meg a magyarok és németek deportálásáról „*Itt volt a végállomás*” *Halálos áldozatokkal járó német- és magyarellenes tevékenységek a Kárpát-medencében 1944-1949.* címmel. Szerzői: **dr. Bánk Barbara - Benkő Levente - Dr. Bognár Zalán - Deák László - dr. Dupka György - Köteles László - Márkus Bea - Dr. Murádin János Kristóf - Weiss Rudolf.**

ÚJ KÖNYVEK

ELŐKÉSZÜLETBEN

Finta Éva: *A kárpátaljai Sáfáry László.* Monográfia.

Hájas Csilla: *A fele sem komoly.* Novellák.

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak

Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből (1944–2015) **dr. Dupka György közreadásában.**

Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján.* Az írástudókat adó táj kultúr-történeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:

<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988, Eszeny
DUPKA GYÖRGY – 1952, Tiszabökény
GÁL MAGDI – 1949, Pánd
HÁJAS CSILLA – 1990, Bátyu
KÁNYÁDI SÁNDOR – 1929, Budapest
KOPASZ GYULA – 1991, Dercen
KOPRIVA NIKOLETT – 1996, Munkács
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982, Beregszász
NÉMETI ANETT – 1985, Stolberg
OLÁH ANDRÁS – 1958, Mátészalka
OROSZ LÁSZLÓ – 1925, Kecskemét
ORTUTAY PÉTER – 1942, Bélapátfalva
POMOGÁTS BÉLA – 1934, Budapest
SZÖLLŐSY TIBOR – 1942, Nyírmada
TÓTH DOMINIKA – 1997, Beregszász
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951, Mezővári
ZSELICKI JÓZSEF – 1949, Kisgejőc

Lapszámunkat Veres Péter beregszászi festőművész (1943–2004) munkáival illusztráltuk